



T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**YENİ DÜNYA DÜZENİNDE ABD İLE ÇİN REKABETİNİN
HEGEMONYA KAVRAMI BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN YILMAZ

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR. SEDAT CEM KARADELİ

ANKARA

2020

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**YENİ DÜNYA DÜZENİNDE ABD İLE ÇİN REKABETİNİN
HEGEMONYA KAVRAMI BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASAN YILMAZ

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR. SEDAT CEM KARADELİ

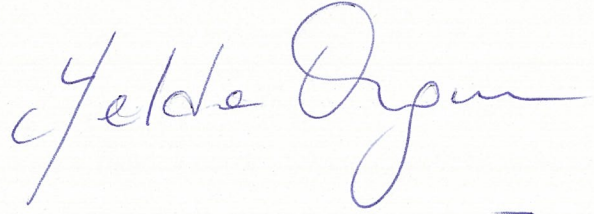
ANKARA

2020

KABUL VE ONAY

HASAN YILMAZ tarafından hazırlanan “YENİ DÜNYA DÜZENİNDE ABD İLE ÇİN REKABETİNİN HEGEMONYA KAVRAMI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ” başlıklı bu çalışma, 21.01.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

PROF.DR. YELDA ONGUN-Başkan



PROF.DR. SEDAT CEM KARADELİ- Danışman



DR. ÖĞRETİM ÜYESİ NURGÜL BEKAR- Üye



Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.



Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezinin kağıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezinin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Hasan YILMAZ

21.01.2020

ÖZET

YILMAZ, Hasan. Yeni Dünya Düzeninde ABD ile Çin Rekabetinin Hegemonya Kavramı Bağlamında Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara,2020

Uluslararası düzenin 20. yüzyıldaki hegemon devleti olan Amerika Birleşik Devletleri, 21. yüzyılın başında bu role aday yeni yükselen bir güç ile karşılaşmıştır: Çin. Uluslararası sistemin hegemonik gücü olma olgusu, yeni dünya düzeni ile birlikte devletler arasındaki ilişkilerin iç içe geçtiği bir dönemde daha da önem atfedilen meselelerden biri haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası GATT gibi kuruluşlar ile uluslararası düzendeki mutlak hegemonyasını pekiştiren Amerika Birleşik Devletleri, 1945-1990 yılları arasındaki Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile giriştiği güç mücadelesini Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve komünizmin çöküşü ile birlikte başarı ile atlattır. Soğuk Savaş döneminden sonra uluslararası düzen, merkezinde Amerika Birleşik Devletleri'nin bulunduğu tek kutuplu bir yapı haline gelmiştir. Diğer taraftan iki kutuplu dünya düzenindeki Soğuk Savaş dönemini özellikle 1978 yılından itibaren uluslararası sistemin konjonktürel yapısını iyi değerlendiren Çin Halk Cumhuriyeti, ucuz işgücü ve maliyetler ile yaklaşık çeyrek yüzyıl boyunca daha önce hiçbir devletin gerçekleştiremediği ekonomik büyümeyi göstererek yükselişe geçmiş ve özellikle 2010'lu yıllardan sonra tek kutuplu dünya düzeninde ABD'nin 21.yüzyıldaki en önemli rakibi olarak ortaya çıkmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti; Şanghay İşbirliği Örgütü, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği, Çin-Arap İşbirliği Formu, Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği gibi birçok girişim vasıtasıyla hem bölgesel hem de küresel düzeyde etki alanını artırmıştır. Ekonomisinin gelişmesine paralel olarak enerji ihtiyacı da artan Çin, mevcut ekonomik büyümesini devam ettirmek için enerji ihtiyacının giderilmesi ve yükselişindeki itici güçlerinden biri olan üretmiş olduğu ürünlere pazar oluşturulması amacıyla Orta Asya, Ortadoğu, Afrika ve Latin Amerika gibi pek çok kıtaya yayılan ekonomik ve ticari ilişkiler ağı kurmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanını daraltılması ve komünizmin yayılmasının önüne geçilmesine yönelik politikalarında 2000'lere kadar olan dönemde Çin'e birçok yatırım gerçekleştirirken, son dönemde Çin'in görülmemiş yükselişi karşısında politikalarında değişikliğe giderek Çin'in küresel düzendeki etkinliğinin azaltılmasına yönelik politikalar izlemeye başlamıştır. 21. Yüzyılda çağın getirmiş olduğu teknolojik, askeri

ve ekonomik değişmelere bağlı olarak ABD ile Çin arasındaki uluslararası düzenin hegemonik gücü olma yarışı; teknolojik, askeri, ekonomik ve yumuşak güç unsurlarını da içinde barındıran birçok parametre ile daha karmaşık ve zorlu bir yapıya bürünmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, ABD Hegemonyası, Çin'in Yükselişİ, ABD-Çin Rekabeti



ABSTRACT

YILMAZ, Hasan. Evaluation of the US and Chinese Competition in the New World Order in the Context of Hegemony, Master's Thesis, Ankara,2020

The hegemonic state of the international order in the 20th century, the United States, faced a new emerging power in the early 21st century: China. Being hegemonic power of the international system has become one of the more important issues in a period when relations between states and the new world order are interlocked. After World War II, organizations such as International Monetary Fund, World Bank GATT and the United States, which strengthened the absolute hegemony of the international order, successfully achieved the power struggle with the Soviet Union during the Cold War between 1945-1990 with the collapse of the Soviet Union. After the Cold War, the international order became a unipolar structure with the United States at its center. On the other hand, the People's Republic of China, which benefits the conjuncture since 1978, started to rise with the advantage of economic labor and costs that could not be realized by any state about a quarter of a century ago. After 2010, China emerged as the most important US rival in the 21st century in the unipolar world order. People's Republic of China, has increased its influence area at regional and global level through many initiatives such as Shanghai Cooperation Organization, Asia-Pacific Economic Cooperation, Sino-Arab Cooperation Form, Central Asia Regional Economic Cooperation. In parallel with the development of its economy, China whose energy demand is increasing, has established a network of economic and commercial relations spreading to many continents such as Central Asia, the Middle East, Africa and Latin America in order to have market for the products it produces, and to supply energy and to continue its economic growth. These markets are one of the reasons of rising economy. While the United States has invested a lot in China until the 2000s due to its policy of to narrow Soviet Union's impact area and to prevent the spread of communism. But In the face of the unprecedented rise of China in recent years, it has changed its policies and started to pursue policies aimed at reducing China's influence at the global order. In the 21st century, due to the technological, military and economic changes brought about by the era, the race between the USA and China on being the hegemonic power of the international order has become more complex and challenging

with many parameters including technological, military, economic and soft power elements.

Key words: Hegemony, US Hegemony, Rise of China, US-China Competition



İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: HEGEMONYA	9
1.1. HEGEMONYANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	9
1.2. HEGEMONYA KAVRAMINA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR.....	11
1.2.1. Realist Yaklaşımlar.....	11
1.2.1.1. <i>Hegemonik İstikrar Teorisi</i>	19
1.2.1.2. <i>Liberal Kurumsalcılık Teorisi</i>	23
1.2.2. Eleştirel Yaklaşımlar	26
1.2.2.1. <i>Gramsci ve Neogramscian yaklaşım</i>	27
1.2.2.2. <i>Dünya Sistem Analizi</i>	34
1.2.2.3. <i>Modelski'nin Başat Güç Teorisi</i>	41
BÖLÜM 2: ABD HEGEMONYASI.....	45
2.1. ABD HEGEMONYASININ DOĞUŞU.....	45
2.1.1. 19. Yüzyıl İngiliz Hegemonyası	45
2.1.2. Altın Standardı Dönemi ve Karşılıklı Bağımlılık:1873-1914.....	47
2.1.3. İki Dünya Savaşı Arasında Uluslararası Düzen.....	53
2.2. ABD HEGEMONYASININ ALTIN DÖNEMİ: 1948-1971	59
2.2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Düzen	59
2.2.2. ABD'nin Dış Politikası.....	61
2.2.3. Bretton Woods Sistemi	66
2.2.4. Fordizm ve Taylorizm'in Yayılması	71
2.2.5. Çok Uluslu Şirketler	74
2.3. ABD HEGEMONYASININ DÖNÜŞÜMÜ	78
2.3.1. Bretton Woods Sistemi ve Sabit Kur Sisteminin Çöküşü	80
2.3.2. 1973 Petrol Krizi	85
2.3.3. Yeni Dünya Düzeni	87

BÖLÜM 3: ÇİN'İN YÜKSELİŞİ	91
3.1. ÇİN'İN YÜKSELİŞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	93
3.2. ÇİN'İN DIŞ POLİTİKASI.....	98
3.2.1. Çin'in Orta Asya Politikası.....	101
3.2.2. Çin'in Orta Doğu Politikası	107
3.2.3. Çin'in Afrika Politikası	112
3.2.4. Bir Kuşak Bir Yol Projesi	117
3.3. ABD-ÇİN REKABETİ	123
3.3.1. ABD ile Çin Arasındaki Rekabetin Coğrafi Yönden Değerlendirilmesi 129	
3.3.2. ABD ile Çin Arasındaki Rekabetin Ekonomik, Askeri, Teknolojik ve Yumuşak Güç Unsurları Yönünden Değerlendirilmesi	135
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	143
KAYNAKÇA	153

GİRİŞ

1945-1990 yılları arasında uluslararası sistemde Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği ekseninde iki kutuplu bir dünya bulunurken, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve komünizmin çökmesi ile birlikte 1990'lardan itibaren yaklaşık çeyrek yüzyıl Amerika Birleşik Devletleri'nin merkezinde bulunduğu tek kutuplu bir dünya düzeni yaşanmıştır. Diğer yandan 1978 yılından itibaren ekonomisini uluslararası sisteme açan Çin, daha önce hiçbir devletin gerçekleştiremediği yaklaşık 30 yıl boyunca inanılmaz büyüme rakamları yakalayarak özellikle 2010'lardan sonra uluslararası sistemde Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni hegemonik rakibi olmuştur.

Uluslararası sistemin süper gücü olma diğer bir ifade ile hegemonik devleti olma olgusu, 20. yüzyılda olduğu gibi 21. yüzyılda da dünya kamuoyunun dikkatini çeken en önemli konu başlıklarından biri olmuştur. Geçmiş yüzyıllardaki hegemonik rekabetin aksine 21. yüzyılda teknolojinin gelişmesi, askeri tekniklerin değişmesi, ekonomik rekabetin farklı bir boyuta taşınması gibi birçok nedene bağlı olarak Amerika Birleşik Devletleri ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki uluslararası düzenin hegemonik gücü olma süreci yalnızca askeri mücadele ile sınırlı kalmamış ve teknolojik, ekonomik ve yumuşak güç unsurları gibi birçok etkeni içinde barındıran amansız bir yarışa bürünmüştür. Bu tez, 21. Yüzyılda yukarıda bahsedilen unsurlar ile daha da belirginleşen yeni dünya düzeninde uluslararası sistemin başat gücünün kimin olacağı sorusunun aydınlatılmasına katkı sağlamak ve bu sürece ilişkin anlamlar çıkarmak amacıyla yazılmıştır. Tezin yazım sürecinde bu alanda yapılan çalışmaların literatür taraması yapılmış ve yeni dünya düzenindeki ABD ile Çin arasındaki rekabet "hegemonya" kavramı çerçevesine oturtularak açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın 1. bölümünde hegemonyanın kavramsal çerçevesi çizilerek hegemonyaya ilişkin yaklaşımlar irdelenecektir. 2. bölümünde Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası sistemde etkinliğinin artmaya başladığı 1870'lerden itibaren ABD hegemonyasının dönüşüm geçirmeye başladığı 1980'lere kadar olan sürece değinilecektir. 3. bölümde ise Çin'in muazzam yükselişi ve bu yükselişin arkasındaki faktörler ve de Çin'in son dönemde Amerika Birleşik Devletleri ile giriştiği çok yönlü mücadele ele alınacaktır.

Siyasi üstünlük, yönetim ve otorite anlamlarına gelen hegemonya kavramı modern anlamda ilk defa kullanan düşünür Antonio Gramsci'dir. Antonio Gramsci'den ilham alan Robert Cox hegemonya kavramına ilişkin Gramsci'nin devlet merkezli sosyal sınıfların hâkimiyetini açıklamada kullanmış olduğu argümanları uluslararası ilişkiler disiplinine uyarlamıştır.

20. yüzyılın başından itibaren daha karmaşık ve kompleks bir yapıya bürünen uluslararası sistemin yapısı, genelde uluslararası ilişkiler özelde ise hegemonya kavramına ilişkin farklı ve alternatif yaklaşımların üretilmesine yol açmıştır. 20. yüzyılda yaşanan birçok gelişme daha önceleri büyük önem verilen fikirlerin sonraki dönemlerde ehemmiyetini yitirmesine sebep olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında gücünü giderek artıran ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemde mutlak bir güce ulaşan Amerika Birleşik Devletleri 1945-1971 yılları arasında hegemonyasının altın çağını yaşamış, Bu tarihten itibaren Vietnam Savaşı'nın neden olduğu ağır ekonomik yük, giderek artan dış ticaret açıkları, Bretton Woods sisteminin yıkılmasıyla doların uluslararası rezerv para özelliğini kaybetmesi ve 1973'teki petrol krizi ile birlikte Arap Devletleri'nin kendisine ambargo uygulaması gibi birçok gelişme, Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası arenadaki etkinliğini azaltmış ve ABD hegemonyasının farklı bir biçime bürünmesine neden olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası düzendeki rolüne bağlı olarak hegemonya kavramına ilişkin ortaya konan yaklaşımlarda farklılık göstermiştir. Bu dönemde ön plana çıkan yaklaşımları şöyle sıralamak mümkündür:

Birincisi, idealizmin iki dünya savaş arasındaki dönemde dünya barışını ve güvenliğini sağlamaya yönelik fikirlerinin başarısızlığa uğraması nedeniyle idealizme tepki olarak ortaya çıkan realizmdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde güvenlik sorununun ön plana çıkmasına paralel olarak realist düşünce de önem kazanmaya başlamıştır. Realizme göre uluslararası alandaki tek egemen aktör ulus devletleridir. Realist düşünürler bencil insan doğası ile devleti özleştirerek nasıl ki insan kendi çıkarları için çaba gösterirse devletinde kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca güç olgusu realizmin odak noktasında bulunmaktadır.

Kenneth Waltz'ın öncülüğünü yaptığı Neorealizm, Vietnam Savaşı, Bretton Woods sisteminin çöküşü ve petrol krizi gibi gelişmelerin yaşandığı, ABD hegemonyasının sarsılmaya başladığı ve güçten çok rızaya dayanan hegemonya kavramının ortaya çıktığı dönemde ön plana çıkmıştır. Neorealizm'de klasik Realizmden farklı olarak güç edinme isteğinin özünde insanın doğası yerine uluslararası sistemin yapısı bulunmaktadır. Neorealizm, uluslararası yapının hiyerarşik düzende olmadığını ve kaotik bir yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Bu anarşik ortamda birbirinden bağımsız olan devletler politik açıdan birbirlerine denktir. Birbirinden ayıran özellik ise sahip oldukları kapasite dağılımıdır. Ayrıca Waltz eserinde, ister iki isterse daha fazla devlet olsun uluslararası sistemde bir teori olacaksa bunun *güç dengesi teorisi* olduğunu ileri sürmektedir.

Neorealist yaklaşımın içinde kendisine yer bulan Hegemonik İstikrar Teorisi uluslararası sistemin sorunsuz bir şekilde işleminde en büyük etkenin sisteme etki edebilen ve sistemi yönlendirebilen hegemon bir devletin varlığı olduğunu belirtmektedir ve tek bir devletin önderliğinde kurulan istikrarlı bir uluslararası sistemi savunmaktadır.

Genel, evrensel ve objektif kanunların var olduğunu iddia eden, pozitif bir yaklaşım benimseyen ve bu yönüyle de Realist ve Neorealist yaklaşımlara benzeyen Liberal Kurumsalcılık Teorisi 1960 ve 1970'lerden sonra değişen uluslararası konjonktüre bağlı olarak uluslararası ilişkilerdeki karşılıklı bağımlılığın arttığını, devlet merkezli uluslararası sistemin değişim geçirdiğini ve sisteme ulus-ötesi aktörlerin de eklendiğini belirtmektedir. Bu bağlamda yaşanan değişimleri Neorealist yaklaşımın açıklayamadığını ve yeni kavramsal araçların gerektiğini belirterek, uluslararası sistemdeki karşılıklı bağımlılığın yol açtığı politik uyumu sağlamak için uluslararası işbirliğinin sağlanması gerektiğini ileri sürmektedir.

Hegemonya kavramına ilişkin bir diğer yaklaşım ise Gramsci ve Neogramscian yaklaşımdır. Gramsci'nin hegemonya kavramına ilişkin düşüncelerinin özünde kuzey-güney ayrışması bulunmaktadır. Köylü ile işçi sınıfının oluşturulacak tarihsel bloğun iki kanadı olduğunu belirterek işçi sınıfının hedeflerine ulaşmak için köylü sınıfı üzerinde bir etki oluşturması ve işçi sınıfının köylü sınıfı ile birlikte tarihsel bloğu meydana getirmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Ayrıca Gramsci yapılar ve üst yapılar

arasında oluşan tarihsel blok kavramından da söz etmiştir. Sözü ettiği tarihsel blok iki yapıdan oluşmaktadır ve bu yapıların birincisi doğrudan üretim güçleri ile ilgili sosyal ekonomik bir altyapıdan ve ikincisi ise politik ve sivil toplumdaki oluşmuş üst yapıdan meydana gelmektedir. Gramsci'nin hegemonya kavramına ilişkin düşüncelerinden ilham alan Robert Cox, Neogramscian yaklaşımının öncüsü olmuştur. Gramsci'nin ileri sürdüğü egemen sınıf diğer bir ifade ile hegemonya kavramını uluslararası ilişkiler disiplinine adapte etmiştir. Cox, Marksizm ile Gramsci'nin düşüncelerini sentezleyerek tarihsel bir metot ile toplumsal gerçekliği açıklamaya çalışmış ve eleştirel teorinin temellerinin atılmasını sağlamıştır. Robert Cox, uluslararası sistemdeki devletlerarasındaki ilişkilerde "rıza" kavramının "zorlama"ya karşı daha üstün bir konumda olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Robert Cox, Gramsci'nin öne sürdüğü tarihsel blok kavramını geliştirerek Marksizm'in sadece maddi kapasiteleri dikkate alan görüşlerine ilave olarak analizine fikirleri ve kurumları da dâhil ederek bu alana katkı sağlamıştır.

Hegemonya kavramına ilişkin ortaya konan diğer bir görüş ise Immanuel Wallerstein'in öncülüğünü yaptığı Dünya Sistem Analizi'dir. Pozitivizm ve onun bilimsel düşünce yapısına karşı çıkan Dünya Sistemi Analizi disiplinler arasındaki ayrışmayı terk ederek bunun yerine çok disiplinli bir anlayış benimsemektedir. Dünya sistemleri analizinde merkez-çevre yapısına ve yarı-çevre ülkelere değinilerek sistem analizine dâhil edilmektedir. Bu yaklaşıma göre merkezde güçlü devletler bulunurken çevrede görece daha zayıf devletler bulunmaktadır. Bu yaklaşımda hegemonya kavramı genellikle ekonomik güç ile ilişkilendirilerek değerlendirmeye alınmakta ve dünya sistemi kapitalist bir dünya ekonomisine dayandırılmaktadır.

Hegemonya kavramına ilişkin ortaya konan bir diğer yaklaşım George Modelski tarafından geliştirilen başat güç teorisidir. Bu teoriye göre 15. yüzyıldan sonra uluslararası düzende 100 yıllık süreçler halinde hegemonik çevrimler meydana gelmektedir. 100 yıllık süreçlerin sonunda başat güç konumunda olan devlete başka bir devlet tarafından meydan okunmakta ve iki devlet arasındaki çekişmeden yararlanan başka bir devlet veya çatışmayı kazanan devlet başat güç konumuna gelmektedir. Modelski, teorisine dayanak noktası olarak ise 15. yüzyılda Portekiz, 16. yüzyılda İspanya, 17. yüzyılda Hollanda, 18. ve 19. yüzyılda İngiltere ve 20.yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası sistemdeki hegemonyasını göstermektedir.

Tezin ikinci bölümünde; ABD hegemonyasının doğuşundan itibaren 1870-1980 yılları arasındaki yaklaşık yüzyıllık dönem değerlendirilmiştir. Sanayi Devriminin ilk gerçekleştiği ülke olan ve serbest ticaret doktrini benimseyen İngiltere, 1846 yılında tahıl yasalarını kaldırması ile birlikte üretmiş olduğu ürünleri dünyanın birçok bölgesine satarak inanılmaz karlar elde etmiş ve 19. yüzyılda uluslararası düzende egemen bir devlet konumuna erişmiştir. 19. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde İngiltere'nin sanayi ve ticari alandaki üstünlüğü, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok devletin meydan okuması ile karşılaşmıştır. Uluslararası sistemde İngiltere, serbest ticaret politikasını benimsemeye devam etmesine rağmen Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi devletler, korumacılık politikaları izleyerek İngiltere'nin mal ve ticaret dengesinde açık oluşmasına ve ekonomik sistemdeki İngiliz hegemonyasının zayıflamasına neden olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda İngiltere'nin uluslararası düzendeki hegemonyası sona ermiş ve altın standardına dayalı uluslararası sistem ve İngiltere'nin önderliğindeki serbest ticaret düşüncesi çökmüştür. Birinci Dünya Savaşı sonunda Amerika Birleşik Devletleri dışındaki savaşan bütün devletler açlık, sefalet, yıkım, yoksulluk ve ekonomik çöküş ile karşılaşırken ABD, coğrafyasının savaş alanından uzak olması nedeniyle savaştan kazançlı çıkmıştır. Bu dönemde uluslararası düzene liderlik edebilecek bir devletin bulunmaması ve devletlerin içinde buldukları borç yükünden kurtulmak için korumacılık politikalarına yönelmesi 1929 yılında bütün dünyadaki ekonomileri altüst eden Büyük Buhran'ın yaşanmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonunda Amerika Birleşik Devletleri en önemli kreditor olarak ortaya çıkması ile birlikte uluslararası meselelere bakış açısı da değişmiş ve ABD sermayesinin uluslararası ekonomideki gücü ve rolü artmıştır. 1930'lardan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası sistemdeki hegemonyasının daha da belirginleşmesi ile birlikte ABD uluslararası ekonomik düzendeki kaotik durumun giderilmesine yönelik adımlar atmaya başladı.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya ve İngiltere gibi gelişmiş devletlerin gücü görece zayıflarken ABD, ekonomik ve siyasi güç açısından uluslararası sisteme hükmeden hegemonik bir güç haline geldi. Savaşın Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi kendi topraklarına uğramasından dolayı ABD savaştan zenginleşerek çıkarken, kıta Avrupa'sının gelişmiş ülkelerinin ekonomileri ve altyapıları altüst oldu. İkinci Dünya

Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük rakibi Sovyetler Birliği idi. Bu dönem, Sovyetler Birliği ile 1990 yılına kadar iki kutuplu bir dünya düzeninin yaşanacağı soğuk savaşın başlangıcı idi. Savaş sonrasında uluslararası düzenin mutlak gücü olarak ortaya çıkan Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasında iki önemli stratejisi bulunmaktadır. Birincisi, savaşta altyapıları ve ekonomileri tarumar olan kıta Avrupa'sı ülkelerinin ekonomilerinin kalkındırılması ve yıkılan altyapıların tekrar inşa edilmesi idi. İkincisi ise en büyük düşmanı olan Sovyetler Birliği'nin ve komünizmin yayılması ve güçlenmesinin engellenmesi için "çevrelenmesi" olacaktı. Bu bağlamda 1944 yılında Bretton Woods konferansında uluslararası organizasyonların oluşturulması kararı alındı: Uluslararası Para Fonu(IMF), Dünya Bankası ve GATT. Kısa vadeli ödemeler dengesini sağlamak için Uluslararası Para Fonu, yapısal uyum ve kalkınma politikaları yapmak için Dünya Bankası, uluslararası serbest ticaretin yaygınlaştırılması amacıyla da GATT oluşturuldu. Kapitalizmin altın dönemini yaşadığı ABD hegemonyasının hüküm sürdüğü uluslararası düzende oluşturulan bu organizasyonlar amaçları bakımından birbirini tamamlayan fonksiyonları bulunmaktaydı.

Diğer yandan Sovyetler Birliği ile yaşanan Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri, harabeye dönen Batı Avrupa ekonomisinin tekrar düzlüğe çıkartılması için Truman Doktrinini uygulamaya koymuş ve Marshall yardımları ile ülkelerin toparlanması sağlanmıştı. Amerika Birleşik Devletleri öncülüğünde kurulan bu organizasyonlar ve Marshall yardımları sayesinde, bir yandan kıta Avrupa'sının ekonomisi tamir edilirken diğer yandan da ABD'nin uluslararası düzenindeki hegemonyasının meşrulaşması sağlamaktaydı.

1970'li yıllara gelindiğinde uluslararası ekonomik düzendeki Amerikan hegemonyasının küresel pozisyonu yaşanan bazı gelişmelere bağlı olarak dönüşüm geçirmeye başladı: Bretton Woods sisteminin çöküşü ve 1973 yılında yaşanan petrol krizi. 1960'lardan itibaren 1970'li yıllara kadar ABD dışındaki dolar rezervinin artması ve ABD'nin dolar rezervlerini karşılayabilecek altın rezervinin bulunmaması, Bretton Woods sisteminin çöküşünü hazırladı. Bu dönemde Vietnam Savaşı ABD'nin dış ticaret dengesini bozarak, ödemeler dengesinde açıklar vermeye başlamasına neden oldu. ABD'de yaşanan bu olumsuzluklara karşın Avrupa'daki devletlerin ve Japonya'nın ekonomik büyümesi ve uluslararası sermaye piyasalarının gelişme göstermesi, Bretton Woods sistemi ile kurulan sabit kur sisteminin yıkılmasına neden oldu ve sabit kur

sistemi yerine esnek kur sistemine geçildi. 1973 yılında yaşanan petrol krizi ve Arap Devletleri'nin ABD'ye petrol ambargosu uygulaması, ABD'nin petrol ve enerji piyasaları üzerindeki kontrolünün azalmasına neden oldu. Yaşanan bu iki büyük gelişme ABD'nin uluslararası düzendeki hegemonyasını aşındırmak ile birlikte tamamen sonlandırılmamış ve ABD hegemonyasının dönüşüm ve değişim geçirmesine sebep olmuştur. ABD hegemonyasındaki gerçekleşen bu dönüşüme paralel olarak 1980'lerden itibaren neo-liberal politikalar benimsenmeye başlandı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında geri planda kalan liberalizm tekrar canlanmaya başladı. Bu dönemde uygulanan politikalar uluslararası ekonomik örgütlerin sistemin işleyişindeki rolünü artırdı.

Öte taraftan, Komünist parti ve Mao Zedong'un önderliğinde 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren yaklaşık 20 yıl boyunca dışa kapalı bir ekonomik yapı benimsemiş, uygulamış olduğu merkezi planlı ekonomi politikaları ile istikrarı yakalamış, başlarda iyi sonuçlar veren merkezi planlı ekonomik sistem daha sonraki dönemde ülkenin ekonomisinin büyümesinde en büyük engellerden biri olmuştur. 1978 yılında Deng Xiaoping'in iktidara gelmesi ile birlikte Mao dönemindeki ekonomi politikaları terk edilmiş ve dışa açık uluslararası sisteme entegre olan bir politik anlayış benimsenmiştir. 1980'den itibaren uygulamaya konulan bu politikalar neticesinde Çin yaklaşık 30 yıl boyunca görülmemiş bir ekonomik büyüme oranları yakalanmıştır. Gelişmesine bağlı olarak uluslararası sistemdeki siyasi profilini giderek arttıran Çin, Asya-pasifik coğrafyasının yanında Orta Asya, Ortadoğu, Afrika ve Güney Amerika'da proaktif bir tutum sergileyerek sadece bölgesel bir güç olmaktan ziyade küresel çapta da önemli bir rol alacağını göstermektedir ve bu yönüyle 21. yüzyılda ABD'nin yeni hegemonik rakibi olarak değerlendirilmektedir.

Çin'in ekonomik büyümesinin devamını sağlamak ve enerji ve hammadde ihtiyaçlarını karşılamak için birinci önceliği enerji ihtiyacının giderilmesi ve imalatını yaptığı ürünleri satabileceği pazarların oluşturulmasını sağlamaktır. Çin, halihazırda uluslararası sistemin başat gücü olmadığı farkındadır ve bundan dolayı temkinli bir dış politika anlayışı benimsemekte ve kendisine düşman edinmeyen politikalara yönelmektedir. Çin, uluslararası düzende çatışmanın ve kaosun olmadığı ve dünya düzeninde çok kutuplu bir sistemin olduğu bir uluslararası sistemin oluşturulmasına yönelik çaba göstermekte ve "barış içinde bir arada yaşama" temelli barışçıl bir dış

politika izlemektedir. “Barış içinde bir arada yaşama” ilkesi, diğer ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüklerine saygı, mütekabiliyete dayalı olarak saldırmazlık, başka devletlerin iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda olmak üzere beş temayı vurgulamaktadır. Çin, belirlemiş olduğu hedeflere ulaşmak için bahsedilen ilkeler doğrultusunda hem gelişmiş devletler ile iyi ilişkiler kurarken hem de Şanghay İşbirliği Örgütü, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği, Çin-Arap İşbirliği Formu, Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği ve benzeri çok taraflı işbirliği mekanizmaları ile bölgesel ve küresel düzeyde etkinliğini artırmaktadır. Ayrıca, ihtiyaç duyduğu enerjiyi temin ettiği ve üretmiş olduğu ürünleri pazarlayabileceği Afrika, Ortadoğu, Orta Asya ve Latin Amerika kıtalarındaki gelişmemiş ve az gelişmiş olan devletler ile ticari ve ekonomik bağlantılar tesis ederek nüfuz alanlarını genişletmeye çalışmaktadır.

Diğer taraftan Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyetler Birliği'ni çevreleme strateji çerçevesinde birçok yatırım gerçekleştirdiği Çin'in, özellikle 2010'lu yıllardan sonra küresel düzende etkinliğinin giderek artması ile birlikte ABD Çin'e yönelik politikalarında değişikliğe gitmiştir. ABD, Çin'in Asya-pasifik bölgesinde ve global çapta güçlenmesini engellemeye yönelik Sovyetler Birliği'ne uyguladığı “çevreleme stratejisi” politikasını izlemeye ve ekonomik gelişmesini yavaşlatmak için “ekonomik tedbir”lere başvurmaya başlamıştır.

BÖLÜM 1: HEGEMONYA

1.1. HEGEMONYANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Hegemonya kavramının kökeni antik Yunana kadar dayanmaktadır. Hegemonya devletlerarası ilişkileri tanımlamak için kullanılmıştır. Hegemonya kavramı eski Yunan dilinde öncülük etmek, yönlendirmek anlamındaki “hegeisthai” kelimesinden türetilmiştir. Hegemonya kavramı; siyasi üstünlük, yönetim ve otorite anlamlarını taşımaktadır. Yunan tarihçileri (Xenophon ve Ephorus), bu kavramı Poleponez birliği içerisinde yer alan Sparta’nın liderliğini, o dönemki Pers işgaline karşı site devletlerinin Attik Delos birliği içerisinde Atina’nın rolünü açıklamak amacıyla kullanmıştır (Kaymak, 2016, s. 66).

Antonio Gramsci, hegemonya kavramını modern anlamda ilk defa kullanan düşünürdür. Gramsci, bu kavramı işçi sınıfının burjuva devletini yıkmak ve işçilerin devletin toplumsal tabanı gibi hizmet etmesini gerçekleştirmek amacı ile oluşturulması gereken ittifaklar sistemini işaret etmek için kullanmıştır. Aynı şekilde hegemonya kavramı Sovyet işçi sınıfının(proletarya) köylüler ile ittifakını devam ettirmesi ve kendi çıkarları doğrultusunda ekonomik çıkarlarını feda etmek zorunda olacağını belirtmek için de kullanılmıştır (Şener, 2014, s. 406).

Gramsci’nin düşüncelerinden ilham alarak eleştirel kuramın uluslararası ilişkilerde uygulanmasına ön ayak olan Robert W. Cox, hegemonya kavramını günümüz uluslararası ilişkiler literatüründe içerdiği anlamıyla kullanmış ve bu alana öncülük etmiştir. Cox, uluslararası ilişkiler teorilerine yönelik yeni fikirler ortaya koymuştur. Cox, hegemonya kavramı ile ilgili Gramsci’nin devlet merkezli sosyal sınıfların hâkimiyetini açıklamak için kullandığı argümanları uluslararası ilişkiler disiplinine uyarlamıştır. Hegemonya kavramı; pozitif yaklaşımlarca, genel anlamda uluslararası ilişkilerde belirli bir coğrafi bölgede veya bir faaliyet alanında bir devletin sistemdeki diğer devletler üzerinde oluşturduğu hakimiyeti açıklamak amacıyla kullanılırken, eleştirel yaklaşım savunan düşünürler, bu düşünceyi, toplumların gelişimine ve birbirleriyle olan ilişkilerinin etkileşimine etki eden devlet dışı aktörleri hesaba katmamasından dolayı yetersiz bulunmaktadır. Bu nedenle Gramsci, hegemonya kavramını toplumlararası ilişkileri göz önünde bulundurarak tekrar yorumlamış ve bir

devletin hegemon bir devlet olabilmesi için ekonomik ve siyasi gücünün yeterli olmayacağını, bağlı grupların rızasının da alınması gerektiğini belirtmiştir. Bundan dolayı da hegemon devlet hedeflerine ulaşmak için sadece baskı ve zor kullanmaz ve de sistemde bulunan diğer aktörler rızasını almaya çalışır (Ateş, 2013, s. 33-34).

Bu çalışmada Gramscian yaklaşımın yanı sıra güç olgusuna vurgu yapan ve realist bir perspektiften hegemonya kavramına yaklaşan Hegemonik İstikrar Teorisi, güç unsuruna ek işbirliğini de önemseyen Liberal Kurumsalcılık ve hegemonya kavramını eleştirel bir bakış açısı ile değerlendiren ve sistem vurgusu yapan Dünya Sistem Analizi de incelenmektedir.

Ortaya çıkan tüm bu yaklaşımlar bir düzen üzerine inşa edilmiştir. Bütün fikirlerin odağında dünya düzeninin işleyişi bulunmasına rağmen bunun hangi unsurlar vasıtası ile gerçekleştirileceği olgusu, fikirleri farklılaştıran faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan ortaya konan her görüş güç kavramına farklı bir perspektiften bakmaktadır. Nitekim Neogramsci görüşe göre, ahlaki ve entellektüel unsurlar vasıtası ile rıza gösterilen hegemonun bir meşruluğa sahip olduğu belirtilmektedir. Bu meşruluk ise bir güç unsuru olarak değerlendirilmektedir. Liberal Kuramsalcı görüş, bir devletin hegemon konumunu elde edebilmesi için rızanın sağlanmasının yanı sıra işbirliğinin de oluşturulması gerektiğini belirtmektedir. Hegemonik İstikrar Teorisini savunanlar, güç algısını ön plana çıkararak güce sahip devletin hegemon olması gerektiğini vurgulamaktadır. Öncü devletin hegemonyasını inşa etmesinde en önemli şartın sahip olduğu güç olduğunu ifade etmektedirler. Dünya Sistemleri yaklaşımları ise sisteme vurgu yapmakta ve bir devletin klasik anlamdaki gücü elinde bulundurarak hegemon olabileceğini fakat bu gücün bir diğer devlete geçmesi ile güce sahip olanların değişkenliğini vurgulamaktadır. Özetle; dünya düzenini sağlama isteği, hegemonya kavramı üzerine bağlanan ortak görüş olarak belirlemektedir. Diğer taraftan bazı yaklaşımlar, klasik gücü önemli görürken, bazıları ise kabul gören hegemonun meşruluğundaki ahlaki değerler ve teşvik edici unsurlar gibi etkenlerin de bir güç unsuru olduğunu ifade etmektedirler. Hegemon aktörü aslında hegemon yapan unsurun meşruluğunu sağlayabilme kapasitesidir (Gürdal, 2014, s. 6-7).

20. yüzyılda uluslararası sistemin karmaşıklaşmaya başlayan yapısı nedeniyle alternatif fikirlerin üretilmesi arayışı, hegemonya kavramı üzerinde farklı görüşlerin

ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu kaotik yapı, uluslararası sistemdeki başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın etkinliğinin azalması başlamış ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin gücünün artması ile birlikte ABD ile Sovyetler Birliği arasında güç mücadelesine bağlı olarak kendi ideolojilerini benimsetmeye çalışması ile daha farklı bir hal almıştır. 1970'lerden sonra özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin olmak üzere iki bloğunda sarsılmaya başlaması, sistemin sorgulanmasına neden olmuş ve hegemonya kavramı üzerine yeni görüşlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Uluslararası ilişkiler literatüründe İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde tekdüze mantık ile işleyen bir sistem bulunurken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin uluslararası alanda etkinliğinin artmasının yanı sıra 1970'lerden sonra ABD ile SSCB arasındaki tansiyon artması, gelişmiş ülkelerin artan uluslararası ekonomik etkinliği nedeniyle düzen arayışının olması, petrol şoklarının yaşanması, Vietnam Savaşı'nın getirdiği olumsuzluklar gibi krizler nedeniyle ABD'nin gücünün zayıflamasına bağlı olarak sisteme ilişkin sorgulamalar artmış ve alternatif yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Giderek daha karmaşık bir yapıya bürünen uluslararası ilişkilerin yapısı hegemonya kavramı üzerinde de kendisi göstermiştir. Bu bağlamda çalışmanın 1. Bölümünde hegemonya kavramına ilişkin yaklaşımlar ele alınacaktır (Gürdal, 2014, s. 7).

1.2. HEGEMONYA KAVRAMINA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

1.2.1. Realist Yaklaşımlar

Uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan Realizm izleri milattan önce 5000 yılında Yunan tarihçesi Thucydides'in eserinde görülebilmektedir. Realist düşüncenin oluşmasına 16. yüzyılda Machiavelli "*Prens*" adlı eseriyle, 17. yüzyılda Hobbes "*güç dengesi*"ne ilişkin düşünceleri ile katkıda bulunmuştur. Realizm; İdealizmin iki dünya savaşı arasındaki dönemde uluslararası sistemin barış ve güvenliğinin sağlanması için ortaya koyduğu önermelerin başarısız olmasından dolayı İdealizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkilerde güvenlik sorunu ön plana çıkması, realist yaklaşımların önem kazanmasına yol açmıştır (Mercan, 2019).

Uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimler ortaya atılan teorik açıklamaların değişmesine neden olmuştur. Örneğin yaşanan savaşlar daha sonraki dönemde oluşan

fikir akımlarının ve değer yapılarının tekrar gözden geçirilmesine sebep olmuştur. 20. yüzyıl içerisinde uluslararası sistemi değiştiren Birinci, İkinci ve Soğuk Savaş olmak üzere 3 tane savaş yaşanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler bir önceki dönemde kutsal sayılan birçok yaklaşımın savaş sonrası dönemde şüphe edilmesine yol açmıştır. Bununla birlikte birçok kez değişim geçirse bile realizm her defasında yeniden evrilmiş, temel varsayımlarını koruyarak varlığını devam ettirmiştir (Aydın M. , 2004, s. 34).

Realizm, uluslararası ilişkiler biliminde devlet ile insan arasında bağlantı kurmuş, uluslararası sistemde devletin üzerinde herhangi bir otoritenin bulunmadığını belirtmiştir. Realist paradigma bu düşünce üzerine kurulmuştur. Realist düşünürler, insanın doğasının insanoğlunun var olduğundan beri hiç değişikliğe uğramadığını ve günümüze kadar aynı şekilde devam ettiğini belirtmektedir. Tarih boyunca bütün realistler incelendiğinde birbiri arasında nüans farklılıkları olsa da temelde bu görüşü paylaşmaktadırlar. İnsanoğlunun tabiatında bencillik yatmaktadır. Bu yapısından dolayı da realist değerlerin temel dayanak noktasını insanın karakteri oluşturmakta ve devlet yöneticilerinin de en önemli görevinin insanoğlunun temel özelliği olan bu yapısını devamlı olarak kendi kontrolü altında bulundurması gerektiğini belirtmektedir. Uluslararası sistemde sürekli bir kaos ortamı bulunmaktadır. Bundan dolayı da politik ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. Yaklaşımına göre; bir devletin kendi içerisinde hiyerarşik olarak siyasi bir otorite ve kuralların bulunduğunu, devletin bu şekilde yönetildiğini ve devletin içinde bulunan kişilerin bu düzene itaat etmesinin beklendiği belirtilmektedir. Diğer taraftan, uluslararası sistem kaotik durum içinde bulunmasından dolayı da sistemde herhangi bir otorite yoktur. Otoritenin olmamasından dolayı da uluslararası sistemde kurallar belirlenememekte bunun sonucunda da insanın doğasında bulunan kötü duygular açığa çıkmaktadır. Realist düşünürlerden Schwarzenberger, insanın bencil doğası ile uluslararası sistemdeki kargaşanın karşılıklı etkileşimini engelleyen önemli unsurun güç olduğunu belirtmektedir (İbrahimov, s. 2).

Realizm, uluslararası ilişkilerin yapısını ve ona yön veren aktörleri açıklayan farklı varsayımlar geliştirmiştir: (Mercan, 2019)

1)Dünya sistemindeki uluslararası politika, güç ve çıkar mücadelesi olan politik bir süreçtir. Bu yaklaşımı benimseyen düşünürler, uluslararası çatışmaların sonuçlarının belirlenmesinde ve uluslararası sistemde yer alan diğer devletlerin davranış

biçimlerinin belirlenmesinde devletin sahip olduğu kapasitelerin büyük bir öneme sahip olduğu belirtmektedir. Realist perspektiften bakan düşünürler, devletlerin kapasiteleri ile askeri gücünü eşleştirmiş ve uluslararası ilişkilerde önem sırası belirterek askeri konulara ve güvenlik sorunlarına önem vermiştir. Teoriyi savunanlara göre, uluslararası sistemde yaşanan anlaşmazlıkların çözümü ve istikrarın sağlanması konusunda, gücün kullanımını en temel faktördür.

2)Egemen ulus devleti uluslararası sistemde temel aktör olarak görülmektedir. Uluslararası sistem devletlerin kendileri arasında gerçekleştirdiği mücadele ve etkileşim süreci olduğundan ulus devletlerin üzerinde herhangi bir otorite yoktur. Uluslararası örgütler, sivil toplum ve medya kuruluşlarının uluslararası alandaki rolleri dikkate alınmaz ve tek egemen aktör olarak ulus devletleri görülür.

3)Realistler, devletleri karakutu ya da bilardo topu gibi iç dinamiklerine bakılmaksızın dış etkilere karşı kendi ulusal çıkarları yönünde hareket eden bütüncül yapılar olarak görmektedir. Devletin parçaları olan bürokrasi, siyasi liderler ve kamuoyu ayrı ayrı değerlendirilmemiş ve görüş ayrılıkları çözümlenerek devlet, diğer devletler karşısında tek bir politika ile temsil edilmektedir.

4)Uluslararası ilişkilerde devletler rasyonel karar vericiler olarak değerlendirilmektedir. Realistlere göre her devlet uluslararası ilişkilerde kendi ulusal çıkarlarını ön plana çıkarır ve imkân dahilinde bu doğrultuda hareket ederler.

E.H.Carr'ın *The Twenty Years' Crisis* kitabında Realistler, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasında uluslararası ilişkiler alanında egemen olan idealist yaklaşımın ortaya koyduğu fikirlerin uluslararası sistemin yapısını ve güce dayanan esaslarını anlayamadığı için aynı dönem içerisinde İkinci Dünya Savaşının çıkışını engelleyemediğini belirtmiş ve ortaya çıkan sonuçtan dolayı idealist düşüncüyü suçlamışlardır (Aydın M. , 2004, s. 34).

Birinci Dünya Savaşının sona ermesi uluslararası sisteminde barışa yönelik umut yaratmıştı. Bununla birlikte 1930'lu yıllardan sonra ortaya çıkan kaotik ortam, bazı ülkelerde diktatörlerin yönetimi ele alması, uluslararası gelişmelere karşı Milletler Cemiyeti'nin etkisiz olması uluslararası ilişkiler alanındaki düşünürleri -özellikle de Amerika Birleşik Devletindeki düşünürleri- umutsuzluğa itti. Bu dönemde en kabul

gören görüş idealist düşünürlerin düşüncelerinde yarıldıkları yönündeydi. İnsanoğlu ne mükemmeldi ne de mükemmel yapılabilirdi. Bundan dolayı da uluslararası ilişkiler alanındaki araştırma ve uygulamalarında rolü bulunmamaktaydı. Diğer taraftan savaş tehdidi tamamen yok edilmeden örgütler yeniden oluşturulamazdı. Bu dönemde uluslararası tek mutlak kavram, askeri güç ile özdeşleştirilen güç kavramı idi. Bundan dolayı da güç politikaları, irrasyonel olmamakla birlikte kaçınılmaz olarak kabul görmekteydi (Aydın M. , 2004, s. 34-35).

Uluslararası ilişkiler alanındaki düşünürler arasında idealistler, kendi fikirlerinin iki savaş arası dönemde uygulanmamasından dolayı düşüncelerinin tam olarak test edilebilecek ortamın bulunmadığını iddia ederken, bunun aksini düşünen realistler ise idealistlerin fikirlerinin test edildiğini ancak Avrupa'nın tamamını ve dünyanın yarısına yakınına ezip geçen ordular karşısında duramadıklarını iddia etmiştir. Özellikle Realist düşüncenin önemli savunucularından Carr, kitabında idealistleri ağır bir şekilde eleştirmekte ve 1930'lu yıllarda ilişkilerde ortaya çıkan gelişmelerin uluslararası örgütler tarafından çözümlenememesini, devletlerarasındaki güç mücadelesinin gerçeklerini ve pasifizmi destekleyen kamuoyunun yaptığı yanlışları belirtmekteydi. İdealizmin; hukuk, etik değerler ve adalet anlayışı gibi normatif temellerini reddetmiş uluslararası politik ilişkiler alanında bilimsel temellere bağlı bir yapının getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Realist düşünürler; idealistlerden tam tersi bir yol benimseyerek, uluslararası politika alanında odak noktasının devletlerarası ilişkileri şekillendiren faktörlerin olması gerektiğini iddia etmişlerdir. Realistlere göre, güç peşinde koşmak ve uluslararası çıkar bu faktörler arasındaydı. Uluslararası düzeni belirleyen faktörlere odaklanan devlet adamlarının karşısına çıkan gelişmeler karşısında daha gerçekçi bir yaklaşım benimseyeceklerini belirten Realist düşünürler, uluslararası kuralları ve ahlak ilkelerini devletler arası etkileşimde bir öneme sahip olduğunu kabul etseler de kurallara karşı saygının güç tehdidi olmadan desteklenemeyeceğini iddia ettiler (Aydın M. , 2004, s. 35-36).

Edward Hallett Carr Realizme aşağıdaki ilkeler vasıtasıyla katkı sağlamıştır:
(İbrahimov, s. 6)

1)Tarih, neden-sonuç ile birbirine bağlı olan ve birbirini takip eden bir süreçtir. Bundan dolayı hayali varsayımlar yerine rasyonel yaklaşımla anlamlandırılmalıdır.

2)Teorilerden pratik sonuçlar oluşmaz, aksine gerçekleşen pratik olaylara bakılmalı ve teoriler ortaya çıkarılmalıdır.

3)Politikalar moralin bir fonksiyonu olmayıp moral ahlakın bir fonksiyonudur.

Realizmin en önemli düşünürü olarak kabul edilen Hans J. Morgenthau Nazi Almanyası'ndan kaçarak Amerika'ya sığınmıştır. Yazar uluslararası ilişkiler alanında yapmış olduğu çalışmalar ile Realizmin önemli bir doktrin olmasını sağlamıştır. Morgenthau, uluslararası sistemde geçerli olan gerçeğin güç olduğunu düşünmektedir. Güçlü olan devletin üstün duruma geçeceğini ve diğer devletlere sözünü kabul ettireceğini belirtmektedir. Uluslararası sistemde devamlı bir güç mücadelesinin olduğunu, devletlerin sürekli olarak güç kazandığını ve karşısında bulunan devletleri çaresiz bırakmaya çalıştıklarını iddia etmektedir. Sistemdeki bir gücün, yine karşı bir güç tarafından dengelendiğini, bu yolla da barış ortamının oluştuğunu ve istikrarın sağlandığını belirtmekte ve sistemde barışı koruyabilecek gerçek gücün "güç dengesi" olduğunu iddia etmektedir. Morgenthau, İdealist düşünürler tarafından ortaya atılan "Ortak güvenlik" ve "Dünya Devleti" gibi kavramların uluslararası barışı çözemeyeceğini belirtmekte ve ulusal güç ve ulusal çıkar kavramlarının uluslararası hukuk ve uluslararası ahlak gibi kavramlardan daha öncelikli bir unsur olduğunu ifade etmektedir (İbrahimov, s. 6).

20 yüzyılın önemli realist düşünürlerinden Hans J. Morgenthau'ya göre insanların tabiatında güç peşinde koşmak yatmaktadır. İnsanoğlunun içinde var olan bu dürtü, insanların birbirleriyle çatışmasına neden olmaktadır. İnsanların, eğer diğer insanlar tarafından baskı görmek ve kontrol edilmek istemiyorsa bir araya gelerek devleti oluşturmaları gerekmektedir. İnsanın çatışmacı doğası gibi devletlerarası sistemde de kaçınılmaz bu şekilde anarşi ve çatışma vardır. Uluslararası ilişkiler alanında Morgenthau'nun 6 temel ilkesinden bahsedilir: (Aydın M. , 2004, s. 46-47)

1. Genel olarak toplum yapısına benzer şekilde siyasetin de kökleri insanın doğasında olan objektif kurallar tarafından idare edilmektedir. Bunları değiştirmek başarısızlığa neden olmaktadır. Objektif siyaset yasalarını benimseyen Realizm için teori, fenomenleri tespit etmek ve bunları akla uyumlu manalar kazandırmaktır.

Rasyonel bir çerçeve meydana getirmek için kendimizi devleti yönetenlerin yerine koymamız gerekmektedir.

2. Politik gerçekliğin hareket merkezi, güç çerçevesinde belirlenen ulusal çıkar olgusudur. Bu olgu ile siyaset, iktisadi ihtiyaçlara ve ahlaki değerlere indirgenmeyecek ve kendisi tek başına otonom bir alana dönüşecektir. Devleti yöneten kişilerin, siyasi öngörü ve güç olarak çıkar doğrultusunda hareket etmesi gerekmektedir.

3. Siyaset, bencil olan insanın arzularını ifade ettiğinden dolayı nihayetinde çatıştıkları alandır. Devletlerin çıkarları politik alanda çatışmaktadır. Siyasetin özü olan çıkar, sabit olmadığı gibi zamanla da değişebilmektedir. Ondan dolayı Realizm sürekli değişen siyasi gerçekliğin izini sürmektedir.

4. Devletlerin dış politikaya yönelik eylemleri, evrensel moral değerlere göre belirlenemez. Uluslararası sistemin değerleri, kişisel ahlaktan farklıdır ve siyasi ve durumsal haldedir. Siyasi bir lider, sıradan bir kişinin sahip olduğu “doğru olanı yapma” özgürlüğü yoktur. Sorumluluğu ahlak kurallarına uymak değil siyasetin en önemli değeri olan tedbiri elden bırakmamaktır.

5. Uluslararası sistem içerisinde bulunan bir devletin etkisel seçimleri, sistemdeki ilişkileri yöneten değerler ile özdeşleştirilemez. Güç ile belirlenen çıkar kavramı, bizi ahlaki aşırılıktan ve siyasi hatalardan korumaktadır. Sistemdeki tüm devletler, kendi çıkarları peşinde koşan devletler olarak değerlendirilirse siyasi tutumları açısından hata etmez ve adaletli davranır.

6. Gerçek, siyasi gerçek ile diğer düşünce sistemleri arasındaki en temel ayrımdır. Her düşünce kendi değer yapılarına göre kritik edilmelidir. Bu bağlamda otonom bir alan olan siyaset de barındırdığı ilkeler bağlamında değerlendirilmelidir.

Neorealizm:

Neorealizm diğer adıyla yapısal Realizmin en önemli savunucusu olan Kenneth Waltz, 1979 yılında *Theory Of International Politics* adlı eserini yayımlanmıştır. Waltz'a göre uluslararası yapı hiyerarşik düzeni olmayan anarşik bir yapıdan oluşmaktadır. Düşünür, uluslararası sistemde herhangi bir üst yönetimin olmadığını,

sistemin sadece politik açıdan eşit olduğu düşünölen aktörler tarafından düzenlendiğini belirtmektedir. Kaos ortamında bulunan bütün devletler, bağımsız olup politik bakımdan birbirlerine denktir. Sistemdeki bütün devletler, bir amaca sahiptir ve bu amaç doğrultusunda bütün kaynakları kullanmaktadır. Bununla birlikte devletlerin amaçlarına ulaşabilmeleri imkânları ölçüsündedir. Waltz, devletlerarasında farkın onların fonksiyon kabiliyetinden kaynaklanmadığını, farkın bu fonksiyonlarını icra edebilecekleri kapasitesinin bulunup bulunmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Devletler, amaçlarını yönünden birbirine benzemekle birlikte aralarındaki en önemli farkın kapasitelerinin olduğunu iddia etmektedir. Öngörölen uluslararası siyasi düzlemin başka bir özelliğı de devletler arasında oluşan kapasite dağılımdan meydana gelmektedir. Kaotik bir ortamın bulması durumunda uluslararası sistemde ki devletlerin arasındaki fonksiyonlarında, herhangi bir farklılık yoksa sistemdeki devletlerin kapasite dağılımının nasıl gerçekleştiğini belirlemek mümkün olabilmektedir. Tarihsel süreçte yeni bir uluslararası sistemin oluşması, büyük güçlerin değişmesi ile gerçekleşmekte ve uluslararası sistem birkaç büyük devlet tarafından düzenlenmektedir. Diğer yandan Waltz, bu düşöncelerden hareketle eserinde iki kutuplu ve çok kutuplu sistem arasında oluşan farklılıkları belirtmektedir. Eserinde, ister iki isterse daha fazla devlet olsun uluslararası sistemde bir teori olacaksa bunun *güç dengesi* teorisi olduğunu ileri sürmektedir (İbrahimov, s. 8-9).

Waltz'a göre, anarşik bir yapıya sahip olan uluslararası sistemde devlet arasında hiyerarşik bir yapı bulunmamaktadır. Sistemdeki her devletin kendi hedefleri bulunmaktadır ve devletler bu hedeflere ulaşmak için ellerinde bulundurduğu kaynaklara göre hareket etmektedirler. Ulusal çıkarları, devletlerin harekete geçmesine neden olmaktadır. Neorealist düşünörlere göre uluslararası sistemde bulunan devletlerin arasındaki en belirgin fark sahip oldukları kapasite farklılığıdır. Uluslararası büyük güçlerin değişimi ile birlikte uluslararası siyasi yapıda şekillenmektedir. Bu bağlamda tek kutuplu sistem ile iki kutuplu sistem arasında bulunan farklılıklar belirtilerek güç dengesi teorisinin önemi belirtilmiştir (Mercan, 2019).

Waltz'ın uluslararası ilişkiler ile ilgili olarak ortaya şöyle bir görüntü çıkmaktadır: 1) Devletler çıkarları uğruna hareket geçmektedir. 2) Uluslararası düzende rekabet kurallarının düzenlenememesinden dolayı politikalara gereksinim duyulmaktadır. 3) Ortaya çıkan gereksinimler için yapılan hesaplar ile devletler kendi

amaçları için en rasyonel politikaları gerçekleştirmektedir. 4) Ortaya konan politikaların başarı oranı, uygulama sonucunda meydana gelen neticelere göre belirlenmekte ve politikaların başarısı, devletin mevcudiyetini devam ettirmesine ve daha da güçlenmesine katkı sağlamaktadır (İbrahimov, s. 9).

Neorealizm diğer adıyla yapısal Realizm, ilk defa Kenneth Waltz'ın *Theory of International Politics* adlı eserinde görünmüştür. Neorealizm, devletlerin davranışların belirlenmesinde yapıya vurgu yapmaktadır. Neorealizm, ABD hegemonyasının sarsılmaya başladığı ve güçten çok rızaya dayanan hegemonya kavramının ortaya çıktığı dönemde ortaya çıkmıştır. Neorealizm ortaya çıktığı dönemde batı ve doğu bloğunda sarsıntılar meydana gelmekte ve devletler arasında oluşan ittifaklar sarsıntı geçirmekteydi. Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğinde oluşturulan Avrupa Topluluğu bu dönemde ABD için ekonomik bir rakip olarak görülmeye ve uluslararası alanda kabul gören dolar eleştirilmeye başlanmıştır. Diğer yandan petrol fiyatlarının dalgalanması ve fiyat artışları gibi uluslararası sorunlar gündeme geldikçe uluslararası ekonomik ve politikte iç içe geçmiş birçok mesele gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu dönemin en baskın uluslararası ilişkiler yaklaşımı Realizmdir. Yine bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam Savaşı'nda başarısız olması, askeri gücü temel alan Realizm'in eleştirilmeye başlanmasına neden olmuş ve Realizm'e olan inanç, giderek sarsılmaya başlamıştır. O dönemde bütün bu olanların yanına emperyalizmin çöküşünün ayak seslerinin duyulması ve üçüncü dünya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaya başlaması, ABD hegemonyasının ve Realist yaklaşımın varsayımlarının sorgulanmasına neden olmuştur. Bu dönemde hem Marksist hem de Liberal düşünürler tarafından Realizm çok ciddi bir şekilde eleştirilmesine rağmen Waltz, Realist yaklaşımın varsayımlarını yok saymadan, aksine realist düşüncenin zengin yapısından bilimsel ve nazik bir teori kurmak için Realizme tekrar hayat vermiştir (Serdar, 2015, s. 15).

Klasik Realizm düşününden ayrı olarak Neorealizm'e göre güç edinme isteğinin özünde insanın doğası yerine uluslararası sistemin yapısı bulunmaktadır. Neorealizm'e göre güç ulaşılması gereken bir amaç olarak değerlendirilmemekte sadece gerektiğinde başvurulması gereken bir araç olarak görülmektedir ve bu yönüyle klasik Realizmden farklı düşündüğünü ortaya koymaktadır. Neorealist düşünce; büyük, orta ve küçük olarak devletleri sınıflandırmaya tabi tutmaktadır. Devletlerin görünüşte sahip

oldukları güçlerinden dolayı böyle bir sınıflandırma yapılmaktadır. Waltz'a göre, devletlerin güç dağılımındaki eşitsizliği öne çıkan tek eşitsizliktir. Bu şekilde olması ise uluslararası sistemdeki devletlerin güç dağılımına göre konumlandırılmalarından kaynaklanmaktadır. Burada bahsedilen güç, devletlerin askeri ve ekonomik gücüdür. Ekonomik güç her zaman askeri güce dönüşebildiği için ekonomik güce daha çok önem atfedilmektedir. Bu bağlamda askeri açıdan güçlü olmayan bir devlet, ekonomik açıdan güçlü bir durumda ise her zaman potansiyel bir rakip olmaktadır (Serdar, 2015, s. 17).

1.2.1.1. Hegemonik İstikrar Teorisi

Hegemonik İstikrar Teorisi, uluslararası ekonomik ilişkilerin dinamiklerini açıklama konusunda kabul gören kuramlar arasında yerini almıştır. Teori, siyasi kararların ekonomik sonuçları vasıtasıyla uluslararası ekonomik yapı ile uluslararası güç dağılımı arasında oluşan ilişkiyi açıklamaya yönelik fikirler ortaya atmıştır. Kuram, dünya sisteminde yer alan politik ekonomi alanındaki güç değişkenlerini vurgulayarak, Neorealist yaklaşım içinde kendisine yer bulmuştur. Hegemonik İstikrar Teorisinin temel dayanağı, uluslararası ilişkilerde devletler arasındaki işleyişin sorunsuz işleminin en büyük belirleyicisinin lider konumunda, uluslararası sisteme etki edebilen ve yönlendirebilen hegemon bir devletin varlığını ön şart olarak göstermesidir. Uluslararası düzenin oluşturulması ve mevcut sistemin devam ettirilmesi, hegemon konumdaki önder devlete bağlıdır (Halaç & Doruk, 2019, s. 180).

Hegemonik İstikrar Kuramı, uluslararası politik ekonomi alanında yer almasından kaynaklı olarak siyaset bilimi, ekonomi ve tarih alanları ile yakından ilişkilidir. Kuram, tek bir devletin liderliği üzerine kurulu istikrarlı bir uluslararası sistemi savunmaktadır. Bundan dolayı da varlığını sürdüren hegemon bir devletin gücünü kaybetmesi ya da uluslararası sisteme hükmeden bir hegemonun olmaması durumunda uluslararası ekonomik ve politik ilişkilerin istikrarının bozulacağı ifade edilmektedir. Hegemon; mevcut düzeni oluşturmak, istikrarı sağlamak ve oluşan sorunlar karşısında çözüm yolları bulmak için diplomasi, baskı ya da ikna yöntemiyle mevcut düzenin tekrar rayına oturmasını sağlayacaktır. Buradan da anlaşılacağı üzere lider devletin, bütün bunları yapabilmesi için dünya düzeni içerisindeki siyasi,

ekonomik ve diğler ilişkileri belirleme ve kural koyma gücüne sahip olması gerekmektedir (Halaç & Doruk, 2019, s. 181).

Realizm/Neorealizm ile Liberalizm/Neoliberalizm teorilerinin bir sentezi olan Hegemonik İstikrar Teorisi, uluslararası sistemde tek bir liderin olması durumunda, istikrarlı ve açık bir ekonominin olacağını savunmaktadır. Teori, dünya sisteminde lider bir devletin olmasının iki önemli nedenin olduğunu belirtmektedir: Liberal bir uluslararası ekonomi ve olabildiğince güvenli barışçıl bir uluslararası sistem (Gilpin, 2001, s. 88).

Güçlü siyasi bir liderlik öngören liberal uluslararası sistem düşüncesi, ilk defa Charles Kindleberger tarafından belirtilmiştir. Kindleberger; uluslararası ekonomik sistemde serbest ticaret, parasal istikrar ve sermayenin serbest bir şekilde hareket etmesini sağlamak için lider devletin, kendi kaynaklarını kullanmadığı durumlarda uluslararası iktisadi sistemde liberal bir yapının devam edemeyeceğini iddia etmektedir. Düşünür, 1930'larda yaşanan krizin etkilediği alan, devletlerin ekonomileri üzerinde oluşturduğu tahribat açısından ve krizin bu kadar uzun sürmesinin nedeni olarak "lider devletin" olmayışını göstermektedir. Lider devletin, uluslararası sistemin ekonomik olarak istikrarlı olduğu dönemde sermaye hareketlerini gelişmemiş devletlere yönlendirmesi, döviz piyasasında istikrarlı bir yapıyı oluşturması ve devletler arasındaki ekonomik koordinasyonu sağlaması gerekmektedir. Ortaya çıkan kriz dönemlerinde ise lider konumdaki egemenin, açık bir piyasa oluşturarak meydana gelen arz fazlasına kaynak oluşturması gerekmektedir. Stephen Kresner ve Gilpin, Kindleberger'in siyasi yaklaşımına katkı sağlamakla birlikte Kindleberger'in kullanmış olduğu liderlik kavramının yerine Hegemon kavramını koymuşlardır. Kindleberger; lider devletin, karışık olan uluslararası ekonomik sistemde düzen sağlayan bir yapı oluşturması gerektiğini belirtmesine karşın, Kresner ve Gilpin farklı olarak; hegemon devletin, kendisinin ve belli bir kesimin güvenliğini sağlamayı ve siyasi ve ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmeyi öngören liberal ekonomik bir yapı oluşturulması gerektiğini belirtmişlerdir (Gilpin, 2001, s. 99).

Kindleberger'in düşüncesinin temelinde, dünya ekonomisinde istikrarı sağlamak için bu rolü üstlenecek bir devletin gerekliliği vardır. Bu konumdaki devletin rolünü "hegemon" olmaktan ziyade "lider" olarak görmektedir. Tehdit, güç ve baskı

unsurlarını içermesinden dolayı hegemonya kavramından rahatsız olmaktadır. Liderlik kavramını mutlaka güç kullanımı olarak tanımlamamakta, bu pozisyondaki devleti bir ailedeki babaya benzetmekte ve hegemon bir devlet olmadan da lider bir devlet olunabileceğini belirtmektedir (Kindleberger, 1986, s. 841).

Charles Kindleberger; “lider devlet” ile diğer devletler arasında sömürüye dayalı bir ilişki olmadığını, hatta lider konumdaki devletin ittifak ettiği devletlerden her zaman daha fazla yükün altına girdiğini belirtmektedir. Örneğin lider konumda olan 1870-1913 yılları arasında Birleşik Krallığın ve 1945-1971 yılları arasında ise Amerika Birleşik Devletleri’nin, altın ve kur standardının belirlenmesinde öncü rol oynamasından dolayı diğer devletlerden daha fazla maliyet üstlenmiştir. Ayrıca bu devletlerin, lend-lease uygulaması ve Marshall yardımları gibi kendisine herhangi bir kâr getirmeyen jestleri yaparak, lider bir devlet özelliğini gösterdiğini belirtmekte ve lider olmayan bir devletin bu durumlara girişemeyeceğini ve bu yüklerin altından kalkamayacağı ifade etmektedir (Kindleberger, 1981, s. 248-251).

Hegemonik İstikrar Teorisinin savunucularından Stephen Krasner, uluslararası serbest ticaret rejiminin oluşturulmasını ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasını, uluslararası alanda lider konumundaki hegoman bir devletin varlığını bağlamaktadır. Serbest ticaret rejiminin, devletlere ekonomik faydasının yanı sıra devletlerin çatışmaları önlenmesinde önemli bir rol oynayacağını belirtmektedir (Krasner, 2000, s. 19-36).

Krasner, uluslararası ilişkilerde en önemli rolü devlete biçmekte ve devlet dışı aktörlere sistemde gereğinden fazla önem verildiğini belirtmektedir. Uluslararası sistemde devletin kendi isteği dışında sistemden kaynaklı karşılıklı bağımlılığın olmadığını belirterek, karşılıklı bağımlılık teorilerine karşı çıkmaktadır. Uluslararası ticaretin en büyük belirleyicisinin kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan devletler olduğunu ifade etmektedir. Krasner, Uluslararası sistem içerisinde potansiyel gücün hegemonik dağılımının, açık bir ticaret sisteminin ortaya çıkmasına sebep olacağını ve sürdürülmesini sağlayacağını belirtmektedir. Örnek olarak ise uluslararası ticaretin düzenleyicileri olan Amerika ve Büyük Britanya’nın hegemonik dönemlerini göstermektedir (Krasner, 2000, s. 34).

Gilpin, 2001 yılında yazdığı *Global Political Economy* kitabında Hegemonik İstikrar Teorisi savunucularından Barry Eichengreen, Robert Mundell, Bruno Frey ve Mancur Olson gibi ekonomistlerin değerlendirmelerine yer vermiştir. Hegemonik İstikrar Teorisini savunan bu uzmanlar, ekonomik istikrar ve güven açısından dünya sisteminin iyi işlemesi için hegemon bir devletin varlığının gerekliliğini ifade etmektedirler. Amerika Birleşik Devletleri'ni örnek göstererek görüşlerine dayanak noktası oluşturmakta ve uluslararası sorunların kolaylıkla çözümlenebilmesi ve uluslararası parasal istikrarının sağlanmasının hegemon devletin inşa ettiği uluslararası işbirliğinden geçtiğini ortaya koymaktadırlar (Gilpin, 2001, s. 95-96).

Hegemonik İstikrar Teorisinin temelinde ABD hegemonyasının meşru kılınması yatmaktadır. Şöyle ki bu teoriyi savunan düşünürler, uluslararası ekonomik ilişkilerde artan karşılıklı bağımlılıkla ilgili olarak; uluslararası alanda güçlü ve hegemon bir devletin varlığı halinde sorunların çözümünün daha kolay olabileceğini belirtmekte ve laissez-faire prensibinin sürdürülmesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin önemini belirterek, bu rolü Amerika Birleşik Devletleri'ne yakıştırmaktadır (Gamble, 2007).

Hegemonik İstikrar Teorisi, realist bakış açısıyla uluslararası ilişkilere bakmakta ve bu açıdan realist yaklaşıma benzemektedir. Bu benzerliğin esas kaynağı olarak; a) Hegemonik İstikrar Teorisinde, realistlere benzer şekilde ekonomide devlet, kendi çıkarlarını koruyan en önemli aktör olarak görülmektedir, b) Uluslararası ekonomik sistemin düzen sorununa odaklanmasıdır. Teoriye göre, uluslararası güvenlik sistemi gibi uluslararası ekonomik yapı da stabil değildir. Uluslararası ekonomik istikrar, kamusal bir maldır. Teori, uluslararası "Kollektif ve Kamusal Mal"ın bütün sisteme hükmeden egemen bir devlet tarafından yapılacağını belirtmektedir. Teori, kamusal mal kavramına atıf yaparak ulusal düzeyde devlet tarafından sunulması gereken veya sunulan kamusal malların uluslararası alanda lider bir devlet tarafından yerine getirilebileceğini ifade etmektedir. Diğer taraftan söz konusu teorinin 3 önemli esası bulunmaktadır: birincisi, lider devlette hegemon bir devlet kapasitesinin bulunması; ikincisi, uluslararası düzeni sağlayacak motivasyonun olması; üçüncüsü ise kendisinden daha küçük devletlerin desteğini alarak işbirliği içerisinde çalışmasıdır (Schwartz, 1994, s. 75).

Hegemonik İstikrar Teorisinin “Kolektif mallar” kavramı, 1929 yılında dünyanın geçirmiş olduğu Büyük Buhran sonrası teoriyi ortaya atan Kindleberger’e dayandırılmaktadır. Kindleberger, Büyük Buhran olarak adlandırılan 1929 krizinin çıkmasını ve uzun süre atlatılamamasını iki sebebe bağlamaktadır; birincisi, o dönem itibariyle uluslararası sistemin hegemonu olan İngiltere’nin “Kollektif ve Kamusal mal” olarak değerlendirilen dünya sistemi içerisindeki ekonomik istikrarı, düzenlemeye yönelik gönüllü olmasına rağmen düzeni sağlayabilecek ekonomik gücü sahip olmamasına bağlamakta ve ikinci olarak ta ekonomik güce sahip ve altın rezervleri olan Amerika Birleşik Devletleri’nin, İngiltere’den uluslararası sistemin hegemonya rolünü gönülsüz olarak devralmasına bağlamaktadır. Bundan dolayı da iktisadi politikaların uyumlu hale getirilmesi, zorunlu mallar için açık bir piyasanın oluşturulması, döviz piyasasındaki istikrarsızlığın ortadan kaldırılması, finansal nedenlerle ortaya çıkan krizlerde likidite sağlayarak sorunlar ortadan kaldırması ve de konjonktürel olarak piyasada meydana gelen dalgalanmaların önüne geçilmesi gibi egemen bir devletin yapması gereken yükümlülükler yerine getirilemeyerek krizin patlak vermesi önlenememiştir (Gökten, 2013, s. 25-26).

1.2.1.2. Liberal Kurumsalcılık Teorisi

Liberal Kurumsalcılığı savunan düşünürlere göre; 1960’ların ortalarından itibaren Avrupa’da yaşanan birleşme ve ekonomik yapılanmalar, Japonya’nın hızlı bir şekilde büyümesi gibi yaşanan değişim sürecinde özellikle 1970’lerden itibaren uluslararası sistemdeki karşılıklı bağımlılık artan bir ivme yakalamıştır. Bu dönemde devlet merkezli uluslararası sistem değişim geçirirken, ulusötesi aktörler sistemde önemli bir konuma gelmiş ve ulusötesi aktörler tarafından şekillendirilen ilişkiler ağı meydana gelmiştir. Liberal Kurumsalcılık yaklaşımını savunan düşünürlere göre; dünya sisteminde yaşanan bu değişimleri realist yaklaşımın açıklayamadığını, yeni kavramsal araçların gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu sebeple farklı bir boyut kazanan dünya sisteminde uluslararası işbirliğinin öne çıkmasından dolayı kullanılması gereken kavramsal araçlar, uluslararası işbirliğini kapsayacak şekilde anlamlandırılmalı ve karşılıklı bağımlılığın yol açtığı politik uyumu sağlamak için uluslararası finansal ve liberal ticaret politikalarının üzerine yoğunlaşılmalıdır (Gökten, 2013, s. 27-28).

Pozitif bir yaklaşımı benimseyen Liberal Kurumsalcılar; genel, evrensel ve objektif kanunların var olduğunu iddia etmekte ve bu yönüyle Realist ve Neorealistlere benzemektedir. İnsanın doğasında bulunan rasyonalite ve politik sistem içerisindeki özgürlükler, piyasa gücünü ifade eder. Devletler arasındaki ayrımı, güç ve bireysel çıkar anlatır. Serbest ticaret ve piyasadaki güçlerin olmasının en önemli sebebi uluslararası sistemin anarşik yapısıdır (Apeldoorn, 2003, s. 19).

Liberal kurumsal yaklaşımı savunan düşünürler, yetersiz gördükleri Neorealist yaklaşımın aksine uluslararası işbirliği kavramını ele almışlar ve uluslararası ilişkilerde hegemonyanın gerekli olduğunu ifade etmektedirler. Uluslararası ilişkilerde hegemon devletin işbirliğinin sağlanması için gerekli ve yeterli olduğunu iddia etmektedirler. Bu teoriyi savunan düşünürlere göre; Uluslararası sistemin daha iyi yorumlanabilmesi için uluslararası işbirliğine değer verilmeli ve sadece egemen bir devlet tarafından yapılabilecek örgütlenme yolu seçilmelidir. Liberal Kurumsal Yaklaşımı savunan düşünürler, uluslararası sistemin devamı için hegemonyanın varlığına ilişkin düşüncelerde Hegemonik İstikrar teorisyenlerinden farklı düşünmekte ve uluslararası sisteme hükmeden hegemon devletin gücü azalsa dahi sistemi oluşturulan işbirlikçi ve örgütsel yapı sayesinde istikrarın süreceğini belirtmektedirler. Bu kapsamda örnek vermek gerekirse Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası alandaki lider devlet olma durumu, 1970'li yılların başlarından itibaren sistemde yaşanan ekonomik ve siyasi sorunlarından dolayı sorgulanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri, uluslararası ekonomik yapıdaki karşılıklı bağımlılık nedeniyle sistemin içerisinde kalmayı sürdürmüş ve devletler arasında işbirliği yok olmamıştır (Keohane, 2005, s. 9,32).

Keohane göre; ekonomik düzende devletler tarafından oluşturulan işbirliği, karşılıklı bağımlılık durumuna neden olmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemdeki devletler arasında oluşan karşılıklı bağımlılık, büyüme ve refah dağılımı gibi pozitif sonuçlara yol açarken işsizlik ve enflasyon gibi negatif sonuçlarda doğurmaktadır. Uluslararası finansal dalgalanmaların önüne geçilmesi için uluslararası sistemdeki devletler arasında ortaya çıkan karşılıklı bağımlılığın çıktısı olan işbirliğine gerek duyulmaktadır (Keohane, 2005, s. 5,8).

Liberal Kurumsal Yaklaşımın savunucularından Keohane, Amerika Birleşik Devletleri'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemin en hegemon devleti olduğu konusunda realist yaklaşımı savunan düşünürler ile hemfikir olmasına rağmen, uluslararası rejimlerin oluşturulmasından sonra hegemonyanın devam etmesinin gerekmediğini ve hegemon devletten sonra devletler arasında oluşan işbirliğinin bozulmayacağını belirterek, Hegemonik İstikrar Teorisinin savunucularını eleştirmektedir. Uluslararası sistemde hegemon bir devletin olması ile birlikte ekonomik istikrarın sağlanacağını belirtmekte ve hegemonik devletin iktisadi nüfuz alanlarını koruyabilmesi için askeri baskınlık oluşturmadan yeterli miktarda askeri gücün olması gerektiğini iddia etmektedir. Bu sava ilişkin, 1945-1983 yılları arasında ABD'nin askeri gücünü hem doğudaki istikrarsızlığa neden olan etkenlere karşı kullanması hem de ABD'nin askeri gücü ile komünist tehlikeye karşı ittifak ettiği devletleri koruması en iyi örnektir (Keohane, 2005, s. 32,41).

Keohane göre; Kurumsal Liberalizm ile Realizm arasındaki bazı farklar bulunmaktadır. Birincisi, söz konusu yaklaşım teoride devleti önemli kılmakla birlikte, özel sektörler tarafından oluşturulan grup ve firmaları da teoriye katar ve söz konusu firma ve grupların ulusal düzeyinin yanı sıra ulusötesi analizini de yapar. İkincisi, Kurumsal Liberalizm, askeri güç merkezli bir bakış açısı geliştirmez. Üçüncüsü ise Realist düşünürlerden farklı olarak Kurumsal Liberalizmde tarih kümülatif bir süreçtir (Keohane, 2004, s. 45).

Keohane, hegemonyayı hem ekonomik hem de siyasi güç kıstaslarına dayandırır. Ekonomik kapasite ile ekonomik politik iktidarı elde etme arasında bağlantı bulunduğu söyler. Ekonomik süreçlerin hegemonya, hegemonyanın da ekonomik süreçler için önem ifade ettiğini belirtir ve Hegemonik İstikrar Kavramı üzerinde tartışma yaratır. Hegemonik yapının oluşturulması için hegemonyanın gerekli ve önemli bir koşul olduğunu, bununla birlikte sistemin oluşturulmasından itibaren hegemonyaya ihtiyaç duyulmadığını belirtir (Keohane, 2004, s. 30-32).

Liberal Kurumsal Yaklaşımın bir diğer savunucusu Joseph Nye, uluslararası ilişkiler alanına “yumuşak güç” kavramını getirerek katkıda bulunmuştur. Uluslararası sistemdeki hegemonik devlet, kültürünü popüler bir kültür gibi sunarak popüler olmanın sağladığı faydalar ile diğer devletler üzerinde nüfuz elde edebilir. Yazar, uzun dönemde

arzulanan şeyleri kazanmak için uluslararası sistemde yumuşak gücün, en uygun araç olduğunu belirtmektedir. Egemen devletin, kendi isteklerini diğer devletlerin isteğiymiş gibi kabul ettirmesinde yumuşak güç önemli bir yere sahiptir ve hegemon, yumuşak güç sayesinde sistemdeki diğer aktörleri yönlendirebilmektedir. Joseph Nye'nin bu görüşü ile hegemonyanın rıza boyutuna yumuşak güç kavramı ile atıf yapıldığı değerlendirilebilir (Nye, 2005, s. 15,37).

1.2.2. Eleştirel Yaklaşımlar

Eleştirel teorinin çekirdeğinde, yerleşik bir diğer ifade ile geleneksel bilgeliğin sorgulanması bulunmaktadır. Eleştirel teori, Frankfurt Okulu'nun çalışmalarından ortaya çıkmıştır. Eleştirel teori; estetik, psikanaliz, sosyoloji gibi birçok disiplini içinde barındıran kapsamlı ve etkili bir düşünce geleneğidir. Eleştirel teori, Marksist düşüncüyü benimseyen Antonio Gramsci'den etkilenen Cox'un vasıtasıyla 1980'lerden sonra uluslararası ilişkiler alanına taşınmıştır. Teori; Stephen Gill, Mark Rubert, Kees van der Pijl gibi uluslararası sistemde ulusaşırı ve ulusötesi sınıf kavramları üzerine çalışma yapan yazarlar tarafından temsil edilmektedir. Diğer yandan Robert Cox'un haricinde Mark Hoffman, Andrew Linklater ve Richard Ashley'in eserlerinde eleştirel teorinin uluslararası ilişkiler alanında ilk yansımaları görülebilir (Yaramış & Kolasi, 2014, s. 172).

Eleştirel teori ve Gramşiyen Okul, 1920-1930'lu yıllarda Batı Avrupa'da ortaya çıkan gelişmelere bir diğer ifade ile bu zaman diliminde Batı Marksizm'inin karşılaştığı sorunlarına dayanmaktadır. Bu dönemde Marksizm, meydana gelen bazı devrimci ayaklanma teşebbüslerinin başarısızlıkla sonuçlanması ve yaşanan başarısızlıklar sonucunda faşizmin yükselmesi gibi Avrupa'da iki temel sorunla karşılaşmıştır (Yaramış & Kolasi, 2014, s. 173).

Eleştirel teori, uluslararası ilişkiler disiplininin Ontolojisi, epistemolojisi ve normatif iddiaları ile ilgili olarak şiddetli eleştiriler yöneltmiştir. Eleştirel teorinin esasta dört ana karakteristik özelliği bulunmaktadır; Birincisi, epistemolojinin politik karakterini kabul eder ve özne nesne ikilemini reddeder. İkincisi, uluslararası sistemin tarihi ve uzamsal bir şekilde oluşturulduğunu benimser ve gerçekliği ontolojik olarak

verili bir bütünsellik içinde değerlendirmeyi kabul etmez. Üçüncüsü, özne ve nesnenin özneler-arası bir şekilde meydana getirildiğini kabul eder ve nesnelci tarihsellik bakış açısını benimsemez. Dördüncüsü, teoriyi gerçeğe karşılık gibi gören ve bu nedenle onu tarafsız bir araç gibi düşünen düşünce yapısını reddeder (Yaramış & Kolasi, 2014, s. 175-176).

1.2.2.1. Gramsci ve Neogramscian yaklaşım

Gramsci, görüşlerini 1920'li yıllarda İtalyan Komünist Partisi'nin genel sekreterliğini yaptığı ve ortodoks sisteminin hâkim olduğu bir dönemde kaleme almıştır. Gramsci öldükten sonra 1980'li yılların başından itibaren Batılı Marksist tartışmalar sonucunda eleştirel kuramlar daha önemli bir noktaya gelmiştir. Bununla birlikte eleştirel kurumların oluşumunda Gramsci'nin çalışmaları önemli yer tutmuştur. Gramsci, "*Hapishane Defterleri*" adlı eserini cezaevinde kalırken Mussoli'nin yönetimde olduğu dönemde yazmıştır. Gramsci, bu eseri ile İtalya'nın içinde bulunduğu sorunlara ilişkin yeni bir bakış açısı geliştirmiş ve devlet ile toplum ilişkileri üzerine geleneksel hegemonik düşünceyi değiştiren farklı ve yeni fikirler ortaya koymuştur (Karacasulu, 2009, s. 60).

Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramına ilişkin değerlendirmelerinin kökü Kuzey-Güney ayrışmasına kadar dayandırılabilir. Gramsci, kaleme aldığı ilk yazılarında sorunun kaynağına yönelik etniksel bir sömürü ilişkisi bağlamında değerlendirmelerde bulunurken, sonraki dönemde sorunun kaynağının sınıfsal açıdan olduğunu düşünmüş ve köylü ile işçi sınıfının İtalya'da inşa edilecek tarihsel bloğun iki kanadı olduğu kanısına ulaşmıştır. İşçi sınıfının amacına ulaşmak için köylü sınıfı üzerinde hegemonik bir etki oluşturması ve köylüler ile birlikte tarihsel bir bloğu meydana getirmesi gerektiğini iddia etmiştir. Bir üst yapı savunucusu olarak değerlendirilen Gramsci, özellikle hegemonya ve tarihsel blok üzerine çeşitli öngörüler geliştirmiş ve Marx'ın ortaya koyduğu sınırlı çözümlere yeni ilaveler de bulunmuştur. Gramsci, oluşturulan ekonomik sistemin işçi sınıfının lehine değiştirilmesinin en önemli şart olduğunu, bununda gerçekleştirilmesinin diğer sınıfların çıkarlarının işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda oluşturulması ve diğer sınıfların merkezde bulunan işçi sınıfının görüşlerine rıza göstermesi gerektiğinden geçtiğini belirtmiştir. Çünkü bir sınıfın siyasi

egemenliğe erişmeden ve kendi hegemonyasını kurabileceğini, hatta kurması gerektiğini ifade etmiştir (Dural, 2012 , s. 311-312).

Gramsci'nin teorisinde, yapılar ve üst yapılar arasında oluşan bütünlük ile *tarihsel blok* kavramından bahsedilmiştir. Bu açıdan tarihsel blok iki yapıdan oluşmakta ve bu yapıların birincisi, doğrudan üretim güçleri ile ilgili sosyal ekonomik bir altyapı ve ikincisi, politik ve sivil toplumdaki oluşan bir üst yapıdan meydana gelmektedir. Tarihsel bloğun üst yapısını yöneten “aydın sınıf”, alt yapı ile üst yapı arasında oluşan organik bağlantıyı gerçekleştirir. Organik aydınların rolü, tarihsel bloğun oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Toplumsal sınıfı oluşturan aydınlar, birbirlerine organik bir şekilde bağımlıdır. Ekonomik üretim içerisinde kendisine yer bulan bütün toplumsal sınıflar, ekonomik alanın dışında toplumsal ve siyasi alanlarda da kendi aydın sınıfını meydana getirmektedir. Toplumdaki bu aydınlar; fikir üretmek ile kalmayıp, içinde bulunduğu toplumsal sınıfın çıkarları doğrultusunda hegemonya projesini geliştirir ve toplumsal güçlerin organizasyonunu sağlar. Hegemonun oluşumunda gerekli rızanın sağlanması için aydın sınıf, tarihsel bloğun ortak kimliğini meydana getiren fikirlerin ve kurumların ortaya çıkmasında önemli bir role sahiptir. Ekonomik toplumsal sınıf oluşmadan tarihsel blok oluşamaz (Gramsci, 2007, s. 69, 268-270).

Hegemonya kavramı, Karl Marx'ın tarihsel materyalizmi bağlamında anlaşılabilen yönetici sınıfın çıkarlarının ideal olarak evrensel çıkarlar gibi değerlendirilmesidir. Fikirler birikir ve evrensel bir hal alır. Yönetici olan her sınıf hegemonyanın kapsamını sadece genişletmez, bunun yanı sıra meydana gelen hegemonya ile birlikte kendisinden sonraki egemen sınıfların çatışmasının keskinleşmesine de neden olur. Ayrıca oluşan çatışma, evrensel çıkarı temsil eden proletarya sınıfının meydana gelmesine kadar sürer. “Sivil toplum”, burjuva hegemonyasının bir aracıdır. Gramsci, “özel” başka bir ifade ile devlete ait olmayan düzeylerin rolünün içine hegemonya kavramını koyar ve toplumsal hegemonya kavramını kapitalist toplumlarda “toplumsal düzeni” korumanın öncelikli aracı olarak zora başvurmanın haricinde farklı bir yere konumlandırır. Weberci düşünceye göre ise hegemonya “doğal üstünlük miti” diğer ifade ile statü düzeninin meşrulaştırılmasına denk gelir. (Marshall, 1988, s. 299-300) Gramsci, hegemonya kavramı ile işçilerin devletin toplumsal tabanı olarak hizmet vermesine ve işçi sınıfı ile burjuva devletini yıkmak için oluşturması icab eden ittifaklar sistemine atıf yapar. Diğer taraftan

Gramsci; Sovyet işçi sınıfının köylülük ile olan ittifakını devam ettirmesi için ve kendi çıkarları doğrultusunda ekonomik çıkarlarını feda etmek mecburiyetinde olacağını ileri sürmek için hegemonya terimini kullanılır. Hegemonya; eğitim, kilise, parti, sendika gibi rızanın kaynağını meydana getiren “özel kurumlar”a özerklik verilmesini sağlayan dayanıklı, bağımlı olmayan sivil topluma dayanır. Özetle hegemonya rızanın üretilmesidir (Aka, 2009, s. 330).

Gramsci, birbirine benzeyen siyasi geçmişi ile ulusal meseleleri şekillendiren ilişkileri (özellikle de sosyal sınıf ilişkilerini) açıklamak amacıyla hegemonya kavramını ön plana çıkarır. Bir sosyal sınıfın diğer sosyal bir sınıf üzerinde yaptığı etki hegemonik bir etkidir. Toplumsal yapısı kapitalist olan toplumlarda; köylü, burjuvazi ve endüstriyel işçi sınıfı arasında hegemonik bir ilişki vardır. Sosyal devrimler, burjuvazi hegemonyası ile işçi sınıfı hegemonyasının yer değiştirmesine neden olacaktır. Bununla birlikte oluşan hegemonik kontrol, fiziksel (askeri veya politik) ya da zorlamaya dayalı olmayacak eğitimle olacaktır. Kendi çıkarlarının gerçekleştiğini düşünen alt sınıf yanılacak ve mevcut statükonun devamı için iknası sağlanacaktır. İşçi sınıfının bu yanlış düşüncesinden dolayı burjuva hegemonyası oluşacaktır. Mevcut statükoya rıza gösterme ve mevcut hegemonyanın sürmesi için yönetici sınıfın zorlamasını kabul etme ile birlikte alt sınıfta aktif bir aşınma oluşacaktır. Ahlaki ve entellektüel iktidar, ister rıza ile isterse de baskı ile olsun hegemonyanın kurulmasını sağlayacağından dolayı hegemonik yönlendirmede ahlaki ve entellektüel etkinliğin rolü, Gramsci'nin oluşturmuş olduğu kavramsal formülasyon da önemli bir yere sahiptir (Aka, 2009, s. 330).

Gramsci (2007), hegemonya kavramını tanımını geliştirirken toplumlararası ilişkileri göz önünde bulundurmuştur. Ekonomik ve politik gücün hegemon olmada yetmeyeceğini, bunun yanı sıra bağımlı grupların rızasının da alınmasını gerektiğini belirtmiştir. Sosyalizme geçişte sivil toplumda oluşacak fikirlerin dönüşümün sağlaması gerektiği üzerinde özellikle durmaktadır. Düşünürü göre, devleti yöneten sınıfın kendi hâkimiyetini korumanın yanı sıra yönettiği kişilerin rızasını da alması gerekmektedir. Politik ve sivil toplum bütüncül devleti oluşturur. Sivil toplum, ikna faaliyetlerine yönelik çalışmalar yaparken politik toplum, baskı ve denetimi içinde barındıran faaliyetler yürütmektedir. Sivil toplum; bilim, iktisat, hukuk, sanat, felsefe, din, kültür, folklor gibi ideolojinin tüm dallarının yanı sıra ideolojiyi meydana getiren ve

yayılmasını sağlayan yerel örgütler de dahil olmak üzere okul, kitaplık, haber alma araçları gibi ideolojinin farklı şekilleri ile ilgilidir. Bu sebeple Gramsci yaklaşım, felsefe ve dini faaliyetleri sivil toplumun içerisinde değerlendirerek Marksistlerin sivil toplumu ekonomik alanla kısıtlayan görüşünden ayrılmaktadır (Karacasulu, 2009, s. 60).

Neogramscian teori:

Neogramscian teori, Gramsci'nin hegemonyaya ilişkin tanımları ve analizlerinden yola çıkmıştır. Bu teori, uluslararası ilişkilerin sistemsel dinamiklerine yönelmektedir. Bu nedenle Neogramscian hegemonya teorisi, Gramsci'nin hegemonyaya ilişkin ortaya koyduğu yaklaşım anlamı taşımamaktadır. Bu teori, Gramsci'nin ortaya koyduğu analizler ile yakından ilintili olmakla birlikte teoriyi savunan yazarlarca geliştirilmiş ve yeni fikirler ortaya konmuştur. Bu bağlamda bu teoriye önemli katkısı olan Robert Cox, "*Gramsci, Hegemony and International Relations*" adlı dünya çapında ünlü makalesinde Gramsci'nin hegemonya kavramını uluslararası ilişkiler alanına uygulamamasından dolayı büyük bir şaşkınlık yaşadığını ifade etmiştir (Özen, 2005-2006 , s. 4).

1980'li yıllardan sonra Gramsci'nin görüşlerinden etkilenen Robert Cox'un, Neogramscian yaklaşımın kurulmasında önemli katkısı olmuştur. Sivil toplum olgularına odaklan Cox, tarihi belli olmayan ve devlet-merkezi özellikleri içinde barındıran klasik yaklaşımları tenkit etmiştir. Cox, 1980'lerden önceki dönemlerde uluslararası ilişkiler disiplininde hâkim bir gücü olmayan uluslararası politikanın, anarşik bir yapıya sahip olduğunu belirten klasik yaklaşım aksi yönde fikirler ortaya koymuş ve Gramsci'nin gündeme getirdiği egemen sınıf diğer bir ifade ile hegemonya kavramını uluslararası ilişkiler disiplinine adapte etmiştir. Marksizm'den ilham alsa bile sadece üretim tarzı eksenli görüşleri benimseyen Marksist düşünceyi yeterli bulmamış ve Marksizm tarafından ortaya konan düşünceleri, Gramscian yaklaşım ile sentezlemiştir. Cox, tarihsel bir metot ile toplumsal gerçekliği açıklamaya çalışmış ve eleştirel teorinin temellerinin atılmasını sağlamıştır. Neorealist pozitivizme alternatif bir yaklaşım geliştirmek isteyen Cox, çoğunlukla uluslararası ekonomi politik üzerine çalışmalar yapmıştır (Dereli).

Cox, uluslararası ilişkiler disiplinine ilişkin düşüncelerinde Gramsci'nin temel kavramlarından ilham almıştır. Robert Cox, hegemonyayı “ulusları sistemdeki bütün ülkelerin içine girdiği, kendisinden daha aşağıda olan üretim biçimlerini kendisine tabi kıldığı, baskın yönetim biçimini içinde barındırdığı ve dünya sistemindeki bütün ekonomik aktörlerin ortaklaşa oluşturduğu bir düzen” olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda Cox göre, devletlerarası ilişkilerde ortaya çıkan “rıza” veya “zorlama” unsurları uzun zamanlı bir etkileşim içerisinde olur ve hegemonya kavramı altında “rıza” “zorlama”ya karşı daha üstün bir duruma geçer. Sistemdeki devletlerarasında ilişki daha da belirginleştikçe hegemon devlet, kendi çıkarlarını diğer devletlerin çıkarları ile ilişkilendirir. Hegemon devlet, diğer devletler üzerinde hâkimiyetini kurduktan sonra liderlik rolünü elde eder ve “rıza”yı kendisinin büyük çıkarlarını artırmak için kullanır. Diğer görüşlerin aksine Cox, hegemonya kavramının tek bir hegemon devletin öncülüğünden daha öte bir anlamı olduğunu ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile Cox’a göre, hegemonyayı onlardan daha az güçlü olan devletler ile ilişkiler bağlamında değerlendirmek yerine, sistemde bulunan devletler ile devlet dışında bulunan kuruluşların da olduğu, sistemin tamamına etki edebilen bir liderin durumu olarak ifade etmektedir. Cox; hegemonik sistemi, uluslararası sistemdeki bir devletin oluşturduğu, ideolojik açıdan rıza unsurunu barındıran, genel ilkelere uygun bir şekilde hegemon devletin liderliğini güvence altına alan, bunun yanı sıra diğer devletlerinde belirli bir düzeyde fayda sağladığı bir sistem olarak tanımlamaktadır. Bu şekilde oluşan bir sistemde farklı mekanizmalar ile bazı devletlerin ekonomileri arasında bağlantı oluşur ve aynı zaman diliminde devletin içindeki başat sınıflar, diğer devletlerin içinde kendilerine ittifak edebileceği oluşumlar bulur. İttifak eden yapılar arasındaki karşılıklı çıkar sayesinde ve ortak ideolojik bakış açısı doğrultusunda küresel bir blok (tarihsel blok) meydana getirilir. Cox göre, uluslararası sistemde oluşan yapı devletlerarasındaki bir düzenden ibaret değildir. Bu yapı içerisinde, başat bir üretim biçimi bulunmakta ve başat güç, sistemin içerisinde bulunan bütün ülkelere nüfuz etmektedir. Aynı dönemde sistemde bulunan devletlerin toplumsal sınıflarını birbirine bağlayan uluslararası toplumsal ilişkiler bütünlüğü bulunmaktadır. Hiçbirini diğerine indirgmeden bir toplumsal yapı, bir ekonomik yapı ve bir siyasi yapı dünya hegemonyası içerisinde bulunmaktadır. Dünya hegemonyasında devletler ve uluslararası faaliyetleri olan sivil toplum güçleri, hegemonun üretim biçimini desteklemek için evrensel normlar,

kurumlar ve mekanizmalar ile genel davranış kurallarını meydana getirir (Şener, 2014, s. 408-409).

Cox, (1986) Gramsci'nin gündeme getirdiği "*Tarihsel Blok*" fikri ile analizine başlamıştır. Marksistler, sadece maddi kapasiteleri dikkate almasına karşın Cox, tarihsel bloğun oluşumunda maddi kapasitelere ilave olarak fikirleri ve kurumları da analizine dahil etmiştir. Diğer bir ifade ile sadece ekonomik bir perspektiften bakmayan Cox'a göre, tarihsel blok içerisinde bahsi geçen üç unsur arasında etkileşim meydana gelmiştir. Maddi koşullar, üretimin fiziksel olanaklarının yanı sıra toplumsal ilişkileri de kapsamaktadır. Üst yapı içerisinde bulunan fikirler ve politik kurumlar, bir yandan toplumsal ilişkilerin ve üretimin fiziksel olanaklarının gelişmesine katkıda bulunurken diğer yandan da onlardan etkilenmektedir. "İnter-sübjektif anlamlar" ve "kolektif imajlar" fikirlerin içerisinde bulunmaktadır. Yaygın olarak paylaşılan fikirler olarak bahsedilen "İnter-sübjektif anlamlar"a örnek olarak eski tarihte feodal beyler tarafından yönetilen insanların, modern zamanda ise devletler tarafından yönetilmeyi kabul etmesini gösterebiliriz. Güç ilişkilerinin meşruluğu, adalet ve toplumsal düzenin anlamı gibi hususlarda toplumsal alanda çatışan fikirlere "Kolektif imajlar" denilmektedir. Bu nedenle tarihsel blok içerisinde yer alan "inter-sübjektif anlamlar" paylaşılabilirken, "kolektif imajlar" arasında çatışma olabilir veya değişebilmektedir. Tarihsel bloğun içerisinde yer alan kurumlar ile fikirler arasında etkileşim olmaktadır. Hegemonik dünya düzeni; maddi kapasiteler, fikirler ve kurumların belli bir biçimde bir araya gelmesi ile kurulmaktadır. Bu duruma örnek olarak; Cox tarafından "Pax Americana" olarak tanımlanan 1945-1970 yılları arasındaki hegemonik dünya düzeni Bretten Woods sistemi, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar ile varlığını devam ettirmiştir. Seri üretim ve seri tüketim olarak ifade edilen Fordist üretim sistemi vasıtasıyla üretimdeki toplumsal ilişkiler belirlenmiştir (Karacasulu, 2009, s. 61).

Gramsci'nin hegemonyayı egemen bir sınıf tarafından kurulan sosyal bir düzen olarak değerlendirmesinden etkilenen Neogramscian teorisyenler, teoriyi uluslararası ilişkiler alanında dünya düzeni kavramı ile bütünleştirir. Gramsci tarafından ulus devlet düzeyinde ortaya konan sosyal düzen-hegemon sınıf ilişkisi, bu teoriyi savunan düşünürler tarafından uluslararası ilişkiler seviyesinde dünya düzeni ile hegemon devlet arasındaki ilişkiye dönüştürmüştür. Neogramscian teorisyenlerine göre; hegemon devlet, bir dünya düzeni kurarak kurduğu düzeni denetleme gayesi içerisinde olmalıdır.

Bu nedenle teorinin savunucuları, uluslararası sistemin ana dinamiklerini ortaya koyarken sermaye birikimi ve dünya düzeni olmak üzere iki kavram ileri sürmüştür ve bu kavramlar birbirleri ile ilintilisini açıklamışlardır (Özen, 2005-2006 , s. 12-13).

Dünya düzeni kavramı, uluslararası sistemi içinde barındıran kurumsal bir fenomendir. Teoriyi savunan düşünürler tarafından bu fenomen, özünde küresel politik ve ekonomik sistemin belirleyiciliği içerisinde tarif edilmiştir. Dünya düzeni hegemon tarafından sağlanır. Hegemon devlet dünya düzenini oluşturmak için küresel ekonominin işleyişini belirlemesi ve denetlemesi icap etmektedir. Randall Germian, (1996) dünya ekonomisinin kalbinde zenginlik ve refah oluşturma gayretinin olduğunu iddia eder. Germian'a göre, bu amaç için hegemon devletin yapması gereken şey, sermaye birikiminin oluşturması ve daha sonra oluşturulan sermayenin kendisini yeniden üretebilmesi için doğru yatırımlara yönlendirilmesini sağlamaktır. Bu nedenle hegemon devlet, sermayenin kendi ülkesinde birikmesini sağlamak için küresel ekonomiye yönelik girişimlerde bulunur. Bu yolla hegemonik devlet, küresel ekonomiyi biçimlendirme gücünü kendisinde bulacaktır. Sermaye birikimi ile dünya düzeni arasında oluşan bağlantı, bu noktada ortaya çıkmaktadır. Germian, daha sonra sermaye birikiminin oluşturulması için küresel ekonomik sistemde kontrolün sağlanmasına yönelik uluslararası kurumsal ağ mekanizmasından bahseder. Hegemon tarafından uluslararası kurumsal ağın denetimi sağlanabilirse hegemon devlet, sermayenin kontrolünü de sağlayabilir ve böylece sermaye birikimine el koyma gücüne sahip olur. Germian düşüncelerine katkı olarak teorinin başka bir savunucusu Gill, bahsedilen kurumsal ağın kontrolünde "bilginin kontrolünün" önemini altını çizer. Gill; devlet üstü kurum ve kurallar, bilgi yapılarına bağlı bir şekilde geliştiğini ifade eder. Bu açıdan Neogramscian bakış açısı ile uluslararası sistemi inceleyen Gill, hegemon devleti uluslararası bilgi yapılarını sağlayan ve kontrol etme gücünü kendisinde bulan devlet olarak ifade eder (Özen, 2005-2006 , s. 13).

Bu düşüncenin önemli savunucularından Cox'a göre, hegemonik devlet diğer devletleri doğrudan sömürmez ve genel anlamda meşru kabul edilen dünya düzenini hegemon devlet kurabilir. Ulusal düzenin dışarı yayılması ile dünya düzeni meydana gelir. Cox, bu bağlamda Gramsci tarafından ortaya konan devletin hâkim sınıflarının ulusal düzeyde oluşturdukları hegemonyayı, dışa doğru yayarak hegemon devlet haline getirir. Cox'a göre, uluslararası sistemdeki hegemonik devlet ulusal siyasette oluşan

hegemonyanın uzantısı şeklindedir. Dünya ticaret ve finans sistemlerinin Cox tarafından ortaya konan hegemonya için önemi büyüktür. Dünya ticareti ve finans sistemleri alanındaki kurumsal yapı, hegemon devletin ekonomik olarak dışarı yayılmasında temel argümanları oluşturur (Özen, 2005-2006 , s. 13-14).

Oluşan hegemonik sistemde sermaye birikimi, esas hegemon devletin ülkesinde gerçekleşecektir. Yani hegemon devlet, ikincil devletler arasında uluslararası sistemde bulunan sermayenin paylaşımını düzenler ve politik gücü devamlı elinde bulunduran sistemdeki merkez aktör olur. Bu düzende hegemon devlet, uluslararası sistemde oluşturulan ticaret ve finans yapısını koyduğu yasalarla denetler ve ikincil devletler arasında kazançların paylaşımını sağlar (Özen, 2005-2006 , s. 14).

1.2.2.2. Dünya Sistem Analizi

Amerika doğumlu bir düşünür olan Immanuel Wallerstein, Dünya sistemi yaklaşımının önde gelen düşünürlerinden biridir. Wallerstein, Amerika tarafından kurulan ekonomik ve politik sisteminin bütün dünyadaki etkilerini eleştirmekte ve bu açıdan Wallerstein'ın sosyoloji ve siyaset literatüründe önemli bir konumu bulunmaktadır. Wallerstein, dünya sistemi, ekonomik ve kültürel yayılma, merkez-çevre (bağımlılık) bağlamında fikirler ortaya koymaktadır (Avcioğlu, 2014, s. 98).

Pozitivizme ve onun bilimsel düşünce yapısına karşı çıkan Dünya Sistemi Yaklaşımı, disiplinler arasındaki ayrışmayı bırakarak, bunun yerine çok disiplinli bir anlayış geliştirmiştir. Diğer bir ifade ile ekonomi, siyaset, tarih ve benzeri disiplinler arasındaki farklılıkları yok etmeyi ve bunun yerine bütün bilimsel disiplinleri tek bir potada eritmeyi amaç edinmiştir. Dünya sistemi yaklaşımı, bu şekilde yapmasının sebebi ise disiplinler arasındaki alanlarda oluşan boşlukların, bütüncül bir bakış açısı ile değerlendirildiğinde doldurulabileceğidir (Demir, 2014, s. 125-126).

Modern dünya sisteminin geçirmiş olduğu dönüşümü Wallerstein, 4 farklı evrede ve 4 farklı ciltte değerlendirmektedir: Birinci evre, 1450-1600 yılları arasını kapsamakta ve Avrupa ölçekli olan dünya sisteminin kökenlerini ve barındırdığı koşulları incelemektedir. Bu evreyi Wallerstein, merkez-çevre karşılığı bağlamında

değerlendirirken Braudel, uzun dönem kavramını birleştirmekte ve Sweezy’de geçiş dönemi tartışmasına dayandırmaktadır. İkinci evre, 1640-1815 yıllar arasındadır. Sistemin iç uyumunun güçlenmesinin gerçekleştiği dönemdir. Üçüncü evre, 1815-1917 arasını kapsamaktadır. Dünya ekonomisinin küresel bir girişime dönüşmesini sağlayan modern sanayileşmenin gerçekleştirdiği teknolojik dönüşümdür. Dördüncü evre, 1917’den itibaren günümüze kadar süren kapitalist dünya ekonomisinin bütünleşme ve güçlenme sürecini içermektedir. Bu dört aşama doğrultusunda Wallerstein *Modern Dünya Sistemi* isimli kitabının 1. cildinde İspanya İmparatorluğu’nun yükselişi ve yıkılışını, İkinci cildinde Hollanda İmparatorluğunu, Fransa mutlakiyetçi rejimi ile Britanya’nın ortaya çıkışını değerlendirir. Üçüncü ciltte, Britanya’nın yani sanayi devrimi dönemini anlatır ve dördüncü ciltte, Amerikan hegemonyasını anlatmaktadır (Elmas, s. 140).

Wallerstein, dünya sisteminin kültürel altyapısı ve ideolojisinin bulunduğunu belirtmekle birlikte dünya sistemini ekonomik bir temele inşa etmektedir. Düşünür, bütün bir şekilde politik, sosyolojik ve tarihsel bir dünya sistemi kuramı ortaya koymaktadır. Birbirinden bağımsız ve yerel etkilere sahip olduğu düşünülen ekonomik, siyasal, kültürel olaylar ve buna bağlı ilişkiler; esasında büyük bir yapı içerisinde birbirine bağlanmakta ve sistematik hale gelmektedir (Avcioğlu, 2014, s. 98).

Neogramscian yaklaşım, devlet gücünü, sınıflar arası ilişkilerden üretirken bu yaklaşımın aksi yönde fikir ortaya atan Dünya Sistem Analizi, devlet gücünü dünya ekonomisindeki iş bölümünün bir türevi olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşıma göre merkezde güçlü devletler bulunurken çevrede görece daha zayıf devletler bulunmaktadır. Dünya ekonomisindeki iş bölümü toplumsal güçlerin niteliğini belirlemektedir. Merkezdeki devletlerde emek denetimini ücretli emek formuna bağlanırken, çevre ülkelerde genellikle bağımlı emek kategorisi yer almaktadır. Bu teoriye göre, kapitalizm sadece özgün bir üretim şekli olarak değerlendirilmemekte, iş bölümü ve uzmanlaşmanın genişlemesi yoluyla açıklanmaktadır. Kurama göre; kapitalizm, mübadele ilişkilerine dayandırıldığından dolayı kapitalist gelişmenin sadece üretim alanının incelenmesi neticesinde anlaşılabilirlik esas dinamikleri göz ardı edilmektedir. Bundan dolayı da 1600 ve 1700’lü yıllarda uluslararası sistemde ortaya çıkan güç dengelerinin değişimi ortaya konurken, kapitalist düşünceden gelen burjuva

devrimleri ile devletlerin sahibi olduğu yapısal dönüşümün yol açtığı güç avantajları görmezden gelinmektedir (Kaymak, 2016, s. 72).

Hegemonya kavramı, Dünya Sistemi Kuramı tarafınca genellikle ekonomik güç ile ilişkilendirilerek, değerlendirilmeye alınmaktadır. Teoriye göre; kapitalizm, tekil ve özerk bir ulusal gelişme çizgisini takip etmez ve kapitalizm başlangıcından itibaren devamlı bir dünya sistemi olarak gelişme göstermektedir. Bu kuramı savunan düşünörlere göre, kapitalizm iki esas üzerine gelişme göstermektedir. Birincisi, ticaret ve finansır. Ticaret ve finans; genişlemiş iş bölümünü, daha geniş coğrafi egemenlik alanlarını, nüfus mübadele ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerini içine almaktadır. İkincisi ise devletler arasında meydana gelen bölgesel rekabettir. Dünya sistemi Analizinin önde gelen savunucularından Arrighi, (1993) yukarıda belirtilen esaslardan birincisini kapitalist mantığı, ikincisi ise bölgesel mantığı temsil ettiğini iddia etmektedir (Kaymak, 2016, s. 72-73).

Wallerstein, dünya sistemini kapitalist bir dünya ekonomisine dayandırmaktadır. Belirli üretim türlerinin bir diğeri ifade ile kapitalist üretim tarzının ve tarihsel bir süreç ile sermaye birikiminin belli başlı yerlerde yoğunlaşması ve hiyerarşik bir dağılım eşitsizliğini içerisinde barındırması, kapitalist dünya ekonomisini tanımlamaktadır. Kapitalist tekellerin ayakta kalmasını sağlamaya çalışan devlet yapıların desteklenmesi, bu yoğunlaşma ile gerçekleşmektedir. Tekeller, doğaları gereği kırılğan bir yapıya sahiptir ve modern dünya sistemi içinde olan yoğunlaşma merkezleri, tarihsel süreçte sabit, süreksiz ve sınırlı olarak değişmektedir. Ancak sürekli olarak dikkate değer yeniden konumlamalar ile karşı karşıya kalınmaktadır. Kondratiyef döngüler, yeniden konumlanmanın değişen mekanizmaların döngüsel ritimlerini ifade etmektedir (Wallerstein, 1998, s. 168-170).

Tarihsel bir sistem olan kapitalizm, dünya üretim sistemini 15. ve 16. yüzyılda Avrupa'da pazar ticareti şeklindeki gelişimi içerisinde değerlendirir. En belirgin vasfı ise maksimum kar sağlamak için pazara yönelik üretim yapmasıdır. Sistem içerisinde bulunan endüstriyel üretim, sermaye birikimi ve uluslararası pazar ilişkileri bağlamında dünya ekonomileri; iletişim olanaklarının bir fonksiyonu şeklinde evrimleşmektedir. Buradaki esas gaye Marksist düşünceye benzer şekilde kendisini büyütebilmesidir.

Metalaşma, sadece değiş-tokuş sürecindeki piyasalarda değil üretim ve dağıtım süreçlerini kapsayan tüm aşamalarda yaygınlaşmaktadır (Wallerstein, 2002).

İnsan emeği de dâhil olmak üzere şeylerin devamlı olarak metalaşması, dünya sisteminin başından itibaren devamlı genişlemesi ile meydana gelmektedir. İnsan ilişkileri, toprak, emek ve doğal kaynaklar; kendini has değerinden soyutlanmakta ve ona bir değer belirlenerek pazarda metaya dönüşmektedir. Metalaşma, birçok devletin siyasi yetki alanında olan faaliyetlerinin birbirlerine bağlanmasını sağlamaktadır. Devletlerarası süreç, üretim süreçlerinin bağlanmasını yönetmekte ve üretim sürecindeki esas unsurlardan olan karların yanı sıra tekelleşme derecesini de etkilemektedir. Tekelleşmenin genişleme süreci, dünya ekonomisinin genişlemesine, aksine daralması ise daralma sürecine etki etmektedir. Uluslararası sistemde bulunan her devlet, kendi çıkarını düşünmekte ve dünya sisteminin uzun vadeli istikrarının sağlanmasına ve uzun vadeli sermaye birikiminin garanti altına alınmasına katkıda bulunmaktadır. Bu açıdan hiçbir devlet tarafsız değildir (Elmas, s. 137-138).

ECLA ve bağımlılık teorisinden ayrı olarak dünya sistemi analizinde, merkez-çevre yapısına ve yarı-çevre ülkelere değinilerek sistem analizine dahil edilmiştir. Yarı-çevre ülkeler, merkez ve çevre arasında bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle yarı çevre ülkeler, merkezde yer alan kısmi tekeller tarafından üretilen ve merkeze özgü ürünlere ev sahipliği yapmanın yanı sıra çevredeki rekabetçi süreçler tarafından üretilen çevresel ürünlere de sahip olmaktadır. Diğer yandan siyasi açıdan yarı-çevre ülkeler, merkez ve çevre ülkelerden farklı bir statüdedir (Demir, 2014, s. 137-138).

Güçlü devlet yapılarına sahip olan merkez ülkeler, devamlı olarak tekellerini korumayı amaç edinmiştir. Çevre ülkeler ise çoğunlukla güçlü devlet aygıtlarına sahip değildir ve dünya sisteminde yer alan eksensel iş bölümünü etkileyemez ve kaderlerine razı olmaktan farklı yapabilecekleri her hangi bir şey de bulunmamaktadır. Yarı çevre ülkeler; bir taraftan merkez ülkeler tarafından baskıya maruz kalırken, diğer yandan da çevre ülkelere baskı yapmaktadır. Merkez ülkelerin seviyesine ulaşmayı hedefleyen yarı çevre ülkeler, ellerinden geleni yapmakta bununla birlikte çevre ülkelerin seviyesine inme riskini taşımaktadırlar. Bahsedilen her iki durumda da devlet müdahalesi gerekli olmaktadır. Çünkü yarı çevre ülkeler, bir yandan üretimlerini dışa karşı korumak diğer yandan da rekabet edebilecek düzeye gelmek gibi amaçları vardır.

Yarı çevre ülkeler, hedeflerini yerine getirmek için çevre ülkeler ile sürekli rekabet içerisinde. Önde gelen ürünlerin merkezden çevreye doğru hareketinde bütün yarı çevre ülkeler, ev sahipliği yapmayı istemektedir. Ancak ne yazık ki bütün ürünler her ülkeye aynı anda ve eşit bir şekilde ulaşmaz. Sonucunda ise gelen ürünleri almak isteyen yarı çevre ülkeler, aynı konumdaki diğer ülkelere zarar verecek şekilde kendi konumlarını güçlendirmeye çalışır (Demir, 2014, s. 138).

Dünya pazarı tarafından çevre, yarı-çevre ve merkez iletişimi sağlanmaktadır. Uluslararası iş bölümü, sermayenin sınır ötesi yayılmacı gelişmesinden kaynaklanmaktadır. İşbölümü, mesleki olmanın yanı sıra mekânsaldır diğer bir ifadeyle coğrafidir. Uluslararası sistemdeki bulunan devletlerarasında oluşan hiyerarşi nedeniyle dünya ekonomisi, bu şekilde bölünmekte ve yüksek dereceli bölgeler, yüksek beceri gerektiren işler yapmaktadır. İşgücü, insan sermayesinin de dahil olduğu birikmiş sermayeyi ödüllendirmekte ve piyasa mekanizması bu eğilime destek vermektedir (Elmas, s. 138).

Gamble'ye (2002) göre; ekonomik, askeri, teknolojik, kültürel ve idari kapasiteleri bakımından ileri olan devletlerarasındaki rekabet, çevredeki az gelişmiş ülkelerin ve o ülkelerin vatandaşlarının sömürülmesini amaçlamaktadır. Dünya sistemi; devletler, aileler, etnik gruplar ve iş çevreleri arasında karşılaştırmalı üstünlüğü kazanmak için oluşan rekabet ortamı sayesinde daha dinamik bir yapıya kavuşmaktadır. Diğer yandan, dünya sisteminin temel özelliğinde karşıtlık yatmaktadır. Şöyle ki; bir yandan ekonomik sistem, gittikçe daha çok bütünleşme ve birbirine bağlanma eğilimi gösterirken, diğer taraftan da parçalanmış bir şekilde kalan politik egemenlik alanları bulunmaktadır. Dünya sistemi; siyasetten daha çok ekonomik faaliyetlerce meydana getirilirken, ekonomik faaliyetlerin bir alt başlığı olan ticaret ve finansın dinamik ve hızla büyüyen kozmopolit yapısında görünen politik parçalanmışlıklar, genellikle genişlemeye engel olmaktadır. Geçtiğimiz iki yüzyılda İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri, bu karşıtlığa çözüm bulmak için dünya imparatorluğu kurmaya yönelik girişimlerde bulunsalar bile bunu başaramamışlardır (Kaymak, 2016, s. 73).

Wallerstein tarafından *Modern Dünya Sistemi* isimli kitabın 1. cildinde Dünya-sistemini tanımlanmıştır. Sosyal bir sistem olan dünya sistemi, homojen bir yapıdadır ve sistemin sınırları, yapıları, üye grupları, meşruiyet kuralları bulunmaktadır. Dünya

sisteminin içerisinde bir biçim şeklinde yer alan kapitalizm, iktisadi kazancın dağıtımına ve devamlı olarak ekonomik zayıfların politik oluşumlarca emilmesine dayanmaktadır. Esasında Mini-sistemler, Dünya-imparatorlukları, Dünya-ekonomileri olmak üzere üç tane tarihsel sosyal sistem vardır. Küçük ve homojen yapıda avcılık ve toplayıcılık gibi faaliyetlerle uğraşan ve kendine yeten bir sosyokültürel sistemi bulunan toplumlar, Mini-sistemler olarak adlandırılır. Dünya-imparatorlukları; Rusya, Çin ve Osmanlı imparatorlukları gibi tek bir politik merkezi ve eksensel iş bölümü olan, diğer taraftan da aynı anda birçok kültürü içinde barındıran devasa bürokratik yapılar olarak ifade edilmektedir. Dünya-ekonomilerinde ise sosyal yapı olarak içerisinde birçok politik merkez bulunmakta, birçok kültürü birlikte barındırmakta ve büyük bir eksensel iş bölümü içermektedir. Eksensel iş bölümü, kapitalist bir dünya ekonomisinin bir arada olmasına katkıda bulunmaktadır. Süreç, çevresel süreçlerin de aynı anda birbirine bağlanmasını sağlamaktadır. Bir dünya ekonomisi, kapitalist olmak zorundadır ve ancak bu yolla kapitalizm bir dünya ekonomisinin içerisinde yer alabilir. Bu açıdan modern dünya sistemi, kapitalist bir dünya sistemi olarak değerlendirilmektedir (Elmas, s. 136-137).

İmmanuel Wallerstein, devlet kavramını dünya çapında iş bölümünün belirlenmesi bağlamında değerlendirmektedir. Wallerstein, dünya ekonomisinde tüccarların sahip olduğu avantajlar ile yöneticilerin çok çeşitli çıkarları ve yapılan baskılara cevap vermesi ancak tek bir devlet çatısı altında gerçekleşen iş bölümü ile sağlanabileceğini belirtmektedir. Kapitalizmin sırrı, tek bir ulus devletin içerisinde iş bölümünün kurulması ile sağlanacaktır. Modern dünya sisteminde sınırlı bir toprak parçası ile yönettiği insanların üzerinde egemenlik iddia eden varlığı devlet kavramı ile açıklamak mümkündür. Bununla birlikte uluslararası ticaret ve uzmanlaşma bürokratik devlet yapılarına finansal kaynak sağlamasından dolayı da desteklenmektedir. Bütün modern devletler fiili bir ideal olarak ulus devletine ulaşmaya çalışırlar. Ulus devletin içerisindeki bütün bireylerin temel değerleri ve bağlılıkları bulunmaktadır. Devletin hiçbir zaman tarafsız bir yapısı yoktur ve devlet, gizli ittifaklar yapan çatışan sosyal grupların merkezinde işlev gören bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Elmas, s. 139).

İmmanuel Wallerstein, hegemonya kavramını güç bağlamında değerlendirmekte ve hegemonya kavramını hemen hemen tahakküm ile bir tutmaktadır.

Diğer yandan kuramın önemli savunucularının Arrighi (1993), hegemonya kavramını uluslararası sistemde Gramscian düşünürler gibi değerlendirmektedir. Arrighi; modern dünya sisteminin geçirmiş olduğu evrimi değerlendirirken, Gramscian hegemonya kavramını hegemonik çevrimler tarafından tanımlanan farklı tarihsel zamanlara uygulamaya çalışmaktadır. Aslında Arrighi; devletin, toplumsal sınıfların ve egemen güçlerin nasıl oluştuğu hususunda dünya sistemi yaklaşımından farklı düşünmemekte bununla birlikte sadece hegemonyanın rıza boyutuna vurgu yapmaktadır. Arrighi, yapmış olduğu çalışmalarda hegemonik bir devletin nasıl geliştiğini açıklayan nesnel ve öznel şartları, dünya sistemi yaklaşımı açısından ayrıntılı olarak değerlendirmektedir. Arrighi'ye göre; sistemde hegemonik bir devlet olabilmek için, belirli bir zaman diliminde askeri güç ve ekonomik kaynaklar yönünden diğer devletlerin veya devletler grubunun etkili bir şekilde karşı koyamayacağı üstün bir denetim gerekmektedir. Eğer bir devlet; teknolojik liderliğe, ticarete yüksek paya ve uluslararası kredi ve rezerv paraya sahip olabilirse uluslararası sistemde ekonomik olarak üstünlüğü sağlamaktadır. Buna bağlı olarak bir devlet bahsedilen bu üç alanda da liderliği ele geçirirse hegemon adayı olabilmektedir. Bununla birlikte Arrighi, bunları tek başına yeterli görmemektedir. Hegemon devletin sahip olduğu askeri ve ekonomik gücün, uluslararası sistemdeki çelişkileri artıran sorunları çözebilmesi gerekmekte ve devletin bu gücü kullanabilme yeteneğinin ve eğiliminin olması gerekmektedir. Bahsedilen yetenek ve eğilim, çoğunlukla düzenin sağlanması için talep edilen kaos tarafınca şekillendirmektedir. Devletlerarasındaki sistemde iflah olmayan bir organizasyon eksikliği, sistematik kaosa neden olmaktadır (Kaymak, 2016, s. 73-74).

Wallerstein tarafından ortaya atılan Dünya Sistemi Analizine göre, sistemde politik çatışmalar olmasına rağmen hegemonik bir güce sahip olan Amerika Birleşik Devletleri'nin oluşturduğu alternatif politikalar, kendi ideolojisi doğrultusunda gelişmektedir. Yani Amerikan karşıtı gibi görülen hareketler veya Amerikan sisteminin alternatifi gibi görünen politikalar, özünde Amerika tarafından oluşturulan sisteme hizmet eder. Sovyet rejimi ve üçüncü dünya ülkelerinin faaliyetleri/gayretleri, Amerika tarafından kurulan sistemin bir parçasıdır. Liberalizmin ve dünya sisteminin yıkıcı krizini vurgulayan Wallerstein, dünya sisteminin kusursuz ve sonsuz olmadığını belirtir. Çünkü Wallerstein, devletlerin ideolojik bir mitos olduğunu belirtmektedir. Sistemin içerisindeki modern devletler, tarihin hiçbir döneminde tam olarak özerk bir siyasal yapıda olmamıştır. Devletler, yapmış olduğu faaliyetler yönünden uyması gereken

kurallardan ve o olmadan sürekliliğini sağlayamadığı bazı meşrulaştırıcılardan meydana gelen devletlerarası sistemin ayrılmaz bir parçası olarak gelişmekte ve biçimlendirilmektedir. Devletlerarası sistemin kuralları, şüphesiz ki rıza veya fikir birliği sağlanmasından oluşturulmamakta, aksine bu kurallar, güçlü devletlerin kurallarının kendisinden daha zayıf devletlere karşı ve birbirlerine dayatma arzusu ve yeteneği ile meydana getirilmektedir. Sistemdeki bazı devletler, diğer devletlere göre daha güçlü olmakla birlikte devletler tarihin hiçbir döneminde özerk yapıda değildir. Ancak modern sistemin kurumsal özelliklerini meydana getirmektedir. Dünya sisteminin kusursuz bir şekilde işlemesi, egemen devletlerin kapitalist üretim şekillerinin bazı dönemlerde kriz yaşamasından ve egemen devletler arasında çekişmeler olmasından dolayı engellenmektedir (Avcioğlu, 2014, s. 98).

Dünya sistemi savı, sermaye birikimi aracılığı ile tanımlanan hegemonik bir seridir. Örnek olarak ise 17. Yüzyılda Hollanda, 19. yüzyılda İngiltere ve 20. yüzyılda ABD gösterilebilir. Büyük sermaye çevreleri sayesinde devletler arasında oluşan ilişkilerin beraber değerlendirilmesi ve her hegemonik serinin içerisindeki sistematik birikim döngüsü ile çözümlenmesi gerekmektedir. Wallerstein, hegemon bir devletin diğer devlet üzerinde ekonomik, politik ve finansal üstünlüğe sahip olduğunu belirtmekte ve bu yolla da askeri ve kültürel liderliği olan devletlere atıf yapmaktadır. Kısa süreliğine ve aynı anda belirli bir merkez; üretim, ticaret ve finans alanlarında diğer merkez devletlere karşı üstün gelebilir. Bu kısa süreli zirve nokta ise hegemonya olarak değerlendirilir. Teoriye göre; hegemonyanın oluşması, yükselmesi ve gerilemesi diğer bir ifadeyle hegemoni çevrimler meydana gelmesi söz konusu olabilmektedir (Elmas, s. 137).

1.2.2.3. Modelski'nin Başat Güç Teorisi

Başat güç kavramı, özünde uluslararası sistemde baskın olan devleti ifade etmektedir. Bu açıdan başat güç; sahip olduğu ekonomik kapasite, nüfus ve askeri güç hususiyetleri ile uluslararası sistemdeki diğer devletleri kontrol edebilme kapasitesine erişen devlet biçiminde belirtebilmektedir. Polonya asıllı Amerikalı George Modelski tarafından geliştirilen bu teoriye göre; dünya tarihi, deniz aşırı sömürgeciliğin ortaya çıkmaya başladığı 15. yüzyıldan sonra 100 yıllık süreçler

şeklinde bir devletin güçlenmesi ile devam etmektedir. Bu teoriye göre; yüzyıllık sürecin sonunda başat güç konumunda olan devlete başka bir devletin meydan okuyacağı ve iki devlet arasındaki çekişmeden yararlanarak, başka bir devletin başat güç konumuna ulaşacağı belirtilmektedir. Fakat başat güç konumundaki devletin okyanusa hâkim olması gerekmektedir. Modelski, bu teoriyi pratiğe uygulayarak 15. yüzyıldan sonra başat güç olan devletleri incelemiştir. Modelski'ye göre; 15. yüzyılda Hint Okyanusuna ve Güney Atlas Okyanusundaki ticaret yollarına hükmeden Portekiz bu konumu elinde bulundururken, 1578 yılında Fas sultanlığı ile yapılan Vadi's Seyl Savaşı'nı kaybetmesi ile Portekiz İmparatorluğu başat gücünü yitirmeye başlamış ve ülke İspanya tarafından ele geçirilmiştir. Bu rekabet nedeniyle 16. yüzyılda İspanya uluslararası sistemde başat güç statüsüne erişmiştir. Başat güç statüsü, 1568 yılındaki Hollanda-İspanya savaşında İspanya'nın ağır yenilgisi ile birlikte Hollanda'ya geçmiştir. 18. yüzyılda İngiltere, Fransa'ya 7 Yıl Savaşları ile meydan okumuş ve bu dönemde denizlere hükmederek, başat güç konumuna gelmiştir. 19. Yüzyılda ise İngiltere-Almanya rekabeti yaşanmış ve iki devletin çekişmesinden yararlanan Amerika Birleşik Devletleri 20. yüzyılın başat gücü olarak ortaya çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin meydan okuması ile karşılaşmıştır (uliwiki.org).

1945 yılından sonra uluslararası sistemde başat güç konumuna gelen Amerika Birleşik Devletleri'nin, 70 yıl boyunca uluslararası sistemdeki başat güç olarak dünya dengelerini elinde tutmasının temelinde 4 etken bulunmaktadır: Birincisi çok büyük bir ekonomik güce sahip olması, ikincisi bu ekonominin desteklemiş olduğu büyük bir askeri gücünün bulunması, üçüncüsü teknoloji ve bilimsel alanda lider olması ve bunun doğal bir sonucu olarak da sporda sanatta kültürel alanda modada ve hayatın hemen her alanında dünya kamuoyunu etkilemesi. Dikkat edilirse bu dört etkendeki ana faktör ekonomik güçtür (Deniz Y.).

“Modern zamanlarda birbiri ardından gelen dünya güçlerinin küresel sistemi şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Küresel örgüt için aktif odak şu ana kadar hep bir dünya gücü olmuştur ve bu gücün kimliği, değerleri ve kaynakları modern dünya tecrübesini etkilemiştir. 1500 yılından beri dört ülke küresel karşılıklı bağımlılığın yönetiminde sırayla baskın bir rol oynamışlardır ve bu nedenle bir dünya gücü tanımına uymaktadırlar: Portekiz, Hollanda, İngiltere ve ABD. Her biri, dünya gücü oldukça

düzenli bir şekilde bir diğeri tarafından takip edilmiştir. Bu süreç, siyasi bir sistemde rejimlerin birbirini takip etmesini hatırlatmaktadır, ancak bununla da karıştırılmamalıdır. Her bir küresel güce uzun bir döngü karşılık gelmektedir. Bunun istisnası İngiltere'dir, Çünkü İngiltere bu şekilde iki döngü geçirmiştir” (Modelski, 2005, s. 3).

Uzun döngü kavramı, dünya politikasında önemli bir düzenlilik veya nüksetme modelini vurgular. Katı döngüler anlamına gelmez, ancak modern dünyanın deneyimi küresel alanda liderlik yapan “Dünya güçleri” (Portekiz, Hollanda Cumhuriyeti, İngiltere, iki kez ve Birleşik İle) tarafından belirtilmiş olması bir geçiş düzenidir. Yani, odak noktası, belirli bir iktidar odağı etrafında bir denge sağlayan küresel bir sistemden ziyade, bu düzeyde siyasete hareket veren süreçler, düzenli seçimler yaşayan ulusal bir siyasal sistemde gözlemlenen farklı olmayan harekettir. Bu tür bir geçişin en belirgin ve en önemli örneği İngiltere ile ABD arasında yirminci yüzyılın ilk yarısındakidir. Daha yüksek bir düzeyde, geçişler (küresel liderliğinin bir olduğu) küresel siyasi örgütlenme biçimleri arasındadır (Modelski).

Teoriye göre en çarpıcı varsayım, dünya güç geçişlerinin modern dünyada yaklaşık 100-120 yıllık aralıklarla meydana geldiği gözleminden kaynaklanan ritmik düzenliliğidir. Dahası, her geçiş tartışmalı zorluklar için bir fırsattı ve küresel savaş olarak adlandırılacak kuşaklar boyu süren büyük düşmanlıklarla bağlantılı değildi. Başka bir ifadeyle, dünya siyasetinin içeriğinin önemli bir kısmının, bu konudaki öğrencilerin görmezden gelebileceği yaklaşık 100 ile 120 yıllık uzun bir döngü periyodu ile uzun menzilli bir zamansal ritmine bağlı olduğu görülebilir. Bu öngörülen dönem düzenliliği, tekdüzelik varsayımını içermez. Tekdüze bir tekrarlama ya da temsilcilerin ya da geçişlerin kimliğini beklemeye gerek yoktur. Bu; mekanik bir saat işi değil, sürekli değişen bir madde üzerinde belirli bir biçim örüntüsü oluşturan bir sosyal sistem dönüşümüdür. Her geçişin yeni unsurları, oyuna yeni elemanlar getirdiğine dair güçlü kanıtlar vardır, öyle ki küresel örgüt biçimlerinin belirgin bir ilerlemesi gerçekten tartışmalı olabilir. Son olarak, uzun döngüler; dünya politikasının evrensel bir ilkesi değil, zamana bağlı bir süreçtir. Bu küresel bir siyaset sürecidir ve siyaset, temelde modern çağda sadece küresel bir erişime sahiptir. Küresel düzeydeki (okyanus ve kıtalararası) organizasyonun başlangıcı, yaklaşık 1500 yılına kadar dayandırılabilir (Modelski).

George Modelski'nin ortaya koyduğu uzun döngüler teorisi, başat güçlerin ortaya çıkışında küresel savaşların önemli bir yerinin olduğunu belirtmektedir. Uzun döngüler teorisinde, benzer sistem teorileri ve hegemonik teoriler gibi belirli bir periyodik süreçte dünya liderliğinin dönüşümü konu edilmiştir. ABD, Modelski'nin son başat güç olarak belirttiği ülkedir. ABD'nin kuruluş, gelişim ve başat güç olma süreçleri çarpıcı üç savaşla kendini göstermektedir. İlk olarak, tecrübe ettiği iç savaş, ekonomik birliğini sağlayarak ülke içerisindeki bütünleşmenin tamamlandığının göstergesidir. İkinci aşamada, İspanya ile yaşanan savaşlar ve Pasifik'e nüfuz etmeye başlaması bölgesel bir güç olduğunun kanıtıdır. Üçüncü aşamada ise Modelski'nin teorisinde de belirttiği gibi Amerika Birleşik Devletleri denizlerde hakim bir güç olarak ortaya çıkmış ve dünyanın önde gelen donanmasını kurmayı başarabilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Birinci Dünya Savaşı sonrasında her ne kadar uluslararası düzende başat güç statüsünde bir devlet olduğunu reddetse de, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzene hükmeden başat güç haline geldiği kesinleşmiştir. 20. yüzyılda uluslararası sisteme hükmeden Amerika Birleşik Devletleri, 21. yüzyılda karşısına zorlayıcı rakipler çıkmaktadır. 21. yüzyılda Çin'in yükselişi hem ekonomik hem de politik alanda artarak kendini hissettirmeye başlamıştır. Uzun döngüler teorisine göre, uluslararası sistemdeki başat gücün değişimi, 100-120 yıllık periyotlar halinde gerçekleşmektedir. Bu kurama göre, başat güç konumundaki ABD'nin, başka bir devlet tarafından zorlama ile karşılaşması muhtemeldir. Nitekim Modelski'nin teorisinde de önemli bir yeri bulunan deniz gücünün ehemmiyeti, günümüzde ABD ve Çin açısından önemli bir tartışma alanıdır. Çünkü Çin, Pasifik bölgesinde deniz gücünü devamlı arttırma isteğinde iken Amerika Birleşik Devletleri, Çin'in bu girişimine engel olmaya çabalamaktadır. Modelski çalışmalarında çıkabilecek küresel bir savaşın insan ırkı üzerinde ciddi tahribatlar oluşturacağını ve buna engel olunması gerektiğini ifade etmektedir. Fakat belirtilmesi gereken diğer bir husus ise gerçekleşecek küresel bir savaşta uluslararası düzendeki başat gücün değişmeme ihtimalidir. Çünkü İngiltere, 18. ve 19. yüzyıllardaki iki periyodik dönemde başat güç olarak kalabilmiştir. Benzer bir durum da ABD için muhtemeldir (Kutsal).

BÖLÜM 2: ABD HEGEMONYASI

2.1. ABD HEGEMONYASININ DOĞUŞU

2.1.1. 19. Yüzyıl İngiliz Hegemonyası

Günümüzdeki anlamda dünya ekonomisi, 1800'lerin sonu 1900'lerin başlarında ortaya çıkmıştır. Sanayileşme, ilk önce İngiltere'de başlamış daha sonra Avrupa'ya yayılmıştır. Sanayileşmenin ilk önce İngiltere'de ortaya çıkması İngiltere'nin mamul mal ticaretinde patlama yapmasına neden olmuştur. Esasında uluslararası ekonomik ilişkiler daha önceki dönemlerde de vardı. Örneğin 16. ve 17. yüzyılda giyecek, baharat ve gümüş ticaretine dayanan İngilizler, Hollandalılar, İspanyollar ve Portekizler tarafından organize edilen karmaşık bir sistem, Asya'da bulunmaktaydı. Fakat eski sistemle yeni sistem arasında önemli farklar bulunmaktaydı. Yeni sistemde dünya ticaretindeki bütün taraflar için potansiyel bir kazanç olanağı bulunuyordu ve uluslararası ticaretteki mamul malların giderek artan önemi ve ülkeler arasında oluşan karşılıklı bağımlılık, olağan üstü derecede artmıştı. 1800'lerin ortalarına kadar bütün devletler tarafından merkantilist ekonomik politikalar benimsenmekteydi. Bu nedenle korumacılık ön plana çıktı. Bu dönemden sonra dünya ticaretin artması, bir yandan ülkelerin serbest ticaret sistemine katılma isteklerinin artmasına neden olurken, diğer yandan da artan karlarla birlikte denizaşırı yatırımlar daha önce gerçekleşmemiş boyutlara ulaştı. Bu süreç 1780 ile 1850 yılları arasında devam etti ve dünya ekonomisini ortaya çıkardı. Bu süreç, aynı zamanda yeni problemlerin de ortaya çıkmasına neden oldu ve bu problemler, sistemin Birinci Dünya Savaşı esnasında yıkılmasına katkı sağladı. O dönemde, Uluslararası ekonomik sistemde bugün de geçerli olduğu gibi ülkeler arasında eşitsizlik bulunmaktaydı. Bu eşitsizlikler; teknoloji, kaynaklar ve ekonomik organizasyon üzerinde farklı avantajlara bağlı olarak değişmekteydi. Bu durum, 18. yüzyılın sonlarında İngiltere'de ortaya çıkan Sanayi Devrimi'nde ve daha sonraki ortaya çıkan ekonomik gelişmelerde bu şekildeydi. Bu dönemde ortaya çıkan imalat süreçlerinin önderlik avantajıyla İngiltere, liderliğini uzun yıllar devam ettirdi (Altan, 2013 , s. 94).

İngiltere'nin sanayi başarısında serbest ticaret düşüncesi, önemli bir konuma sahipti. Serbest rekabetçi bir piyasanın oluşması ile birlikte işgücü maliyetlerinin aşağı

çekilmesine ve hammaddelerin ucuz bir şekilde elde edilmesine bağılı olarak kârlılık artmaktaydı. Diğer yandan üretmiş olduğu malları ihraç edebilmesi için İngiltere'nin, dünya pazarında yer alması gerekmekteydi. İngiltere'nin serbest ticaret fikrini gerçeğe dönüştürmesi, 1846 yılında Tahıl Yasalarının kaldırılması ile mümkün oldu. "Tahıl Yasaları", bu dönemde parlamentoda güçlü bir konuma sahip olan toprak sahiplerinin 1815 yılında tahıl fiyatları ve toprak rantlarını yükseltmek için parlamentodan çıkardığı korumacı bir gümrük tarifesi olarak durmaktaydı. Bahsedilen bu yasa, 1815 yılından sonra 30 yıllık süreçte toprak sahipleri ile sanayi kapitalistleri arasında olan siyasi çekişmelerin ana unsurunu oluşturmaktaydı. Bu yasada belirtilen hususlara aykırı düşünceleri olan liberal sanayici ve politikacı Richard Cobden liderliğindeki Tahıl Yasası Karşıtı Birliği, etkili bir kampanya düzenledi ve nihayetinde 1846 yılına gelindiğinde tahıl yasasının yürürlükten kaldırılması ile birlikte uluslararası ekonomik sistemde oluşacak İngiliz hegemonyasının önündeki en büyük engelde aşılmış oldu. Kanunun yürürlükten kaldırıldığı 1846 yılından itibaren İngiltere, istikrarlı bir şekilde serbest ticaret politikasını devam ettirme ve genişletme olanağı buldu. Tahıl yasalarının kaldırılmasını istemeyen İngiliz toprak sahipleri, uluslararası ekonomik sistemde hegemon bir konuma gelen İngiltere'nin ticari ve finans alanında sahip olduğu üstünlük ile kaybetmiş oldukları geliri tekrar kazanmak için yeni yollara yönelim gösterdiler. Bu dönemde toprak sahipleri, başta finans ve hizmet sektörü olmak üzere birçok sektörde yeni olanaklar elde etmeye başladılar. İngiliz imparatorluğundaki siyasi elitlerin yetiştirilmesinde aktif rol aldılar. Ayrıca 19. yüzyılın sonundaki resmi sömürgecilik döneminde yayılmacı ve askeri vatanseverlik düşüncesinin ortaya çıkarılmasında başat güç oldular. Bu dönem "centilmen kapitalizm"inin ikinci aşaması olarak değerlendirilmekte ve aristokrat toprak sahipleri, kazandıkları bu istisnai statü karşılığında sanayicilerin savunmuş oldukları serbest ticaret fikri ile savaşmaya yönelmediler. 19. yüzyılın son döneminde tarımsal ürün fiyatlarında ortaya çıkan büyük düşüslere rağmen korumacılık istemediler (Kaymak, 2016, s. 78-79).

Serbest ticaret, İngiliz hegemonyasının en önemli doktriniydi. Bu düşüncenin kavramsal çerçevesi klasik iktisadın öncülerinden Adam Smith ve David Ricardo tarafından formülü edilmişti. Bu düşünce yapısı İngiltere'nin sanayi devrimi ile birlikte önemli bir güç haline gelen sınai başarısı ile ilişkiliydi (Kaymak, 2016, s. 78).

İngiliz hegemonyasının dayanak noktası, 1815 yılından itibaren elde etmiş olduğu ekonomik üstünlüktü. Bu dönemde ticaret ve sanayide İngiltere, açık ara en öndeydi. Örneğin bu dönemde Londra, su götürmez bir şekilde dünyanın ticaret ve finans merkezi olarak değerlendirilmekteydi. Londra piyasası, 1870’li yıllarda rakipleri olan devletlerin sermaye piyasalarının toplamının iki katı büyüklüğündeydi. Sterlin, uluslararası para piyasalarında esas para konumundaydı. 1914 yılına gelindiğinde İngiltere’nin yurtdışı yatırımları 4 milyar sterline varmış ve 200 milyonluk bir gelir getirmekteydi (Altan, 2013 , s. 98).

2.1.2. Altın Standardı Dönemi ve Karşılıklı Bağımlılık:1873-1914

Başta İngiltere olmak üzere sanayisi gelişmiş ülkelerde biriken sermaye, 1870 yılından sonra dünyanın diğer bölgelerine akmaya başladı ve böylelikle uluslararası ekonomi ve politika yapısının temel esaslardan biri oldu. 19. yüzyılın sonuna doğru Almanya, Fransa ve ABD sermaye ihracatı yapmasına karşın bu dönemde en büyük sermaye ihracatçısı ülke İngiltere idi. 1870’ten Birinci Dünya Savaşı’nın başladığı zamana kadar geçen sürede Londra’daki yabancı holdinglerin sayısı beş katından fazla arttı. 1914 yılında İngiliz sermayesinin yaklaşık %35’i yabancıların sahip olduğu hükümet tahvillerine ve demiryollarına yatırıldı. Fakat İngiltere’nin kronik dış ticaret açığı nedeniyle yapmış olduğu bu yatırımlardan istediği kadar kazanç sağlayamadı. Bu dönemde İngiliz ekonomisi, bir rant ekonomisine dönüştü ve İngiltere kazancını devasa büyüklükteki denizaşırı yatırımlardan sağlamaktaydı. Bu dönemdeki sermaye ihracı, ekonomi üzerinde ciddi sonuçlar doğurmuştur. Sermaye ithal eden gelişmemiş ülkeler, yapmış oldukları bu transferleri ekonomik gelişmelerini sağlayacak şehir altyapısı, liman tesisleri ve demiryolu yapımına kanalize etmekteydi. Demiryollarının bitirilmesi ile birlikte kıtaların iç kesimlerinde yer alan bölgelerle bağlantı kurulabilecek ve dünya ticaretine açılacaktı. Bu yatırımların birincil faydası; ABD, Kanada ve Avustralya gibi yeni yerleşim bölgeleriydi. Aynı dönemde birçok devlet, uluslararası ekonomik dengesini sağlamak için gıda ve hammadde ihraç etmekte ve sermayeye bağımlı hale gelmekteydi. Uluslararası ekonomi ve finans döngüsündeki kargaşa, gelişmekte olan devletlerin kırılgan bir yapısının olmasına neden olmaktaydı. Uluslararası ekonomik yapıdaki bu durum, sermaye ihraç eden ülkeler açısından özellikle de İngiltere açısından

farklılık göstermekteydi. Bir yandan İngiliz yatırımcılar, denizaşırı mülklerinden ciddi gelir sağladı. Diğer taraftan da İngiltere, ithal etmiş olduğu ucuz gıda ve hammadde sayesinde yüksek kar elde etti. Ancak John Hobson'nun da arasında bulunduğu birçok eleştirel düşünürü göre; İngiliz sermayesinin dışarıya gitmesi, yerel de İngiliz ekonomisinin yavaşlamasına ve ABD ve Almanya gibi sanayileşen ülkelerin gerisinde kalmasına sebep oldu. İngiltere; demir, tekstil, kömür gibi birinci sanayi devriminde ortaya çıkan ürünleri üreterek gücünü devam ettirirken, ABD ve Almanya gibi devletler; petrol, çelik, elektronik, kimyasal ve motorlu taşıtlar gibi ikinci Sanayi devrimi endüstrisinde öncü oldular (Gilpin, 2017, s. 374-375).

İngiltere'nin sınai ve ticari alandaki üstünlüğü, 19.yüzyılın sonlarına doğru başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok devletin meydan okuması ile karşılaştı. Amerika Birleşik Devletleri, 1861-1865 yılları arasında devam eden iç savaşın bitmesi ile birlikte ulusal birliğini sağladı. Korumacı ve tekelci politikalar benimseyen Amerika Birleşik Devletleri, güçlü bir iç pazar oluşturdu. Yeni teknoloji ve organizasyon yöntemleri sayesinde sınai ekonomi meydana getirdi (Kaymak, 2016, s. 81).

Bu dönemde sürekli devam eden deflasyonist eğilim biçiminde ortaya çıkan karlılık krizi neticesinde, mal ticaretinde hızlı bir yayılma gösteren korumacı politikalara karşı İngiltere, savunmuş olduğu serbest ticaret politikasını devam ettirdi. Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya karşısında sınai egemenliğini kaybetme pahasına serbest ticaret fikrini savunmaya devam eden İngiltere, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bu düşünce yapısı ile uyguladığı serbest ticaret politikasından dolayı mal ve ticaret dengesinde açık vermeye başladı. Bununla birlikte İngiltere, mal ticaretindeki açıklarını uluslararası sistemdeki hegemonik gücü sayesinde navlun gelirleri, sigortacılık ve komisyon gelirleri gibi alanlarda fazla vermesi ve dış yatırımlardan sağlamış olduğu kazançlar ile telafi etti. Bu dönemde ekonomik sistemde uygulanan altın standardı sistemi de, zayıflayan İngiliz hegemonyasının devam etmesini sağladı. Altın standardının uluslararası sistemde yaygınlaşmasına paralel olarak İngiltere, 1870'lerde parasal hegemon statüsüne kavuştu. Altın standardı sisteminin uygulandığı bu dönemde, İngiltere'nin en öndeki finansal sermayenin ihracatçısı olması, Londra'nın uluslararası ekonomik sistemdeki altın para ve finans piyasalarının odak noktasına dönüşmesini sağladı. Bu gelişmeler ekonomik sistemdeki

diğer devletlerinde altın standardı sistemini benimsemesinde başat bir gerekçe oldu. Londra'dan karlı işler elde edebilmek için Paris, Berlin ve diğer finans merkezlerinin İngiltere'nin altın standardı sistemini kabul etmesi gerekmektedir. Bu sistem sayesinde işlem maliyetlerinin azalması sağlanıyordu. Bu dönemde kısa ve uzun vadeli kredi sağlamada Londra, öncü merkez konumundaydı. İngiltere'nin sağlamış olduğu finansal kolaylıklar ve ucuz kredi imkanları, İngiliz sterlinin değerinin artmasını sağlıyordu. Uluslararası ekonomik sistemde sterlin, o kadar bir güce sahip olmuştu ki 1870-1913 yılları arasında dünya ticaretindeki ödemelerin %60'ı sterlin türü araçlar vasıtası ile gerçekleştirilmekteydi (Kaymak, 2016, s. 81).

İngiltere, uluslararası sisteme egemen olduğu dönemde nispeten basit hedefler ve politikalar izledi. Liberal ideolojiyi benimseyen İngiltere, ekonomik çıkarlarını korumak ve artırmak için parasal istikrarı vurguladı. Bu dönemde altın fiyatının desteklenmesi ve açık vermeyen ödemeler dengesinin oluşturulması yönünde, iki ana politik hedefi bulunmaktaydı. Bu dönemde hükümetlerin üzerinde toplumun talepleri azdı ve yönetimde bulunanlar, sıkı para politikaları ve deflasyon tehlikesinin olması yerine ucuz para ve enflasyonun olmasını istemekteydi. Toplumun içinde geliri az olan insanlar ve gelişmemiş toplumlar, İngiliz elitlerinin öngörmüş olduğu bu durumu düşük refah seviyesi ve yüksek işsizlik oranları ile ödemek zorunda kaldılar. Her ne kadar belli eksikleri bulunmasına karşın altın standardı sistemi, kendi dönemi ve kendi koşulları içerisinde yargılandığında uluslararası para sistemi içerisinde başarılı olduğu değerlendirilebilir (Gilpin, 2017, s. 160).

1873-1914 yılları arasında İngiltere; uluslararası sermaye piyasalarını genişletmek, altına dayalı gevşek bir şekilde düzenlenmiş uluslararası para sistemine katkı sağlamak, korumacılığın ön planda olduğu bir zamanda açık piyasaları korumak gibi uluslararası sistemde önemli roller üstlenmişti. Uluslararası ticaretin kısa vadeli finansmanında Londra'nın öneminden, uluslararası para olarak sterlinin oynadığı rolden, uzun vadeli dış yatırımlar biçimindeki büyük miktarlardaki sermaye ihracından kaynaklı İngiltere, bu döneme ekonomik olarak hegemon olmuştur. Bahsedilen faktörlerin getirdiği güç ile Londra bankacılık sistemi, dünyadaki faiz oranlarını etkileyebilmekteydi. Londra bankacılık sisteminin kriz zamanlarında uluslararası piyasaya likitide sağlayabilme ve farklı ülkelerin dış ödemeler bilançosu açıklarını ciddi

önlemler almaya gerek kalmaksızın finanse edebilme imkânı olmuştur (Altan, 2013 , s. 100).

Altın standardı sisteminin uygulandığı 19. yüzyılın sonlarında, uluslararası para ve ticaret sisteminde sterlinin merkezi bir rolü bulunmaktaydı. Londra para ve finans piyasasının; yerel para ve mal piyasalarıyla ve Paris, Berlin gibi diğer finansal merkezleri ile bütünleşmesine bağlı olarak, sistem oldukça merkeziyetçi bir hüviyet kazandı. Banka faiz oranlarının İngiliz bankasınca belirlenebilmesi, İngiltere'ye kredi arzını, altın akışını ve uluslararası fiyatları etkileyebilme gücü verdi. Buna bağlı olarak bu merkezi konum; İngiltere'ye ticarete, sermaye hareketlerinde ve ulusal gelirlerin belirlenmesinde belirleme avantajı sağladı. Bu şekilde, devletler arasındaki hesap dengesi üzerinde güçlü bir merkez tarafından etkin bir biçimde kontrol sağlandı (Gilpin, 2017, s. 159).

Klasik altın standardı sisteminin uygulandığı 1870'lerden itibaren sistem, uluslararası ekonomik düzenin tesis edilmesine ciddi katkısı oldu. Bu dönemde parasal sistemde ortaya çıkan sorunların giderilmesini sağladı. Düzenleme sorunu, her ülkenin kendi ulusal paralarını belirli bir oranda altın standardına bağlaması ile çözüme kavuştu. İnsanların ve toplumların İngiltere'nin güçlü bir ülke olarak ve sterlinin de güçlü bir para olarak kalacağını düşünmesi nedeniyle güven sorunu da çözülmüş oldu. Sorunların çözümlenmesi ile birlikte uluslararası parasal istikrar hedefi, yerel ekonomik özerkliğin önüne geçmiş oldu (Gilpin, 2017, s. 161).

Bununla birlikte altın standardı sisteminin başarısı, ulusal ekonomiler ve bireysel gruplar açısından birçok ekonomiste göre farklı değerlendirilmiştir. Birincisi, altın standardı sisteminde piyasaya müdahaleler olması, banka sisteminin para arzındaki rollerinden dolayı nakit mekanizmasının zayıflamasına neden oldu. Sistemin düzgün çalışabilmesi için liderlik görevi gören bazı devletlerin müdahale etmesi gerekmektedir. Bu görev, İngiltere tarafından yerini getirildi. İkincisi, altın standardı sisteminin uygulandığı 19. yüzyılın sonlarında uluslararası para sisteminin işleyişi tarafsız değildi. Uluslararası sistemin düzenlenmesinde ve yönlendirilmesinde başat güç olan İngiltere ve başkenti Londra, uluslararası ekonomik sistemdeki hegemonik gücü sayesinde kendisinin belirlemiş olduğu sistemin kurallarını bütün dünyaya dikte etti. Londra, finans piyasalarının merkezi olmasından dolayı dünya para arzında önemli derecede

kontrol imkânı buldu. Altın standardı sisteminin uygulandığı bu dönemde, İngiltere'nin hükmettiği en altında da Batı Avrupa finans merkezlerinin olduğu bir yapı oluştu. Üçüncüsü, altın standart sistemi, ulusal ekonomilerin işleyişi bakımından farklılık göstermekteydi ve sağlamış olduğu faydalar bakımından farklı simetrilere sahipti. Şöyle ki, Ödemeler dengesinde oluşan bozukluklarının giderilmesi, ulusların gelişmişlik durumuna göre farklılık gösterdi. İngiltere başta olmak üzere gelişmiş ülkeler, sermaye akışında sağlamış oldukları kontrol sayesinde ekonomilerinde meydana gelen sorunları ve ödemeler dengesinde ortaya çıkan açıkları giderebildiler. Bununla birlikte gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerin, sistem üzerinde ekonomik bir gücü olmaması nedeniyle ekonomik durgunluğun olduğu dönemlerde bu ülkeler sorunlar ile yüzleşmek zorunda kaldılar (Gilpin, 2017, s. 158-159).

Birinci Dünya Savaşından önceki dönemde ciddi manada değişim ve dönüşüm olmuştur. Bu dönemde, ekonomik büyüme ciddi oranda düşmüş, üretim süreci ve üretilen malların özellikleri değişmiş ve uluslararası sistemde daha önce hiç olmadığı kadar karşılıklı bağımlılık oluşmuştur. Fakat sanayileşme bazı batılı ülkeler ve Japonya ile sınırlı olmuş, bu nedenle ekonomik bakımından uluslararası sistemdeki devletler arasında devasa uçurumlar meydana gelmiştir. İçerisinde birçok çelişki barındırmasına rağmen 1800'lü yıllar, bir emperyalizm dönemi olarak görülmektedir. Bu dönemde askeri ve ekonomik olarak güce sahip olan az sayıdaki gelişmiş devletler, az gelişmiş devletler üzerindeki kontrolünü giderek artırmıştır. Kontrol etme şekli iki türlü ortaya çıkmaktadır. Birincisi, 1860-1890 yılları arasında Fransa'nın Vietnam ve diğer hinduçini ülkelere hükmetmek maksadıyla güç kullanımı gibi emperyalin doğrudan kolonileri kontrol altına alması şeklindedir. İkincisi ise idare edilen halkların içerisinde buldukları bağımlılık ilişkisi nedeni ile daha dolaylı gerçekleşmektedir. Bu duruma örnek olarak İngiltere'nin Latin Amerika'daki hâkimiyeti gösterilebilir (Altan, 2013 , s. 101).

1873-1914 yılları arasında uluslararası ekonomik yapıda ortaya çıkan gelişmeler, ülkeler arasında ticari ve finansal yönden ileri seviyede karşılıklı bağımlılık oluşturmuştu. Bu dönemde ortaya çıkan karşılık bağımlılığa benzer bir bağımlılık uluslararası ekonomik sistemde 1990'lı yıllara kadar olmadı. Uluslararası finansal işlemler, bahsedilen bu dönemde devamlı olarak yükselmeyi sürdürdü. Uluslararası hisse senedi ve tahvil satışları, kıta Avrupa'sında yaygın olarak gerçekleştirilmekteydi

ve bu durumu kısıtlayan düzenlemelerin sayısı oldukça azdı. Finansal akımları kolaylaştıran altın standardı, ulusal paraların değerlerinin istikrarını sağlıyordu. Bu dönemde korumacılık ön plana çıkmasına rağmen, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası ticaretin hacminde daha önce olmamış artışlar gerçekleşmekteydi. Ortaya çıkan bu karşılıklı bağımlılık, uluslararası sistemin işleyebilmesi için karşılıklı işbirliğini zorunlu kılıyordu. Fakat bu dönemdeki ticaret düzenlenmesine yönelik ayarlamalar, genellikle geçici idi (Altan, 2013 , s. 99).

Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde yüksek gümrük tarifeleri ile ortaya çıkan korumacılık politikalarına rağmen ticaret, finans ve göç nedeni ile gelişmiş ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık hızlı bir şekilde yükselmişti. Amerika Birleşik Devletleri, yüksek tarifelerin uygulamasından dolayı sanayisini geliştirme fırsatı bulmuş, ayrıca İngiltere dışındaki gelişmiş ülkeler de Amerika Birleşik Devletleri gibi gümrük tarifelerini artırmışlardı. Gümrük tarifeleri bu kadar artmasına karşın uluslararası ticaret, üretimden daha fazla büyümekte ve Birinci Dünya Savaşı'nın başına gelindiğinde birçok sanayisi gelişmiş ülkenin ihraç ettiği mallar, Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının neredeyse %13'üne ulaşmıştı (Altan, 2013 , s. 102).

Birinci Dünya Savaşı öncesinde bu kadar karşılıklı bağımlılık olmasına rağmen uluslararası sistemi idare edebilecek etkin uluslararası kuruluşlar bulunmamaktaydı. Bu dönemde uluslararası kuruluşların yerine, ticari ve finansal sorunları yönetmek için altın standardı sistemi oluşturulmuştu. Bu sistemde ortaya çıkan sorunlar, fiyat ve işsizlik oranlarındaki dalgalanmalar ile ortadan kaldırılacaktı. Bu sistem, bazen işe yaramasına rağmen bazı dönemlerde üstesinden gelinemeyecek bir maliyet meydana getirdi. Bilhassa serbest sermaye piyasalarının neden olduğu aşırı yatırım ve spekülasyon sorunları ortaya çıktığında, düzenlemelerin etkinliği belli değildi (Altan, 2013 , s. 102)

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde başta ABD olmak üzere endüstriyel güçlerin yükselmesi ve İngiliz hegemonyasının gücünü nispeten kaybetmesi, ekonomik sistemdeki İngiliz hegemonyasının zayıflamasına sebep oldu. Liberal politik uygulamalara karşı toplumsal huzursuzlukların ve isyanın artması, sistemin çatırdamasına neden oluyordu. Diğer taraftan İngiliz hegemonyasının üretimdeki gücü görece zayıflasa bile iktisadi ataletin gücü sayesinde uluslararası parasal sistemde İngiltere'nin liderliği sürdü (Gilpin, 2017, s. 162).

19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan finansal krizlerin sanayisi gelişmiş ülkeleri derinden etkilemeye başlaması ile birlikte uluslararası piyasanın üzerindeki kontrolün artırılması yönünde istekler görünmeye başladı. Uluslararası ticarete genel olarak merkantilist düşüncüyü benimseyen liderler, korumacı politikalarını uluslararası rekabette bir silah olarak değerlendirilmeyi sürdürdü. Tarihler 1913 yılını gösterdiğinde, serbest ticaret ekonomisine dayanan karşılıklı kazanç elde etme fikri, yok olmaya başladı. Bu nedenle karşılıklı bağımlılığın ortaya çıkardığı o dönem itibari ile dünyanın gördüğü en büyük savaş, önlenemedi (Altan, 2013 , s. 102)

2.1.3. İki Dünya Savaşı Arasında Uluslararası Düzen

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri dışındaki savaşan bütün devletler; savaşın neden olduğu açlık, sefalet, yıkım, yoksulluk ve ekonomik çöküş gibi birçok kötü durumla yüzleşmek zorunda kalmıştır. ABD, diğer ülkelerin aksine savaştan kazançlı çıkmıştır. Bunun en önemli nedeni ise ABD'nin coğrafi konumunun savaş alanından uzak olmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri, Birinci Dünya Savaşı esnasında %13,2 ekonomik büyüme sağlarken diğer devletlerin ekonomilerinde ciddi bir resesyon bulunmaktaydı. Savaş esnasında Fransa %36, Avusturya %26,7, Almanya ise %18 daralmıştı (Akın, s. 120-121).

1870'li yıllarda dünya ticaretinin yaklaşık %24'ünü kontrol eden savaş başladığında dünya ticaretindeki payı %15'e düşen İngiltere, gücünü büyük oranda yitirmişti. Bundan dolayı da İngiltere'nin gücü, savaş öncesinde ortaya çıkan uluslararası para sistemindeki finansal krizleri önlemeye yetmedi. Bu dönemde ortaya çıkan krizleri yönetebilecek başka bir güçte bulunmuyordu. Birinci Dünya Savaşı, uluslararası sistemde İngiltere'nin ne kadar güçsüzleştiğini gün yüzüne çıkardı. Savaş, İngiltere'nin savaş sonrası dönemde dünya üzerindeki hâkimiyetini ciddi oranda yitirmesine neden oldu. Savaş döneminde uluslararası ekonomik güç, devletlerarasında el değiştirmeye başladı. Bu dönemde ekonomik sistemdeki hasarlar nedeni ile devletler arasındaki ticari faaliyetler sekteye uğradı. 1870-1914 yılları arasında İngiltere'nin liderliğinde oluşturulan piyasa ekonomisi ve karşılıklı bağımlılık yok olmaya yüz tuttu. İngiltere, dünyanın farklı yerlerindeki varlıklarının çoğunu savaş gideri için elden çıkarmak mecburiyetinde kaldı. Ayrıca savaşı kaybeden Almanya'nın yüklü miktarda

savaş tazminatına mahkûm olması, İngiltere'nin savaşın neden olduğu borçlarının artması, sterlinin fazla değerlenmesi ve savaşı kazanan Amerika Birleşik Devletleri'nin alacaklı durumda olması gibi uluslararası ekonomik sistemde pek çok problemler ortaya çıktı (Altan, 2013 , s. 103).

Nihayetinde uluslararası ekonomik sistem parçalandı. Daha önceki dönemde Almanya'ya giden Amerika Birleşik Devletleri sermayesi, 1927 yılından itibaren hisse senedi piyasasına akmaya başladı ve bu durum, spekülâtif hareketlerin artmasına yol açtı. Buna bağlı olarak savaşı kaybeden Avusturya ve Almanya'daki bankalar birer birer iflas etmeye başladı. Avrupa'daki bankacılık sisteminde ortaya çıkan bu yangın Amerika Birleşik Devletleri borsasına sıçraması ile birlikte hisse senedi piyasasının çökmesine neden oldu. 1929'da ortaya çıkan ve "Büyük Buhran" olarak adlandırılan bu durum, istikrarsız bir durumda olan uluslararası mal piyasasının durumunu daha da kötüleştirdi. Meydana gelen depresyonun şiddeti daha da arttıkça ülkeler, ekonomilerini canlandırabilmek ve ülkelerinde bulunan ekonomik problemleri başka devletlere ihraç edebilmek için komşuyu zarara sokma politikası izlemeye başladılar (Altan, 2013 , s. 103).

1920'li yıllarda ABD, bir yandan diğer devletlere borç verirken, diğer yandan da ithalatını azaltarak korumacılık politikaları yürütmekteydi. ABD, savaş esnasında kıta Avrupa'sı ülkelere yaklaşık olarak toplam 11,5 milyar dolar borç vermişti. Öte yandan diğer devletler de ABD'ye olan borçlarını ödeyebilmek ve dış ticaret dengesini sağlayabilmek amacıyla korumacılık politikalarını yöneldiler. Yine bu dönemde sistemdeki birçok devlet, altın standardı sistemini kullanmaya devam etmede ısrar etmekteydi. Bu durum ise para arzının daralmasına yol açmaktaydı. Borçlu olan ülkeler ihracatlarını artırmak isteseler de altın standart sistemini nedeni ile devalüasyon da yapamıyorlardı. Uluslararası sistemde rezerv para olarak kullanabilecek herhangi bir paranın bulunmaması nedeniyle takas ve kliring sistemi ile dış ticarete yön verilmekteydi. Savaş sonrası dönemde dış ticarete korumacılık politikalarının ön plana çıkması, sistemin giderek darboğaza girmesine yol açtı ve 1929 gelindiğinde bütün dünyayı etkileyen ve ekonomileri altüst eden büyük depresyon meydana geldi. O dönem itibariyle dünya ekonomisi görülmemiş bir kriz ile karşılaşmıştı. Kuzey Amerika, Avrupa ve sanayisi gelişmiş devletler merkezinde bulunmasına karşın, kriz bütün dünyayı etkilemişti. Büyük buhran nedeniyle dünya üzerinde 50 milyon insan işsiz

kalmış ve üretim %42 oranında ve dünya ticareti %65 oranında daralmıştır (Akın, s. 121).

Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde uluslararası ekonomik istikrarın sağlanamamasının üç ana nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, sistemdeki devletlerin sistemi düzenleyebilecek ve idare edebilecek tecrübesinin bulunmamasıydı. Bu dönemdeki problemler çözüme kavuşturmadan öylece kaldı. Bu durum ise ekonomik kriz dönemlerinde fazla veren ülkelere açık veren ülkelere doğru sermaye akımını gerçekleştirebilecek mekanizmaların ortadan kalkmasına neden oldu. İkincisi, bu dönemde uluslararası ekonomik sisteme liderlik edebilecek devletin bulunmamasıydı. İki adaydan İngiltere'nin bu konumu üstlenebilecek gücü yoktu. ABD'nin ise uluslararası sistemi düzenleme isteği bulunmuyordu. Üçüncüsü ise 1929 yılındaki Büyük Buhan'dan sonra ortaya çıkan depresyonlardan ülkelerin kendi ekonomilerini kurtarabilmek için korumacı ve otarşik politikalar göstermesinden kaynaklanıyordu (Altan, 2013 , s. 103).

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda uluslararası ekonomik alandaki İngiliz hegemonyası son bulmuş ve Birinci Dünya Savaşı, uluslararası ekonomik yapının doğasında ciddi izler bırakmıştı. Savaş giderlerini sağlamak için Avrupa devletleri denizaşırı yatırımlarını satmak zorunda kaldı ve bu durum, kolonilerin siyasi bağımsızlığını kazanmasının yolunu açtı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında en önemli kreditorün Amerika Birleşik Devletleri olması ile birlikte ABD'nin uluslararası meselelere bakış açısı da değişmeye başladı. ABD yönetiminin hazırlamış olduğu Milletler Cemiyeti anlaşması, 1919 yılında senatoda reddedilmesine karşın dünya üzerindeki Amerika müdahalesi, yayılma göstermeyi sürdürdü. ABD sermayesinin uluslararası ekonomideki gücü ve rolü arttı. Bilhassa Birinci Dünya Savaşı'nda yenilen Almanya'nın savaş tazminatını ödemesinde kaynak sağladı. ABD sermayesinin harabe durumundaki Avrupa ekonomisine akması, 1920'li yıllarda yaşanan canlanmanın esas etkeni olmuştu. Diğer taraftan Amerika'dan gelen nakit akışının kesilmesi de 1929 yılında ortaya çıkan ve bütün dünyayı etkileyen ekonomik buhranın derecesini artıran etkenlerden biri olmuştu. İki Dünya Savaşı arasında uluslararası finansın merkezi, Londra ve New York arasında paylaşılmış ve bu iki merkez arasında yoğun bir şekilde hem rekabet hem de işbirliği yaşanmıştır. Bilgi birikimi ve ölçek ekonomileri ile önemli bir konuma sahip olan finansal piyasalar, bu özelliği sayesinde merkezi ve hiyerarşik

örgütlenme yapısına kavuşmuştur. Bu dönemdeki merkezlerin borç verme, ödemeleri halletme ve yabancı kredileri idare etme ve ayrıca “son kredi mercii” işlevi bulunmaktaydı (Gilpin, 2017, s. 375-376).

Amerika Birleşik Devletleri'nin devletlerarası sistemdeki hegemonyasının belirginleşmesi ile birlikte o dönem ABD başkanı olan Roosevelt döneminde uygulanan müdahaleci liberal politikalar, uluslararası ekonomik sistemin içinde bulunduğu kaotik ortamın yeniden düzenlenmesine yönelik ideolojinin merkezinde bulunuyordu. Diğer yandan Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi iç savaşını yaşadığı dönemden itibaren benimsemiş olduğu pragmatik ve esnek Amerikanizm ideolojisi, kapitalizmin hüküm sürdüğü bir uluslararası sistemde Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası sisteme hegemon olmasında avantaj yaratıyordu (Kaymak, 2016, s. 84).

Dünya para sisteminin millileşmesi, Birinci Dünya Savaşı'nın başlıca nedenlerinden biriydi. Saldırgan dış politika benimseyen ülkeler, aniden ortaya çıkan düşmanlıkla birlikte kaynaklarını korumak için ivedi bir hareket gösterdiler ve savaş esnasında güçlü kalabilmek için sabit kur sistemini terk ettiler. Bunun sonucunda altın standardı sistemi devam edemedi ve yerini dalgalı kur sistemi aldı. İngiliz hegemonyasının yıkılması ve uluslararası sistemdeki devletlerin arasındaki ekonomik dayanışmanın yok olması sonucunda, önceleri altın standardı sisteminde belirlenen ulusal paraların değerleri ulus devletleri tarafından belirlenmeye başladı. Getirmiş olduğu ihtiyaçlardan dolayı uluslararası ve parasal önceliğinin yerini, yerel ekonomik özerklik aldı (Gilpin, 2017, s. 162-163).

Keynes'in *Barişın Ekonomik Sonuçları* adlı eserinde ifade ettiği gibi Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ile birlikte ulus devletlerine düşen birinci sorumluluk, uluslararası ekonomik sistemin tekrar düzene oturtulması ve bozulan istikrarın sağlanmasıydı. Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yüksek enflasyonlardan dolayı altın standart sistemine dönülemedi. Bunun yerine tekrar düzenin sağlanmasına yönelik 1922 yılında Cenevre'de yapılan konferansta altın-kur standardı sistemi meydana getirildi. Ancak altın-kur standardı sisteminin ömrü de uzun olmadı ve 2-3 yıl içerisinde sistem çöktü. Sistemin çökmesi, 1929 yılında bütün dünyayı sarsan Büyük Buhran'ın en önemli nedenlerinden biriydi. Savaş sonrası dönemde para sisteminin yıkılmasının birçok nedeni bulunmakla birlikte başlıca nedenleri şöyle açıklanabilir: 1) Birçok

hükümet uluslararası ekonomik istikrardan ziyade yerel refah amaçları doğrultusunda hareket ettiler. 2) İngiltere'nin uygulamış olduğu uluslararası ekonomi politikasıydı. İngiltere, 1925 yılında altın standardı sistemine geri döndüğünde sterlinin altın karşısındaki değeri aşırı yüksekti. Bu durum ise İngiltere'nin ekonomisinin büyümesine engel oldu. İhracatın düşmesine ve işçi sınıfının aşırı zorluk yaşamasına neden oldu. 3) O dönem İngiltere'nin uluslararası sisteme hükmedecek gücünün bulunmaması ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ise uluslararası sistemi hükmetme isteğinin olmaması da bir diğer etkendi. Ayrıca savaş sonrası dönemde Amerika Birleşik Devletleri alacaklı devlet konumundaydı. ABD'nin ekonomisinin durgunluk yaşaması global çapta likitide ihtiyacının ortaya çıkmasına neden oldu. Uluslararası sistemi düzenleyecek bir devletin olmayışından dolayı devletler, komşudan dilenme politikasına yöneldiler ve bozuk olan ekonomik düzen daha da kötüleşti (Gilpin, 2017, s. 164-165).

İki Dünya Savaşı arası dönemde değişen ulusal ve uluslararası gelişmelere bağlı olarak, devletlerin çıkarları ve buna bağlı politikaları da farklılık göstermeye başladı. Uluslararası sistemde liberal ve uluslararası dayanışmayı öngören politikalarının yerini Faşizm, Nazizm ve New Deal ideolojileri aldı. Ulusal hedefler ve uluslararası rekabet, uluslararası sistemin kurallarını belirleyen normlardan öncelikli duruma geldi. Bundan dolayı da uluslararası barışı sağlayan dayanışma ortadan kalktı, ayrılıklar arttı. Hegemon bir devletin olmayışı ile birlikte de her devlet kendi çıkarlarının peşinde koşmaya başladı ve nihayetinde liberal dünya ekonomisi yıkıldı. 1929 ekonomik buhranından sonra ortaya çıkan kargaşa ortamında, tek bir uluslararası para sisteminin yerini farklı parasal bloklar aldı. İngiltere'nin önderliğinde 1932 yılında Ottawa da yapılan konferansta birkaç bölge ve ülkenin dahil olduğu sterlin bloku kuruldu. Hemen akabinde ABD tarafından dolar bloku, Fransız tarafından altın bloku oluşturuldu. Ayrıca Almanya, İtalya ve Japonya gibi otarşik yönetimlere sahip ülkeler, imparatorluklar kurarak ortaya çıkan ekonomik krizden faydalanmaya çalıştılar. Dünya ekonomisi bloklara ayrıldı ve her blok, kendi problemlerini çözmeye çalıştı ve diğer bloklardaki devletleri zarara uğratmak için rekabetçi devalüasyonlara giriştiler. Nihayetinde ise o döneme kadar olmamış ekonomik bir savaşa girildi (Gilpin, 2017, s. 165-166).

1930'ların ortasından sonra uluslararası ekonomik düzendeki anarşiye karşı, Amerika Birleşik Devletleri hegemon rolünü almaya başladı. 1934 yılında karşılıklı

ticaret kanunu çıkarttı ve uluslararası ekonominin tekrar düzene kavuşturulması için Amerika Birleşik Devletleri başkanına gümrük tarifelerinin indirilmesi hususunda yetki verildi. Gümrük tarifelerinde karşılıklı indirim görüşmelerinin sonucunda Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, İkinci Dünya Savaşı'ndan akabinde uygulanmaya başlandı. ABD, İngiltere ve Fransa, üç büyük finansal merkezin arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak maksadıyla 1936 yılında üçlü anlaşmaya imza attılar. 1930'lardan İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Amerika Birleşik Devletleri, liberal ve iyi işleyen uluslararası ekonomik düzen inşa etmeye çalışsa da parasal ve ticari alanlardaki reformlar, ABD'nin uluslararası sisteme hegemon olduğu İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda yapılabildi (Gilpin, 2017, s. 166).

Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında Amerika Birleşik Devletleri, 1900'lerin başlarında İngiltere'nin izlediği yöntemi takip etti ve Westphalia sisteminin ilke, kural ve normlarını tekrar inşa etmek için uluslararası sisteme liderlik etti. Sonrasında ise oluşturmuş olduğu bu yapıyı tekrar düzenleyerek yönetmeye devam etti. Böylelikle uluslararası sistemde hegemonyasını oluşturmuş oldu (Kaymak, 2016, s. 83).

Kendi bağımsızlığını İngiltere'den kazanması nedeniyle ABD hegemonyasının en önemli yönlerden biri, kolonyalist imparatorluk düşüncesine karşı durması ve her ulusun kendi kaderini tayin edebilme hakkı olması ilkesini savunması idi. Bu açıdan Birinci Dünya savaşı sonrasında büyük imparatorlukların dünya genelindeki sömürgelerinin son bulması ve ABD'nin öncülüğünde kurulan ve tüm devletlerin genel kurulda eşit hakkı sahip olduğu Birleşmiş Milletler'in kurulması, Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası sistemdeki hegemonyasını artırdı. Rusya'nın İkinci Dünya Savaşı'nın ardından itibaren nüfuz alanlarını genişletmesine karşılık, kapitalist yapıdaki ülkelerde ve ekonomik yönden az gelişmiş ülkelerdeki emekçilere refah ve kalkınma vaat etmesi, ABD hegemonyasının diğer yönünü oluşturmaktaydı. Amerika Birleşik Devletlerinin bu vaadi, Büyük Buhran'ı takip eden yıllarda uluslararası ticaretin önünde en büyük engellerden olan rekabetçi devalüasyonların ve korumacı politikaların yok edilmesi, spekülatif bir şekilde hareket eden sermayenin kontrol edilmesi, ticaretin ve doğrudan yabancı yatırımların iş dünyasının normları doğrultusunda iş insanlarıncaya uygulaması, güçlü ekonomik yapısı olan ülkelerin idarecilerin düşüncesindeki anlamını ifade etmekteydi. Büyük Buhran'dan sonraki dönemde uluslararası finansal sistemin çökmesi ve buna bağlı

olarak uluslararası ekonominin gerilemesi, uluslararası ekonomik sistemin tekrar düzenlenme ihtiyacını doğurmuş ancak düzenlemelerin Amerika Birleşik Devletleri ile işbirliği gerçekleştirilmeden mümkün olmayacağı gün yüzüne çıkmıştı (Kaymak, 2016, s. 83-84).

2.2. ABD HEGEMONYASININ ALTIN DÖNEMİ: 1948-1971

2.2.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Düzen

İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin gücünün görece zayıflamasından dolayı ABD, ekonomik ve siyasi güç bakımından uluslararası sistemde hegemonik bir güç haline geldi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında serbest ticareti ve liberal uluslararası ekonomik düzeni, tekrar yükselişe geçirmek için Amerika Birleşik Devletleri'ne farklı politik ve ekonomik öneriler getirildi. ABD, Batı Avrupa ve Japonya gibi müttefikleri ile siyasi ve güvenlik bağları oluşturdu. Böylelikle belli oranda refah ile birlikte liberal ekonomik ve siyasi bir düzen oluşturuldu. Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğinde oluşturulan bu ittifak, kısa vadeli çıkarların geri planda olduğu ve herkesin çıkarının sağlanmasına yönelik bir düzendi. Dünya tarihinde ilk defa bütün kapitalist devletlerin ittifak ettiği bu sistemde, Amerikan liderliği ile güvenli ve istikrarlı bir ekonomik düzen sağlandı. ABD'nin yönlendiriciliği ile birlikte uluslararası ticarete başarılı gümrük serbestisi oluştu. Amerika, lider olduğu bu sistemde bir yandan tahrip olan Avrupa ekonomisine ve gelişmemiş ülkelere doğrudan yatırım ve teknolojik transfer yaparak kalkınmasını sağlarken, diğer yandan da uluslararası sistemde dolar en büyük ödeme aracı olarak kullanıldı (Gilpin, 2017, s. 415-416).

Amerika Birleşik Devletleri'nin İkinci Dünya Savaşından diğer devletlere nazaran çok az kayıpla çıkmasının, hatta zenginleşerek çıkmasının, çok ciddi ekonomik büyüme rakamlarına ulaşmasının ve uluslararası ekonomik düzene hegemon olmasının altında birçok neden yatmaktadır. Savaşın ABD topraklarına uğramaması ve savaşın sebep olduğu yıkıma Amerika Birleşik Devletleri'nin maruz kalmaması, bu sebeplerden bazılarıdır. Sadece savaş esnasında ülke dışında ölen askerler ve savaşın getirdiği maliyetler, ABD'nin kaybı olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan İkinci Dünya

Savaşı'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne birçok katkısı da olmuştur. Savaş nedeniyle ülkelerinden kaçan sermaye ve insanlar, güvenli bir liman olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne sığınmış ve yaşanan bu göç dalgası ile birlikte önemli miktarda sermaye ve yetişmiş insan gücü Amerika Birleşik Devletleri'ne akmıştır. ABD'nin bir diğer kazancı ise savaş esnasında ortaya çıkardığı icat ve keşifleri eğitilmiş müteşebbis ve ticaret insanları sayesinde üretime dönüştürülebilmesidir. Bu durum, ABD'nin ekonomik kalkınmasına ve büyümesine katkıda bulunmuştur. Örneğin ABD'nin 1939-1940 yıllarında %8,5 olan ekonomik büyümesi 1941 yılında %17,7, 1942 yılında %18,9, 1943 yılında gelindiğinde ise %17 olarak gerçekleşmiştir (Akın, s. 124).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ekonomik sistemde ABD hegemonyasının ortaya çıkmasında iki ana sebep bulunmaktadır: Birincisi, 1861-1865 yılları arasındaki iç savaşın ardından ABD'nin inanılmaz bir gelişme göstermesidir. İkincisi ise geçen 30 yılda savaşı yaşayan rakiplerinin ekonomik olarak gerilemesi ve ABD'nin de Birinci ve İkinci Dünya Savaşını rakiplerine göre çok az hasarla atlattığı ve buna bağlı olarak güçlenmesidir. Uluslararası ekonomide liberal bir anlayış benimseyen Amerika Birleşik Devletleri, İkinci Dünya Savaşından sonra bu amacına yönelik faaliyetler yürütmeye başladı. 1944 yılında yapılan Bretton Woods Konferansında oluşturulan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, GATT gibi uluslararası organizasyonlar, ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonluğunu meşrulaştırmada önemli rol oynamaktadır. Kurulan bu uluslararası örgütler, bir yandan ABD hegemonyasının yayılmasını olanaklı kılarken, diğer yandan da ABD hegemonyasına karşıt görüşlerin engellenmesini sağlamaktaydı. Bu örgütler vasıtasıyla uluslararası ekonomiler ve uluslararası ekonomik düzen kendi haline bırakılmamış olacak, üye devletlere uyması gereken kurallar, uygulaması gereken programlar ve ekonomik politikalar öngörülmekteydi. Ulusal düzeyde harcamaların artırılması, vergi oranlarının azaltılması, faiz oranlarının azaltılması gibi genişlemeci ekonomik uygulamalar yerine getirilebilecekti. Bununla birlikte ABD önderliğinde kurulan Bretton Woods sistemi altındaki organizasyonlar, değişen ekonomik konjoktüre göre zaman içerisinde kuruluş amacından farklı uygulamalar yürütmüştür. ABD, uluslararası ekonomik düzendeki hegemonyasını dikte etmeye çalışırken Bretton Woods sistemi ile kurulan organizasyonların amacına yönelik hizmet etmediği dönemlerde öncelikle kurucu anlaşmasında yer alan maddeleri farklı değerlendirmiş, bunun da işe yaramadığı dönemlerde ise Marshall Planı kapsamında uluslararası organizasyonlar tarafından

yerine getirilebilecek faaliyetleri yürütmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin önderliğinde kurulan uluslararası düzen, Bretton Woods sisteminin çöküşü olan 1971 yılına kadar iyi bir şekilde işlemiştir. Ancak Bretton Woods sisteminin çökmesi ve doların uluslararası rezerv para özelliğini kaybetmesi ile birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD hegemonyası altında kurulan bu düzen sarsılmaya başlamıştır. ABD'nin siyasi, ekonomik ve askeri gücünden dolayı 1973 yılında patlak veren petrol krizi ile ABD hegemonyası yıkılmamış ve bununla birlikte ABD hegemonyası dönüşüm geçirmiştir. 1980'li yıllardan sonra uluslararası düzende yine ABD önderliğinde neoliberal politikalar uygulanmaya devam edilmiştir (Aktaş, s. 18).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında savaşa katılan ülkelerin kalkınmalarında Amerika Birleşik Devletleri'nin mali, ekonomik ve teknik yardımlarının çok ciddi önemi bulunmaktaydı. Bu yardımlar, borç ve hibe şeklinde aynı veya nakdi yardımlardan meydana gelmekteydi. Bu yardımlar, SSCB bloku ve bu bloğa bağlı ülkelerin dışındaki devletlere verilecekti. Gerekli kalkınmanın sağlanabilmesi için mali yönden, Amerika Birleşik Devletleri'ne borcu olan devletlerin borçlarının bir kısmı veya tamamının hibeye dönüştürülmesi, vadesi gelen borçların vadelerin uzatılması, ihtiyaç olması halinde -ki bu dönemde büyük bir ihtiyaç bulunmaktaydı- yeni borçların verilmesi; aynı yardım yönünden, ABD'nin üretmiş olduğu buğday, tereyağı ve süt tozu açlık sorunları ile karşılaşan devletlere verilmesi; ekonomik yönden ulaşım, haberleşme ağlarının onarılması ve şehirlerin altyapısının tekrar inşasının sağlanması gündemdeydi. Bu dönemde ABD'nin teknolojik bilgi düzeyi dünyanın geri kalanının çok ilerisinde idi. Savaş esnasında yapılan yeni keşifler, bulunan yeni icatlar ve ortaya çıkarılan yeni üretim yöntemleri Amerika Birleşik Devletleri'ni dünyanın geri kalanından ayırmaktaydı. ABD, bu ileri seviye gelişmişliğini dünyanın geri kalan kısmının kalkınmasında kullanacaktı (Akın, s. 123).

2.2.2. ABD'nin Dış Politikası

Amerika Birleşik Devletleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Nazi Almanya'sı ve İmparatorluk Japonyası gibi tehdit olarak gördüğü Sovyetler Birliği'ne karşı çevreleme politikası izlemiştir. ABD'nin çevreleme politikasındaki amacı, dünya üzerindeki devletlerin ekonomilerinin ve sistemlerinin yıkılmasına ve tahrip olmasına

neden olan İkinci Dünya Savaşı gibi bir savaşın tekrar yaşanmasını önlemektir (Feaver, 2012).

Sovyetler Birliği ile geçen Soğuk savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri, harabeye dönen Batı Avrupa ekonomilerinin tekrar düzlüğe çıkartılması için Truman doktriniyi uygulamaya koymuş ve Marshall yardımları ile ülkelerin ekonomilerinin toparlanması sağlanmıştı. ABD'nin sağladığı sermaye malları, krediler ve pazar olanakları, ABD hegemonyasının gelişmiş ülkeler tarafından kabul görmesinde en önemli iktisadi şart olmuştu. Amerika Birleşik Devletleri'nin gücü ve teknolojik kapasitesi ile kapitalist ekonomilerin kaptanı konumundaydı. Bir ülkenin bir oy hakkının bulunduğu Birleşmiş Milletler genel kurulun aksine, IMF ve Dünya Bankası'nda ABD'nin de içinde bulunduğu sanayileşmiş ülkelerin, karar alma sürecine kotalara katkı oranında oy hakkını düzenleyen kurucu sözleşmesi bulunmaktaydı. Böylelikle uluslararası kuruluşlar aracılığıyla uluslararası sistemde ABD hegemonyası güçlenmekteydi (Kaymak, 2016, s. 85).

Amerika Birleşik Devletleri, Truman Doktrini ile daha önce benimsemiş olduğu geleneksel izolasyon politikasını bıraktı. Truman Doktrini, ABD'nin uluslararası sistemde aktif ve ekonomik düzene müdahale eden politik bir anlayışa geçişte önemli bir yapı taşı oldu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Kıta Avrupa'sı devletlerinin ekonomik, siyasi ve askeri yapıları bozulmasına karşın, Sovyetler Birliği'nin güçlü bir ordusu bulunmaktaydı. Bu durum ise Amerika Birleşik Devletleri için büyük bir tehdit olarak belirmektedir. Bu dönemde Türkiye ve Yunanistan, genişlemeci bir politika benimseyen Sovyetler Birliği'nin tehdidi altındaydı. 1947 yılında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a bu tarihten sonra yardım yapmayacağını açıkladı. Amerika Birleşik Devletleri, komünizm tehdidi altındaki bu iki ülkeye yardım yapmayı gündemine aldı. Amerikan kongresinde kendisinden uzak Yunanistan ve Türkiye'ye yardım yapılması tartışıldı. Nihayetinde ise 23'e karşı 67 çokluk oyu ile yardım yapılmasına karar verildi. Amerika Birleşik Devletleri, Truman yardımı ile ilk defa başka devletlerin sorunlarına ilgi gösterdi ve bu sorunların giderilmesine yönelik müdahale etti. Bu açıdan değerlendirildiğinde Truman yardımı ABD'nin uluslararası sisteme açılmasında önemli bir yeri bulunmaktadır (Toman & Akman, 2014, s. 309).

ABD'nin tarihinde önemli bir yer tutan ve Başkan Harry Truman'nın hazırladığı Truman Doktrini, evrensel nitelikleri ile ikinci Dünya Savaşı sonrasında komünizme karşı anti-komünist çağrı niteliğindedir. Truman Doktrini, ön planda Yunanistan ve Türkiye'nin ekonomisinin kalkındırılmasına katkı sağlamak için yapılan destek gibi görünse de esasında, komünist Rusya'nın yayılımcı politikalarına karşı çevreleme politikası çerçevesinde yapılan bir yardımdır. Sovyetler Birliği'nin genişlemeci gayretlerine karşı, Amerika Birleşik Devletleri'nin de "aynı kuvvetle karşı koyma" politikası yürütmesinden başka çaresi kalmamıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD dış politikasının esas konusunu anti-komünizm oluşturmaktaydı (Erkan, 2010, s. 188-189).

Dönemin Amerikan yöneticileri, 1947 yılından sonra uluslararası düzenin baş aktörü olmak için uluslararası ilişkilerde aktif ve müdahaleci politikalar benimsemesini ve savaşta ekonomileri altüst olan Kıta Avrupa'sı ülkelerine geniş mali yardımlar yapılmasını gündemine aldı. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım, Batı Avrupa ülkelerinin, altyapı sistemlerinin zarar görmesine ve mali açıdan da darboğazlar yaşamasına neden olmuştu. Ayrıca Avrupa'nın ekonomisinin kötü olması, borçlu olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomisine dolaylı olarak etki etmekteydi. Bu amaçla dönemin Dışişleri Bakanı George C. Marshall, 1947 yılının haziranında Harvard Üniversitesi'nde yapmış olduğu konuşmada Batı Avrupa ülkelerine yönelik yardım yapılacağını belirtmiş, bununla birlikte yardımın amacının sadece belirli bir ülkeye olmayıp yoksulluk ve kaosa karşı da olduğunu ifade etmişti. Marshall yardımları ile Amerika Birleşik Devletleri, hem Avrupa'daki çıkarlarını korumakta hem de küresel Amerikan İmparatorluğu'nun sağlanmasında yapı taşı oluşturmaktaydı (Toman & Akman, 2014, s. 309).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa devletlerinin kalkındırılması için Marshall yardımları kapsamında 1949-1952 yılları arasında ABD, sermayesini (Gayri safi milli hasılasının %4,5'ne tekabül ettiği tahmin ediliyor) Avrupa'ya akıttı. Daha sonra ise ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın tahribatını atlatmak için gelişmiş olan ülkelere ve az gelişmiş ülkelere yardım etmeyi sürdürdü. Marshall planının Kıta Avrupa'sı ülkelerinde can suyu olması, doğu ile batı arasındaki ideolojik uçurum artması, az gelişmiş ülkelerin içindeki bulunduğu kötü durumun farkına varması, 1950-1960 yılları arasında yapılan yardımların tek merkezden yürütülmesine neden oldu.

Amerika Birleşik Devletleri ve sanayisi gelişmiş devletler, gelişmemiş veya az gelişmiş devletlere düşük faizli borç veya bağışlar yaparak kalkınmasına katkı sağladı (Gilpin, 2017, s. 377).

Amerika Birleşik Devletleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası düzende barış ve istikrar ortamının oluşturulmasında baş aktör olarak ön plana çıktı. Soğuk savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri, komünist Sovyet Rusya'ya karşı gösterdiği duruş ile hem kendi vatandaşları hem de dünya vatandaşları nezdinde uluslararası sistemin düzenini sağlayan polis gücü olarak görüldü. Soğuk Savaş'ın en hareketli dönemi, 1950-1960 yıllara arasındaydı. Bu dönem, Amerika ile Sovyetler Birliği'nin her alanda rakip olarak karşılaştığı bir durumu ortaya çıkarmıştı. Amerika Birleşik Devletleri'nin öncelikli stratejisi, Sovyetler Birliği'nin uluslararası düzenin her alanında kısıtlanmasının sağlanması idi. Amerika Birleşik Devletleri'nde Truman ve Eisenhower'in başkan olduğu dönemde Sovyet Rusya'nın Avrupa'nın dışında tutulması bir öncelik olmuş ve Wilson tarafından ortaya konan dış politika fikri uygulanmıştı. ABD, bu dönemde birçok anlaşmanın imzalanmasında, organizasyonların kurulmasında ve kurumların düzenlenmesinde önemli roller üstlenmiştir. 1947 yılında Rio Paketi'nin kurulması, 1949 yılında NATO'nun kurulması, 1954 yılında Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatının (SEATO) kurulması, 1955 yılında Bağdat Paketi'nin kurulması, Japonya Tayvan ve Kore gibi ülkelerle ikili anlaşmaların yapılması, ABD'nin Sovyetler Birliği'ni çevreleme stratejisinin bir parçasıydı. 1955 yılı itibarıyla ABD, dünya genelinde 55 ülke ile ittifak oluşturmuştu. ABD, oluşturduğu bu ittifaklar ile müttefiklerine nükleer bir saldırı olması durumunda kendilerini koruyacağı mesajını vermekteydi. Elbette ki Amerika Birleşik Devletleri'nin oluşturmuş olduğu bu ittifaklar, müttefiklerine askeri koruma sağlamanın yanı sıra kurmuş olduğu uluslararası düzene dâhil etmeyi de amaçlamaktaydı (Toman & Akman, 2014, s. 309-310).

Amerika Birleşik Devletleri, refah devleti uygulamaları ile başında bulunduğu kapitalist ekonomik dünya üzerinde hegemonyasını sağlamlaştırmaktaydı. Bu politikalar, bir yandan Sovyet Rusya'nın güçlenmesini engellerken, diğer yandan da güçlü sosyalist partilerin bulunduğu bir ortamda savaş sonrası dönemde büyüme hızlarına bağlı olarak uygulama alanı bulunmaktaydı. Dünyanın gelişmemiş bölgelerinde ise Sovyet tehdidine karşı ABD hegemonyası, nüfuz mücadelesi yaşamakta ve ABD kredileri tarafından finanse edilen kalkınma programları

yapılabilmekteydi. ABD egemenliği altında uygulamaya konulan bu programlar, IMF'nin istikrar programları ile paralel olarak yürütölmekte ve IMF, ABD hegemonyasının genişlemesinin sağlanabilmesi için uluslararası iş bölümündeki rolünü oynamaktaydı. Bu bağlamda Orta ve Latin Amerika ve Uzak Asya ölkelerinin bazıları, Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ölkelerine kaynaklı firmaların gerçekleştirmiş olduğu doğrudan yatırımlar sayesinde sanayileşmesini gerçekleştirebilmekteydi (Kaymak, 2016, s. 85).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünde Batılı ölkelerin, uluslararası ilişkilerde uygulamak istedikleri stratejinin askeri kanadı olarak ise 1949 yılında NATO kurulmuştur. NATO'nun mottosu, "öye devletlerin özgürlüklerinin ve güvenliklerinin sağlanması" olmuştur. Bu amaçla NATO, komünizmin yayılmasının önüne geçilmesinde Soğuk Savaş döneminde ABD ve batılı ölkeler ile Sovyetler Birliği arasındaki mücadelede önemli roller üstlenmiştir (Birsell, 2012, s. 110).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Dünya Bankası, Bölgesel Kalkınma Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası organizasyonlar, savaşın neden olduğu yıkımın onarılmasında önemli bir işlev gördü. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Çok Taraflı Kalkınma Bankası(MDB), resmi yardım olarak gelişmekte olan ölkelerin kalkındırılmasında önemli miktarda kaynak sağladı ve yardım alan bu ölkelerin politikalarına danışmanlık ve teknik yardım hizmeti verdi. 1980 yılından itibaren desteği azalsa da bu bankalara savaş sonrası dönemde en büyük katkıyı Amerika Birleşik Devletleri sağladı. Bu bankaların esas kuruluş maksadı, kalkınma projelerinin finanse edilmesi olsa da Dünya Bankası, ekonomisi kötü olan gelişmemiş veya az gelişmiş ölkelerin kalkındırılmasına kaynak sağladı. Uluslararası Para Fonu'nun kuruluş amacı ise savaş sonrası ekonomisi tahrip olan ölkelerin ödemeler dengesinde yaşadığı sıkıntıların giderilmesine yönelik çalışmalar yapmaktı. IMF, bir yandan ulus devletlerinin ekonomisinin düzeltilmesi ve ödeme problemlerinin çözümlenmesi için kur oranlarında düzenleme yaparken, diğer yandan da ihtiyacı olan devletlere nakit akışını sağlamaktaydı (Gilpin, 2017, s. 378-379).

2.2.3. Bretton Woods Sistemi

1929 yılında dünyada birçok ekonominin alt üst olmasına neden olan Büyük Buhran'ı yaşayan Batı ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında önceliği uluslararası ekonomik yapının düzeltilmesine verdiler. Ekonomik sistemin düzeltilmesi için iki önemli adım atıldı. İlk olarak, bozulan ekonomilerin kalkınması hedefledi ve işsizlik sorununun çözümü için tam istihdam politikası uygulandı. İngiltere'nin Beveridge planı, Fransa'nın oluşturduğu planlama komisyonu ve ABD'nin 1946 yılında İstihdam Kanun'a geçiş yapması, bu kapsamda yapılan çalışmalar arasındaydı. İkincisi, 1930-1939 yılları arasında ekonomiler üzerinde yıkıcı etkiye sahip ekonomik milliyetçiliğin engellenmesine yönelik çalışmalar yapıldı. İstikrarlı bir uluslararası sistemin tekrar kurulması amacıyla 1944 yılında Bretton Woods Konferansı düzenlendi. ABD-İngiltere ortaklığının bir ürünü olan Bretton Woods Sistemi'nin birçok hususiyeti bulunmaktaydı. Bu sistem, hükümetlere kendi ulusal ekonomik amaçları doğrultusunda politikalar belirleme konusunda önemli derecede özgürlük tanımaktaydı. Ayrıca 1929 yılındaki krizden sonra ortaya çıkan yıkıcı politikaları engellemek için parasal sistem sabit bir kura göre ayarlanmıştı. Hesap işlemlerinin nakde çevrilebilmesi, uygulamaya konulan diğer hususlardan biriydi. Bu dönemde finans sisteminin işleyişini denetlemek ve ödemeler dengesinde açık veren devletlere kredi imkânı sağlamak amacıyla Uluslararası Para Fonu kuruldu (Gilpin, 2017, s. 166-167)

1944 yılında yapılan Bretton Woods konferansında İngiliz J.M. Keynes'in hazırlamış olduğu Keynes planı ve Amerikan Harry Dexter White'in hazırlamış olduğu White planı, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzende uygulanacak plan olarak görüşüldü: (Öztürk N. , s. 98-99)

Keynes tarafından hazırlanan planda, çok taraflı ödemeler sisteminin oluşturulması amacıyla kliring birliğinin kurulması öne sürüldü. Planda, Dış dengenin sağlanabilmesi için ödemeler dengesinde pozitif sonuç veren ülkelerin gayret göstermeleri öngörülmüştür. Kliring birliğiyle her ülkeye tahsis edilen kota miktarı ile sınırlı olmak üzere çekme hakkı verilmiş ve Merkez Bankaları arasındaki 'bancor' vasıtasıyla uluslararası ödemelerin yapılması planlanmıştır. Hazırlanan planda ülkelerin dış fazla vermesinin önüne geçilmesi amacıyla negatif faiz işletilmesi, revalüasyon

yapılması, ithalat kotalarının kaldırılması ve genişletici maliye ve para politikalarının uygulanmasının üye devletlerden talep edilmesi gibi önlemlere başvurulmuştur.

White tarafından hazırlanan plan, Keynes'in hazırlamış olduğu plana göre daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Planda İkinci Dünya Savaşından lider olarak çıkan ABD'nin önderliğinde ekonomik bir uluslararası finans sistemi öngörülmekteydi. Bu plana göre uluslararası sistemin işleyebilmesi için Birleşmiş Milletler İstikrar Fonu ve Dünya Bankası adı altında iki organizasyonun kurulması kararlaştırıldı. White tarafından hazırlanan planda, uluslararası ekonomik düzenin sabit döviz kuru sistemi altında istikrarlı bir yapıya kavuşturulması ve döviz kontrollerinden uzaklaşılması hedeflenmekteydi. Dış ödemeler dengesinde açıklar veren ülkelere kaynak tahsisinde bulabilmek için Birleşmiş Milletler İstikrar Fonu'nun kasasında 5 milyar dolarlık bir havuz hesap oluşturulması amaçlanmaktaydı. Bu plana göre sadece dış ödemelerinde yapısal olarak açıklar veren üye devletler kur ayarlaması yapabilecekti. "Unitas" altın pariteli para birimi olarak kullanılacaktı. 1 unitas, 10 Amerikan dolarına endekslenmişti. Bu planda, Keynes'in planından farklı olarak para sistemi altın sistemine dayandırılmaktaydı. Bretton Woods konferansında yapılan görüşmeler sonucunda White'ın planı kabul edildi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uygulanacak olan ekonomik politikaların temelleri, daha savaş bitmeden 1944 yılındaki Bretton Woods Konferansı'nda ele alınmıştır. Bu konferansta, finans ve kredi sisteminin yıkılmasının önüne geçilmesi, dış ticaretin yeniden düzenlenmesi ve savaş sonrasında tahrip olan ekonomilerin düzlüğe çıkarılması amaçlanmaktaydı. Belirlenen amaçların uygulanabilmesi ve uluslararası sistemin istikrara kavuşturulması için Uluslararası Para Fonu(IMF), devletlerin değişen sınırlarının tekrar düzenlenmesi için Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası kuruldu. ABD, savaş sonrası dönemde hegemon rolüne soyundu ve Uluslararası Ekonomik sistemdeki laissez-faire ilkesinin yerine New Deal politikaları uygulanmaya başlandı. Bu amaca yönelik liberalizmin yerine devletlerin müdahale ettiği piyasalardan oluşan "düzenlenmiş liberalizm" uygulandı (Aktaş, s. 18-19).

Uluslararası Para Fonu(IMF), 1944 yılında düzenlenen Bretton Woods konferansında kurulması planlanmış ve 27 Aralık 1945'te kurularak 1 Mart 1947 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. Uluslararası Para Fonu'nun kuruluş maksadı ana

sözleşmesinde şöyle açıklanmıştır: “*parasal işbirliğinin geliştirilmesini sağlamak, uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde geliştirilmesine yardımcı olmak, çok taraflı ödemeler sisteminin kurulmasına destek olmak, ödemeler dengesi sıkıntısı çeken üye ülkelere gerekli geri dönüş önlemlerini almak kaydıyla yeteri kadar maddi destekte bulunmak, üye ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının derecesini ve süresini düşürmektir*”. IMF, ana karakterinde finansal özellikler taşımaktadır ve daha ziyade ekonominin talep tarafına ilgi göstermektedir. IMF, kuruluş amacı doğrultusunda bir yandan üye devletlerin yükümlülüklerine ilişkin düzenlemelerin tamamlanmasını sağlarken, diğer yandan da kendisine üye devletlerin döviz piyasasında yapmış olduğu faaliyetlerin ve oluşturdukları kur politikalarının ve ödemeler dengesinin takibini yapmaktadır (Kuntay, 2019, s. 170).

Bretton Woods ikizlerinden diğeri olan Dünya Bankası, 25 Haziran 1946 tarihinde uygulamalarını gerçekleştirmeye başlanmış ve 1946-1973 yılları arasında uygulanan Bretton Woods sisteminin önemli bir parçası olmuştur. Dünya Bankası'nın kurucu üyeleri arasında 44 ülke bulunmaktadır. Bu organizasyonun amacı ise Birinci Dünya Savaşı'nda zarar gören kıta Avrupa'sı devletlerinin tekrar inşasını ve ekonomilerinin tekrar düzleşme çıkarılmasını sağlamak ve az gelişmiş veya gelişmekte olan devletlerin ekonomik kalkınmalarına destek olmaktır (Kuntay, 2019, s. 170).

Bretton Woods konferansında, uluslararası ticaretin serbest bir şekilde yapılmasını sağlamak amacıyla Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ihdas edilmiştir. GATT, 1995 yılındaki Uruguay turundan sonra geçici bir anlaşma konumundan Dünya Ticaret Örgütü adı altında uluslararası bir örgüte dönüştürülmüştür. Uluslararası ticareti düzenleyen önemli aktörlerinden olan Dünya Ticaret Örgütü'nün amacı; ticaretin serbestleşmesi, ticaretin daha öngörülebilir normlara göre yürütülmesi, devletler arasında çıkan anlaşmazlıkların çok taraflı hukuki bir zeminde çözümünün sağlanması ve ticaret görüşmelerinin uygun bir ortamda gerçekleştirilmesinin sağlanmasıdır (Kuntay, 2019, s. 173).

ABD hegemonyasının altın çağını yaşadığı ve kapitalizmin hüküm sürdüğü uluslararası ekonomik sistemde, IMF ve Dünya Bankası'nın sistemin işleyişi ve amaçları açısından birbirini tamamlayan fonksiyonları bulunmaktaydı. Kısa vadeli ödemeler dengesini sağlama görevi Uluslararası Para Fonu'na verilirken, uzun vadeli

yapısal uyum politikaları ve kalkınma politikaları Dünya Bankası tarafından yerine getirilmekteydi. GATT ile de uluslararası serbest ticaretin yaygınlaştırılması amaçlanmaktaydı (Aktaş, s. 18-19).

Bretton Woods sisteminde döviz kurlarında istikrarının sağlanması, kambiyo denetiminin yapılması, ithalat kısıtlamalarının önüne geçilmesi ve yeterli likiditenin sağlanması için üç ana başlık altında kurallar koyulmuştur: (Öztürk N. , s. 100-101)

Birincisi; Bretton Woods sisteminde döviz kurlarında istikrarın sağlanması hedeflenmiş ve ayarlanabilir sabit kur sistemi öngörülmüştür. 35 ABD doları, 1 ons altına endekslenmiş belirlenen bu endeks üzerinden sınırsız konvertibilite yapılmasının önü açılmıştır. Diğer taraftan IMF'ye üye devletlerin para birimleri, ABD dolarına endekslenmiş ve devletlerin ulusal para birimleri yüzde bir oranını aşmayacak şekilde ABD doları karşısında dalgalanmasına müsaade edilmiştir. Belirlenen limitlerin aşılması halinde dolar karşısında ulusal para birimi yüzde birden fazla dalgalanan devletin merkez bankasına döviz alımı ve satımı yaparak istikrarı sağlama yükümlülüğü getirilmiştir.

İkincisi; uluslararası para sisteminde döviz denetiminin yapılması ve ithalat kısıtlamaların önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Uluslararası Para Fonu'na üye tüm devletlerden ilke olarak ithalat kısıtlamalarını sonlandırma, aynı mal için farklı gümrük tarifeleri uygulamama, uluslararası sisteminde katlı kur sistemine yönelmeme, kriling ve takas vb. ikili anlaşmalar yapmak yerine çok taraflı ödemeler sisteminin kullanmaları istenmiştir. Böylelikle döviz denetiminin ve ithalat kısıtlamalarının önüne geçilebilmesi amaçlanmıştır. Bretton Woods sisteminde bu görevi GATT yerine getirmiştir.

Üçüncüsü; uluslararası ekonomik sistemin likidite ihtiyacının giderilebilmesi için üye devletlerin milli gelirleri, toplam rezervleri ve ticaret hacimleri hesaba katılarak IMF'ye üye olan her devlet için bir kota belirlenmiştir. Belirlenen bu kotalar, devletlerin durumları 5 yıl içerisinde tekrar incelenerek, gerekli durumlarda değişikliğe gidilebilmektedir. Kotaların önemi, IMF'deki oy ağırlığında ve kullanabileceği kredi miktarında ortaya çıkmaktadır. Devletler kotalarını, IMF'ye ¼'ünü altın, kalan kısmını da kendi para birimleri üzerinden yatırılabilmektedir.

19. yüzyılın son çeyreğinden İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde altına standardına dayalı uluslararası ekonomik sistem faaliyet göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise uluslararası sisteme lider olan Amerika Birleşik Devletleri yeni düzenin öncüsü olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri; IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası organizasyonların kurulmasında öncü olmuş ve bu organizasyonlar vasıtası ile yeni düzendeki dünya finans sistemini biçimlendirmiştir. Bretton Woods Konferansı'nda oluşturulan bu kurumlar aracılığı ile uluslararası ekonomik sistemdeki devletlerin paraları, ayarlanabilir sabit bir kur ile ABD dolarına eşitlenmiş ve böylece ABD kendi kurduğu düzendeki oyun kurucu rolünü pekiştirmiştir. Batılı ülkelerinin sabit kura dayalı bu parasal düzeni benimsemesi ile birlikte sistem daha da yaygınlaşmış ve ABD'nin ekonomik hegemonyası daha da güçlenerek yayılma göstermeyi sürdürmüştür. Bretton Woods ikizlerinin(Dünya Bankası ve IMF) üyesi olan devletlerin ekonomik yapılandırma, danışmanlık desteği ve büyük miktarlarda yardım istediği gibi talepleri, üye devletlerin organizasyonlara olan bağımlılığını artırmıştır. Bu bağımlılıkta sistemin kurulmasına öncülük eden Amerika Birleşik Devletleri'nin bu devletler üzerindeki ekonomik hegemonyasının ve nüfuzunun artmasına yol açmıştır (Kuntay, 2019, s. 177).

Bretton Wood sistemi politik ve toplumsal hedeflerdeki ana değişimi göstermekteydi. İngiltere'nin egemen olduğu 19. yüzyılda liberal bir politik anlayış benimsenirken, İki Dünya Savaşı arasında ulusal milliyetçiliğin olduğu zıt bir politika benimsenmiştir. Bundan dolayı da İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulacak sistemde, her iki politikanın da işlerliğini sağlayabilecek bir düzen olması öngörülmekteydi. Ruggie'nin de ifade ettiği şekilde "liberalizmin ruhu yerel istikrarın ihtiyaçları ile uyumlu bir çok yanlılık formu kurmaktı" (Gilpin, 2017, s. 167-168).

Bretton Woods sisteminin hayata geçirilmesi ile birlikte dünya ticaretinde eşine rastlanmamış büyüme gerçekleştirdi ve küresel ekonomik sistemde karşılıklı bağımlılık ortaya çıktı. Ancak küresel düzeydeki Keynesyen ideolojinin içerisinde zaman ilerledikçe sistemi yıkacak gizli bir kusur bulunmaktaydı. ABD'nin büyümesi dünya ekonomisinin büyümesi ile eşgüdümlü oldu. ABD, dünyanın para politikasını temsil etti. ABD doları, uluslararası parasal sistemin şartlarını işlemlerini sağlayan likidite ihtiyacını giderdi (Gilpin, 2017, s. 169).

1900'lü yıllarda İngiltere, dünya sistemine lider olmasını uluslararası para ve finans piyasalarını yönlendirebilme gücü ile yapmasına karşın, ABD hegemonyasının dayanak noktasını, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan IMF ve Dünya Bankası benzeri kuruluşlar oluşturmaktaydı. Bu kurumlar, uzun dönemli ekonomik bir yapının oluşturulmasında ve genişletilmesinde de rol oynamakta, ve de ABD hegemonyasının tekrar inşasına yönelik yasaların hayata geçirilmesinde görev almaktaydılar. ABD merkezli dünya düzeninin ideolojik alt yapısının meşrulaştırılmasının sağlanmasında, bu kurumlar önemli bir görev üstlenmiştir. Bu kuruluşlar sayesinde bir taraftan gelişmemiş veya az gelişmiş çevre ülkelerden elit dönüştürülmesi sağlanırken, öte taraftan düzene karşı gelebilecek düşünce yapılarının elimine edilmesinde gereken altyapı oluşturmaktaydı (Kaymak, 2016, s. 86).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD, kendisinin lider konumda bulunduğu düzeni meydana getiren “uluslararası tarihsel blok”u büyük bir özenle inşa etmeyi başarmıştı. Serbest ticaret ve demokrasi, ABD'nin liderliğindeki tarihsel bloğun ideolojisini oluşturmaktaydı. ABD'nin sağladığı kredi ve pazar olanakları, refah devleti, kalkınma vaadi ve her ulusun egemenliğine saygı gösterilmesi gibi çekicilik öğeleri ile kendisine tabi sınıf ve halklar tarafından komünist tehdide karşı oluşturulan tarihsel bloğun meşrulaşması sağlanmaktaydı. ABD'nin kolonyalist ve sömürgeci geçmişi olmaması, Wilson'un ortaya koyduğu her ulusun kendi kaderini tayin etme hakkı ilkesine bağlı kalması ve Amerikan pragmatik düşünce yapısının temsilciliğini yapan ABD üniversitelerinin sağlamış olduğu uzmanların entelektüel yapısı gibi faktörler, liderliğinde kendisinin bulunduğu bir dünya düzenini inşa etmesi için ABD'nin entelektüel ve moral üstünlüğünü sağlamada önemli bir işlev görmekteydi. Diğer yandan hegemonik düzenin altyapısının yeniden üretilmesinde, Amerikan kültür endüstrisi önemli bir yer oluşturmaktaydı (Kaymak, 2016, s. 86-87).

2.2.4. Fordizm ve Taylorizm'in Yayılması

Fordizm'in sembolik olarak ortaya çıkışı, Henry Ford'un montaj hattı ile araba üretimine başladığı ve işçilerin 8 saat çalışmasına karşılık 5 dolar kazandığı 1914 yılına dayanmaktadır. Bununla birlikte Fordizm'in uluslararası üretim sisteminde yaygınlık kazanması hemen gerçekleşmemiş, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin

uluslararası ekonomik sisteme egemen olduğu dönemde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Henry Ford, üretim sisteminde ortaya koyduğu yenilikte Taylor'un "bilimsel yönetim" yaklaşımından esinlenmiştir. İşçilerin üretim sürecinde ürettiği işler, parçalara ayrılarak ayrıntılı bir şekilde incelenmekte ve kaydedilmektedir. Böylelikle bir çıktının en kolay elde edilmesi ve maliyet açısından en uygun yöntemin bulunması, önemli derecede verimlilik artışını mümkün kılmaktadır (Saklı, 2007, s. 4).

Fordizm, bir taraftan teknik manada bir üretim ve birikim rejimi olarak tanımlanırken, diğer yandan daha geniş manada sosyal ve kültürel etkileri bakımından değerlendirilmektedir. Teknik açıdan fordist üretim biçiminde üretim, genel olarak kitlesel gerçekleşmekte; idari işler ve kol kuvveti gerektiren işler, Taylorist bir ayırım ile rijit bir şekilde birbirinden ayrılmaktadır. Üretilen ürünün standartlaşmasına bağlı olarak artış sağlanmakta, üretimin artması üretimdeki standartlaşmayı hızlandırmaktadır. Öte taraftan Fordist üretimin Gramsci tarafından daha geniş eleştirel bir tanımı yapılmaktadır. Bu tanıma göre ise kapitalizmin hüküm sürdüğü bir sistemde Fordist üretim, yeni bir dönemi başlatmakta ve planlı ekonomiye geçme de önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca bu üretim sisteminde üretimin yanında bireylerde planlanmaktadır. Bu düşünceye göre Fordizm, kapitalist üretimde bireyi sadece emek gücü olarak görmeyip onun bireysel yaşamına da müdahale etmektedir (Saklı, 2007, s. 3).

Fordizm (üretim) ve daha sonraki dönemlerde post-fordizm (esnek üretim) modeline dönüşen üretim sisteminde, kapitalist tüketim anlayışı bulunmaktadır. Bu üretim sistemi, içerisinde barındırdığı etki alanı sayesinde tüketim talebinin arttırılmasına ilişkin başta kitle tüketimine yönelik davranış kalıpları sunmakta ve politik, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan birçok yönü ile toplumlara biçimlendirmektedir. Diğer yandan Fordizm, emek-sermaye arasında oluşan güç asimetrisinin daha da derinleşmesine yol açan ideolojik bir düşünce yapısına da sahiptir. fordist üretimde bir montaj hattı boyunca devamlı üretim yapılmakta ve her işçi uzmanlaştığı alanda görevlerini yürütmektedir. Bununla birlikte fordist üretim sistemi, işçiler açısından uzun dönemde sürekli aynı işi yapmanın neden olduğu doyumsuzluk ve monotonlaşmaya sebep olmakta bu da işçinin örgütteki verimini azaltmaktadır. Diğer bir ifade ile bu sistemde işçinin psikoantropolojik tarafı görmezden gelinmekte, işçinin etrafındaki değişen koşullara nasıl adapte olacağına ilişkin gerekli araştırma

yapılmamaktadır. Örgütteki çalışanın insani yönü ihmal edilmektedir (Nar, 2015, s. 948).

Fordizm, daha sonraki süreçte Post-fordizm'e dönüşmüş ve bilgi teknolojilerinde ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak dünya üzerindeki herhangi bir noktada işverenlerin örgütlenmesini sağlayarak işletme açmasına olanak tanımıştır. Bu sistemde zaman mefhumu ortadan kalkmış, dünyanın herhangi bir noktasından yine dünyanın başka noktasından mal ve hizmet alınması ve satılmasının önü açılmıştır. Esnek üretim sistemi içerisinde işçiliğin ucuzlaması, maliyetlerin düşmesi sayesinde yüksek kazanç sağlama isteği ana amaç olmuştur. Bu durum ise dünyanın gelişmekte olan veya gelişmemiş yerlerinde kötü iş olanaklarına sahip gelecek beklentisi olmayan ve yaptığı işin karşılığında düşük maaş alan işçi sınıfının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Post-fordizm ile birlikte teknolojinin gelişmesine bağlı olarak bilgisayar kullanımı artış göstermiş, bu durum ise ürünlerin stoklanmasına imkân tanımış ve böylelikle üretim maliyetlerinin düşürülmesi mümkün kılınmıştır. Bu sistem ile üretimde emeğin rolü azalmış, emekçinin daha fazla çalışması ve de daha çok tüketmesi beklenir hale gelmiştir. Tüketimin artırılmasını sağlamak için tüketim özendirilmiş ve bu amaçla gerekli şartlar oluşturulmuştur. Yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı da post-fordizm üretim tarzında üretilen mal ve hizmetler kullanımı herhangi bir amaca özgülenmemekte, bunu yerine yaşam tarzı ön planda tutulmaktadır (Nar, 2015, s. 948).

Fordizm'in gelişimi, İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce ABD'nin dışındaki dünyanın başka ülkelerinde oldukça yavaş olmuştur. Bununla birlikte Fordizm, İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Japonya ve Kıta Avrupa'sında yayılmaya başlamıştır. Fordizm'in yayılması, İkinci Dünya Savaşı sonrasında politik dikte etme ile doğrudan veya ABD'nin yapmış olduğu doğrudan yatırımlar ve Marshall planı gibi yardımlar ile dolaylı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bretton Woods sistemi ile birlikte ABD dolarının uluslararası sistemde rezerv para olarak konumlandırılmasının ardından diğer devletler, ABD'nin para ve maliye politikalarına direkt bağımlı olmuştur. Savaş döneminde Fordizm'in yayılmasını engelleyen iki ana husus vardır: Birincisi, sınıflar arasında oluşan ilişkiler, geleneksel yöntemlere istek, işçinin uzun saatlerde harcadığı emek, işçinin çalışma temposu ve üretim sürecinin planlanması; kapitalist dünya ölçeğinde Fordizm ile birlikte ortaya çıkan yeni üretim sisteminin kabulü noktasında direnç meydana getirmiştir. Fordizm'in yayılmasını engelleyen ikinci husus ise devlet

müdahalesinin şekilleri ve mekanizmaları ile alakalıdır. Fordist üretim sisteminin gereksinimlerine bağlı olarak bazı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu açıdan 1929 yılındaki ekonomik buhran ve sonrasında yaşanan süreç ve de kapitalizmin çökme noktasına gelmesi, Fordist üretim sisteminde devlet yetkililerinin nasıl ve ne kadar kullanılacağına ilişkin zorunlu hususlardır. Bundan dolayı da devletin ekonomik ve toplumsal rolünün tekrar belirlenmesi 1945 yılından sonra gerçekleşebilmiştir. Yaşanan bu sorunlar, Fordizm'in tamamen olgunlaşmasına ve özgül bir rejim olarak hayat bulmasına imkân oluşturmuştur. Uluslararası ekonomik düzene, Fordizm'in özellikleri ABD'nin liderliğindeki 1945-73 yılları arasında baskın bir hüviyet kazandırmıştır. Bu durum, kapitalist sistemi benimseyen devletlerin büyüme oranlarının hızla artmasına, yaşam standartları yükselmesine yol açmış ve kapitalist devletlerarasında savaşlar çıkmasına engel olmuştur. Bu sistem, devletlerinin yeni rollere bürünmesini ve yeni kurumsal kapasite oluşturmalarını da mecbur kılmış, ayrıca güvenli bir şekilde sermaye akışının sağlanması için devletler bazı maliyetlere katlanmıştır. Diğer taraftan örgütlü işçi hareketleri, emek piyasalarında ve üretim süreçlerinin işleyişine ilişkin bazı roller üstlenmiştir. Fordizm güçlü bir şekilde Keynesçiliğe bağlı hale gelmiştir (Gökten, 2013).

2.2.5. Çok Uluslu Şirketler

Kıta Avrupa'sındaki devletler tarafından Avrupa Ekonomik Topluluğunun kurulması ve ulusal paralar arasında konvertibilitenin artması, 1958 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri merkezli şirketleri Avrupa'ya yatırım yapmaya yönlendirdi. Hem ortak gümrük tarifelerinin Avrupa'ya yapılan ihracatta neden olduğu endişe hem de Avrupa'dan sağlanan karların ABD'ye transfer edebilme olanağının olması, büyük ABD şirketlerinin üretim merkezlerini Avrupa'ya taşımasında etkin rol oynadı. Böylelikle bahsedilen sebepler altında çok uluslu şirketler ortaya çıktı. Çok uluslu şirketlerin ortaya çıkışı ile birlikte üretimin uluslararasılaşması, ulusal ekonomilerin entegrasyonu, global düzeyde piyasa ilişkileri, uluslarüstü ekonomik aktörlerin gücü gibi konular ön plana çıkmaya başladı. Yurt dışına yapmış oldukları doğrudan yatırımlar, çok uluslu şirketlerin ayırt edici en önemli hususiyetidir. ABD merkezli çok uluslu şirketlerin, 1950 yılından 1970 yılına kadar yurt dışına yapmış olduğu doğrudan

yatırımlar katlanarak artmıştır. Örneğin 1950 yılında 11,79 milyar dolar yatırım yapılırken, 1960 yılında 31,82 milyar dolar, 1970 yılına gelindiğinde ise 78,18 milyar dolar doğrudan yatırım yapılmıştır (Altan, 2013 , s. 131).

1960'lı yıllarda doğrudan yatırım, birçok sebebe bağlı olarak dönüşüm geçirdi. Ulaşım ve iletişim teknolojisinin gelişmesi ve buna bağlı olarak zaman ve mekân tasarrufunun sağlanması, hükümetlerin çok uluslu şirketlere yönelik pozitif bakış açıları, Amerikan gücünün ve ekonomik öncülüğünün sağlamış olduğu uluslararası ortam, dönüşümü sağlayan sebeplerden bazılarıdır. 1960'lara kadar genellikle yurtiçi yatırımları ön planda tutan ve kapalı büyüyen pazar arzusunda karşılık ABD'li çok uluslu şirketler, bu tarihten sonra Kıta Avrupa'sında büyük yatırımlar yapmaya başlamış ve Avrupa ortak pazarının oluşmasına katkı sağlamıştır. Daha sonraki dönemde başta petrol olmak üzere hammadde ihtiyacının artmasından dolayı Amerikan şirketleri petrol ve diğer kaynakları aramak için doğrudan yatırımlarını Ortadoğu ve dünyanın diğer bölgelerine taşımaya başladılar. Amerikan çok uluslu şirketlerin başarısından dolayı 1980'li yılların ortalarından itibaren ABD'li şirketlere özenen Avrupa ve Japonya merkezli çok uluslu şirketler, ABD'li şirketlerin izinden gitmeye başladılar (Gilpin, 2017, s. 286).

Çok uluslu şirketlerin gelişmesinde, ABD hegemonyasının sağlamış olduğu politik ve ekonomik ortamının yanı sıra bazı ekonomik etkenler de etkili olmuştur. Çok uluslu şirketler, oligopol piyasalarda faaliyet gösterdiğinden dolayı kendi lehine olan rekabet avantajını koruma ya da genişlemesini sağlama gayretinde olmuşlardır. Bu nedenle de dünyanın diğer yerlerinde yeni yeni oluşan piyasalarda pay elde edebilmek için faaliyet alanlarını kendi ulusal sınırlarının dışına taşımıştır. Çok uluslu şirketlerin ulusal sınırlar dışındaki genişlemeleri hususunda ortaya konan diğer bir görüş ise devasa çok uluslu şirketlerin sahip olduğu bazı özel rekabet avantajlarını kullanabilmek için ulusal sınırların dışında üretim yaptığı yönündedir (Altan, 2013 , s. 131).

İkinci Dünya Savaşı sonrası çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması ile birlikte 1960'lı yılların ortalarından sonra ABD bankaları, yurt içindeki faaliyetlerinin yanı sıra yurt dışında da faaliyet göstermeye başladılar. Bu durumun altında yatan birkaç etken bulunmaktaydı. Birincisi, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında oluşan dolar kıtlığının yerini 1960'ların başında dolar bolluğu aldı ve böylece yabancı bankaların dolar

mevduatları artmaya başladı. İngiliz finansçılar ise ABD dışında bol miktarda olan bu doları ABD'ye geri döndürmek yerine uluslararası piyasada kredi olarak kullandılar. Bundan dolayı da hükümet düzenlemelerinin etkin olmadığı avrodolar veya avropara piyasaları oluştu. ABD hükümetinin 1963 yılında yurt dışına doların taşınmasına engel olmak maksadıyla faiz eşitleme vergisi getirmesi ile birlikte birçok ABD bankası, yurt dışına vermiş olduğu kredileri sürdürmek ve böylelikle avro dolar piyasalarından kazançlar sağlamak için faaliyet alanlarını ulusal sınırlarının dışına taşıdı. 1960-1970 yılları arasında çok uluslu şirketlerin ve avrodolar piyasalarını büyümesi, ABD bankalarının faaliyet alanlarının uluslararası alanda artması birlikte gerçekleşmiştir (Altan, 2013 , s. 131).

Gilpin Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası sisteme hegemon olmasında çok uluslu şirketleri bir araç olarak kullandığını bir kaç örnekle şöyle açıklamıştır: (Gilpin, 2017, s. 295-297)

1970'li yıllara kadar Amerikan çok uluslu şirketleri genellikle komünist yönetimlerin olmadığı ülkelerde faaliyetlerini yürüttüler. Çok uluslu şirketler, yatırım yaptığı ülkelerde özellikle petrol olmak üzere diğer hammadde kaynakları üzerinde kontrolü sağladılar. ABD'li çok uluslu şirketlerinin petrol ve hammadde kaynakları üzerindeki kontrolü, o dönemde Amerikalılara arz ve imtiyaz güvencesi olarak geri döndü. Diğer yandan ABD merkezli şirketlerin petrol ve ham madde üzerindeki kontrolü, Kore ve Vietnam Savaşı gibi ekonominin kırılma zamanlarında fiyat artışlarını engellemek için kullanıldı. Kore Savaşı'nın başladığı tarihlerde Maden Politikası Komisyonunun(Paley Komisyonu) oluşturulması ile birlikte ABD merkezli çok uluslu şirketler, hiçbir engel olmadan dış hammadde kaynaklarına ulaştılar. Çok uluslu şirketlerin hammadde kaynaklarına kolay ulaşmasındaki en büyük etken, çok uluslu şirketlerin dış ülkelerde sahip olduğu kontroldü.

Amerikan çok uluslu şirketlerin üretim ve hizmet sektöründe ülke sınırları dışında faaliyet göstermesi, Amerikalı yöneticilerde ulusal çıkarlar açısından pozitif bir katkı sağlayacağı düşüncesini uyandırdı. Japonya ve Batı Avrupa devletlerince, Amerika Birleşik Devletlerinin dünya pazarında bulunduğu konumu elde etmesinde doğrudan yatırımların büyük bir rolünün olduğu değerlendirildi ve çok uluslu şirketlerin

denizaşırı ülkelerde yapmış olduğu doğrudan yatırımlar, ABD'nin uluslararası düzene egemen olmasında bir araç olarak kullandığını varsayıldı.

1960'lı yılların sonu 1970'li yılların başlarına kadar ABD'nin ödemeler dengesinde herhangi bir bozulma bulunmuyordu. Devam eden yıllarda ABD, dış ticaret ve ödemeler dengesinde açıklar vermeye başladı. ABD'nin dış ticaretinde ve ödemeler dengesinde açıklar vermeye başladığı dönemden sonra çok uluslu şirketler sorunların düzeltilmesine katkı sağladı.

Çok uluslu şirketler, Amerika Birleşik Devletleri'nin savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde uygulamak istediği ideolojik düşüncenin yayılmasında bir araç olarak kabul görmekteydi. Örneğin Marshall yardımlarının uygulanmaya başlanması ile birlikte ABD merkezli bazı çok uluslu şirketler, Amerika'nın teknolojik, idari ve teknik bilgisinin sosyalist ve komünist kalkınma programlarından daha iyi olduğunun kanıtlanmasında görev aldı. Böylelikle bir yandan Amerikan ideolojisi yayılmakta diğer yandan da komünizmin yayılması engellenmekteydi.

Ayrıca birçok çok uluslu şirketin yöneticisi memnun olmamasına karşın çok uluslu şirketler, uluslararası diplomaside Amerikan çıkarları doğrultusunda fonksiyon icra etti. Amerika Birleşik Devletleri, ulusal çıkarları doğrultusunda diğer devletleri kendi politikalarına adapte etmek veya mecbur bırakmak maksadıyla Amerika merkezli çok uluslu şirketlerin yapmış olduğu faaliyetleri yönlendirmeye ve kontrol etmeye çalıştı. Örneğin ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki uzlaşma politikasında Sovyetler Birliği'ne olan Amerikan ticaretinin, yatırımının ve teknolojik ihracatının artıracığı vaadi, Dışişleri Bakanlığı'nın anahtar bir unsuruydu.

Bir çoğunluğun görüşüne göre çok uluslu şirketler, Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'nin uluslararası düzene hükmetme aracı olmuştur. Böyle bir görüşün ortaya çıkmasında bazı etkenler bulunmaktadır: İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletlerinin ulusal sınırların dışına yayılmasında çok uluslu şirketler, aktif rol oynamış ve şirketler bu amacı gerçekleştirme gayreti içinde olmuşlardı. Amerikan dış politikası, Amerikan merkezli büyük şirketlerin yurt dışında etki alanlarını genişletmek için avantajlı bir ortam hazırlandığı izlenimini vermektedir. Amerika dışındaki bir ülkede ABD yatırımlarının başlaması ile birlikte Amerikan politikalarına uyum sağlayan ekonomik sonuçlar oluşmaktaydı. Böylelikle bir yandan

Amerikan hükümetleri çok uluslu şirketlerin yurt dışında yatırım yapmasını teşvik ederken, diğer yandan çok uluslu şirketler de Amerikan dış politikasını desteklemekteydi (Balaam & Dillman, 2015, s. 586).

Robert Gilpin 1975 kaleme aldığı *U. S. Power and The Multinational Corporation*(ABD'nin gücü ve çokuluslu şirket) adlı eserinde, ABD'nin uluslararası düzene egemen olmasında Amerika merkezli çok uluslu şirketlerin araç görevi gördüğünü belirtmiştir. Gilpin eserinde bu konuya şöyle açıklık getirmiştir; “*Jacop Viner'in işaret ettiği gibi Amerikan sermayesinin ve şirketlerinin dışarıdaki ilk faaliyetlerinden itibaren Amerikan Dışişleri Bakanlığı ve Beyaz Saray, Amerika yatırımlarını, Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politika hedefleri geliştirecek şekilde kanalize etmeye çalıştı. Çok uluslu şirketlerin dışarıda etkinliklerinin artırmaları bağlamında bu hedefler Amerika'nın dünya piyasalarındaki payını koruma yabancı ülkelerin ekonomilerinde güçlü bir konum elde etme, Amerikan ekonomik ve siyasi değerlerini yayma ve hayati hammaddelere özellikle de petrole ulaşmayı kontrol etme olarak görüldü.*” Gilpin ortaya koyduğu bu düşünceye son 40 yıl içerisinde ABD'nin Çin ile olan ilişkilerinde Boeing şirketinin rolü örnek gösterilebilir (Balaam & Dillman, 2015, s. 586).

2.3. ABD HEGEMONYASININ DÖNÜŞÜMÜ

1970'li yıllara gelindiğinde ABD'nin ekonomisi krizle karşılaştı. Vietnam Savaşı'nın getirdiği askeri harcamalardaki ciddi artış ve Güneydoğu Asya bölgesine yatırım yapan çok uluslu şirketlerin ekonomik dengeyi bozması ve ithalat artışına neden olması, 1893 yılından beri ABD'nin ilk defa 1971 yılında cari açık sorunu ile yüzleşmesine yol açtı. Diğer yandan bu dönemde Japonya ve Almanya'nın ekonomilerinin gelişim göstermesi, ABD'yi zorlayan diğer ciddi bir sorundu. Ayrıca Güneydoğu Asya ve Latin Amerika'daki ekonomilerin gelişmesi, endüstriyel şirketlerin yatırımlarının bu bölgelere aktarmasına neden olurken, bu durum ise Amerikan şehirlerinin ekonomik olarak gerilemesine sebep oldu. ABD'nin bu dönemde yaşadığı diğer önemli sorunlarından biri de İsrail'e yapmış olduğu destekten dolayı dış politikada sorunlar ile yüzleşmek zorunda kalmasıydı. Bu dönemde İsrail ile Arap Devletleri arasında savaş bulunmaktaydı. ABD, İsrail'e destek sağlamak ile petrol kaynaklarını

elinde bulunduran Arap ülkelerine yönelik stratejiler geliştirmek arasında ikilemde kalmasından dolayı ciddi sıkıntılar ile karşılaşmaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri'nin Mısır'ın saldırısına uğrayan İsrail'e askeri yardım göndermesi, başında Suudi Arabistan'ın bulunduğu petrol üretici ülkelerin Amerika Birleşik Devletleri'ne ambargo koymasına yol açtı. Bu durum ise uluslararası sistemdeki petrolün fiyatının yükselmesine ve ABD'nin petrol tedarik etme de sıkıntıya girmesine sebep oldu. Yüksek standartlı Amerikan yaşamının önde gelen tüketim nesnelereinden biri olan akaryakıtın fiyatının yükselmesi, Amerikan rüyalı yaşamı tehdit eder oldu (Toman & Akman, 2014, s. 311-312).

Uluslararası ekonomik sistemdeki Amerikan hegemonyasının global pozisyonu, 1973 yılında yaşanan petrol krizi ile dönüşmeye başladı. Bretton Woods sisteminin yıkılması, dolarının uluslararası para sistemindeki rolünü yitirmesine neden oldu ve sabit kur rejimi yerine dalgalı kur rejimi uygulanmaya başlandı. Yaşanan bu gelişmelere paralel olarak Amerika Birleşik Devletleri, uluslararası enerji piyasasındaki baskın gücünü kaybetti. ABD dolarının dünya para piyasasındaki gücünü yitirmesinde, gücü zayıflayan ABD dolarının Almanya tarafından desteklenmemesi ve Avrupa Ekonomik Topluluğunun daha güçlü bir para etrafında birleşme düşüncesi etkili oldu. Uluslararası Petrol İhraç Eden Ülkeleri'nin (OPEC) yapmış olduğu faaliyetler, ABD'nin enerji piyasasındaki kontrolü kaybetmesinde en büyük etkendi. İlk kez ABD'nin ekonomik ve makroekonomik politikaları, yabancı hükümetlerce engellenmiş oldu (Gilpin, 2017, s. 417).

Vietnam Savaşı, ABD'nin ticaret dengesinin bozulmasına neden oldu. Kıta Avrupa'sı ülkelerinin ve Japonya'nın gösterdiği ekonomik büyüme, Bretton Woods sistemi ile oluşturulan sabit kur rejiminin yıkılmasına neden oldu. Bu durumu neden olan etkenler ise 1960 yılından itibaren 1970'li yıllara kadar ABD dışındaki dolar rezervinin artması ve ABD'nin dolar rezervlerini karşılayabilecek altın rezervinin bulunmamasıydı. Sabit kur rejiminin yıkılması, 1973 yılında yaşanan petrol krizi ve bu dönemde ortaya çıkan yüksek enflasyon oranları, uluslararası sermaye piyasalarının daha etkin olmasına neden oldu. Bundan dolayı da sistemdeki devletler, sermaye kontrolü politikasından vazgeçtiler. Uluslararası sistemdeki devletlerin sisteme olan inançlarını kaybetmeleri, ABD'nin kontrolündeki düzenin çarklarının durmasına ve sonunda ise Bretton Woods sisteminin yıkılmasına yol açtı. Böylelikle ABD

hegemonyasının altın dönemi sona erdi. Diğer yandan Bretton Woods sisteminin çökmesi, ABD hegemonyasının tamamen sonlandırmamış ve ABD, uluslararası liderliğini farklı şekilde sürdürme devam etmiştir (Aktaş, s. 20-21).

Bretton Woods sisteminin çökmesinden 1980'li yıllara kadar ekonomik sistemde belirsiz bir iklim söz konusuydu. Yine bu dönemde ABD ile Sovyet Rusya arasındaki soğuk savaşta dinmeye başladı. 1980'li yıllardan itibaren ABD'nin uluslararası düzendeki liderliği biçim değiştirdi ve ABD'nin ekonomik sisteme müdahalesi, farklılık göstermeye başladı. 1980'lerden itibaren Neo-liberal Politikalar benimsendi ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında geri planda kalan liberalizm tekrar canlanmaya başladı. Bu dönemde uygulanan politikalar, ekonomik örgütlerin sistemin işleyişindeki rolünün artmasına neden oldu (Aktaş, s. 20-21).

2.3.1. Bretton Woods Sistemi ve Sabit Kur Sisteminin Çöküşü

Altan(2013) *Uluslararası Ekonomi Politik* adlı eserinde İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Bretton Woods sisteminin ve sabit kur sisteminin çöküşünü hazırlayan nedenleri ve sistemin yıkılması ile birlikte ortaya çıkan ekonomik düzeni şöyle anlatmaktadır: (Altan, 2013 , s. 133-134)

Amerika Birleşik Devletleri'nin dış ticaret dengesinin bozulmasına karşılık Batı Avrupa'daki devletlerin ve Japonya'nın ekonomik olarak iyileşmesi ve uluslararası sermaye piyasalarının gelişme göstermesi, Bretton Woods'ta kurulan sabit kur sisteminin yıkılmasının yolunu açtı. 1960'lı yıllar boyunca ABD dışındaki dolar miktarı sürekli artış gösterdi, ancak ABD'nin uluslararası sistemde bulunan bu dolar bolluğunu karşılayabilecek altın rezervi bulunmamaktaydı. Henüz 1960'lı yılların başında ABD'nin yükümlü olduğu altın stokları yetersiz kalmaya başlamış altının ons fiyatı özel piyasalarda 40 dolara kadar çıkmıştı. Dahası sonraki dönemde de bu kötüleşme artarak devam etti.

Dünya ihracatındaki Amerika Birleşik Devletleri'nin payının azalması, kötüleşen ekonomik durumu en büyük göstergelerinden biriydi. ABD'nin dünya ihracattaki payı azalırken başta Japonya olmak üzere Batı Almanya ve Fransa, Dünya

ihracattaki paylarını devamlı yükselttiler. 1972 yılı itibariyle Batı Almanya ile Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya ihracattaki payları hemen hemen eşit hale gelmişti. 1967 yılından itibaren ihracattın artış hızının ithalat artış hızından az olmasına bağlı olarak 1972 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nin dış ticaretinde açıklar oluşmaya başladı. Her ne kadar ABD merkezli çok uluslu şirketlerin yurt dışındaki faaliyetlerinden elde ettiği gelirler, devamlı artış gösterse de dış ticarete ortaya çıkan bozulma, ABD'nin ödemeler bilançosundaki açıkların sürekli hala gelmesine neden oldu.

1960 yılların ortalarından itibaren ABD'nin benimsemiş olduğu iç ve dış politikalar, ABD'nin dış ticaret ve ödemeler dengesindeki açıkların sebepleri arasındadır. Dış politika olarak 1965 yılından sonra Vietnam savaşının getirmiş olduğu harcamalar ve maliyetler, iç politika olarak da ulusal sınırlar içerisinde fakirliğin önlenmesine yönelik politikalar ve buna bağlı harcamalar, bu dönemde ortaya çıkan ekonomik bozulmanın en büyük sebeplerinden biriydi.

Bu harcamalara karşılık Amerika Birleşik Devletleri, vergi oranlarında ve miktarında artış yapmadı. Bu dönemde izlenen politikalar sonucunda, krizin patlak verdiği 1973 yılına kadar enflasyon ve bütçe açıkları devamlı artış gösterdi.

ABD ekonomisinde yaşanan bu kötü duruma karşılık, kısıtlı olan sermaye hareketleri tekrar canlılık göstermeye ve uluslararası tahvil piyasasının hacmi artış göstermeye başladı. Öte taraftan bankaların vermiş olduğu uluslararası kredi miktarında da artışlar meydana geldi. ABD dolarının yurt dışına çıkışının hızlanması ile birlikte sabit kur sistemindeki yıpranmalar çoğaldı. 1968 yılına gelindiğinde Fransa sahip olduğu doları altınla takaslamak isteyince, sistemde çatlaklar meydana gelmeye başladı.

1971 yılına gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nin dış ticaretindeki ve sermaye hesabındaki açıkların birleşmesi ile birlikte dönemin ABD başkanı, yeni politikalar yürürlüğe koymaya karar verdi. Dolar karşılığı olarak altın ödemesinin yapılmaması, ücret ve fiyat kontrollerinin yapılması, doların devüle edilmesi, ithalattan alınan gümrük vergilerinde yüzde on artış yapılması bu politikalar arasındadır. Bu durum, ABD'nin uluslararası sistemdeki kuralları çiğnediği ve uluslararası sistemde tek bir devlet olarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği anlamı taşıyordu.

1973 yılının şubat ayına gelindiğinde ABD'nin tek taraflı olarak doları %10 devalüe etmesi, Japonya ve Batı Avrupa devletlerin kendi ulusal paralarını dolar karşısındaki fiyat hareketlerine izin vermesi ve %10'luk devalüasyon yapma tehdidinde bulunması(ki bu kabul edilmiştir.), sistemin işleyişine ilişkin sorgulamaları giderek artırdı.1973 yılının mart ayına gelindiğinde, dolar satışlarının artmasına bağlı olarak sabit kur sistemi yıkıldı.

Bretton Woods sisteminin çökmesine etki eden iki ana unsurdan söz etmek mümkündür: Birincisi; ABD dolarının değeri, ekonomik düzenin istikrarı açısından bir gösterge olarak değerlendirilmekteydi. Bununla birlikte sistemde sabit döviz kurunun işlemesi ve esneklikten uzak olması, şartlara bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik konjonktüre cevap verememekteydi.

Sistemin çöküşüne etki eden ikinci unsur ise sermaye piyasalarının gücünün sürekli artması ve bu durumda sabit kur sistemi üzerinde baskı oluşturmasıdır. Bu durumu yansıtan olaya örnek olarak, 1958-1973 yıllarında aralarında çok uluslararası şirketler ve uluslararası bankaların da bulunduğu uluslararası aktörlerin ve uluslararası sistemdeki avropara piyasalarının ortaya çıkması gösterilebilir. 1960'lı yılların ortalarında avropara piyasası ile ABD'nin uluslararası rezervleri hemen hemen eşit iken, 1973 yılına gelindiğinde avropara piyasasındaki rezerv miktarı ABD'nin rezerv miktarının 9 katı büyüklüğüne ulaşmıştı. Sadece bu durum bile uluslararası sistemde devletlerin gücünü etkisiz bırakabilirdi. Nihayetinde 1973 yılının mart ayında devlet idarecileri, sistemde ortaya çıkan bu aktörlerin devasa büyüklükteki gücünü tanımak ve ulusal paraların dalgalanmasına izin veren esnek kur sistemini kabul etmek mecburiyetinde kaldılar.

Bretton Woods sisteminin çökmesi ile birlikte enflasyon yükseldi ve buna bağlı olarak yüksek işsizlik oranları, uluslararası ekonomik düzenin temel sorunlarından birine dönüştü. Sabit kur sisteminin yıkılmasına ilave 1970'li yılların ortalarında ortaya çıkan petrol krizleri de sistemdeki devlet kontrolünü azalttı ve sermaye piyasalarının gücünü arttırdı. Bu nedenle hükümetler, sermaye kontrolü politikasını bıraktılar. Uluslararası para, sermaye ve petrol piyasalarında ortaya çıkan değişimler ve dönüşümler, bundan sonraki süreçte sistemin işleyişine etki eden önemli konuları arasında yer aldı.

Bretton Woods sisteminin çöküşüne etki eden yapısal sorunlarını 6 başlık altında ele almak mümkündür: (Öztürk N. , s. 103-106)

Birincisi, devletler, sadece ellerinde yeterli miktarda likidite olması durumunda döviz kontrolüne ve dış ticaret kısıtlamalarına başvurmadan ulusal paralarının değerini belirli sınırlar içerisinde sabit tutabilmekteydi. Uluslararası düzendeki rezerv para ise altın ve dolardan meydana gelmekteydi. Dünya ticaret hacminin gelişim hızı, parasal altın üretiminin artış hızından fazlaydı. 1950'li yıllarda ortalama %70 olan toplam rezervler içerisindeki parasal altın, 1973 yılına gelindiğinde %45'e gerilemişti. Bu açıdan ortaya çıkan açığın ABD doları ile karşılanması gerekmektedir. Bu durum ise sürekli ABD'nin ödemeler dengesinde açık vermesi anlamına gelmekteydi. ABD'nin ödemeler dengesinde sürekli açık vermesi, sürdürülebilir olmadığından dolayı sonraki yıllarda rezerv para olarak dolara olan güvenin sarsılmasına yol açtı ve 1973 yılındaki krizin ortaya çıkmasındaki etkenlerden biri oldu.

İkincisi, uluslararası ekonomik sistemdeki dış denge sorunudur. Bretton Woods sisteminde, altın standardı veya dalgalı kur sistemine benzer bir otomatik denkleştirme mekanizması yoktu ve etkin bir dış denge mekanizması da bulunmuyordu. Sistem sabit kur sistemine dayanmasından dolayı açık veren devletler, devalüasyon fazla veren devletler ise revalüasyon yapması gerekmektedir. Devalüasyon/revalüasyon ancak olağanüstü dönemlerde yapılmasından dolayı sistemin işleyişinde etkinlik sağlanamamaktaydı. Aradaki açığı kapatılması için düşük oranlarda devalüasyon veya revalüasyon yapılması durumunda sonraki kur ayarlamasının zamanını kısaltmakta, paranın değerinin düşürülmesi ve yükseltilmesi işleminin uzun aralıklarla yapılması durumunda ise devalüasyon/revalüasyon oranı yükselmekteydi. Bu durum ise ekonomilerde şok etkisi meydana getirmekteydi. Diğer taraftan dengenin sağlanmasına yönelik daraltıcı para ve maliye politikalarının uygulanması, uygulayan ülke açısından depresyon ve işsizlik anlamına gelmekteydi. Uluslararası denkleştirmenin yükünü ödemeler dengesinde açık veren ülkelere ödemekteydi. Bretton Woods sistemi, ödemelerde fazla veren ülkelerin revalüasyon yapmasından kaçınmasına neden olmakta devletlerin devalüasyon yapmasına itmekteydi.

Üçüncüsü, emisyon kazancı sorunudur. Bir paranın tedavül değeri ile paranın üretimi esnasında ortaya çıkan maliyet unsurları arasındaki fark, emisyon kazancı ile ifade edilmektedir. Para çıkarma yetkisi bulunan devletler, bir paranın basıldığı zaman bir defaya has emisyon kazancı elde etmektedir. Bretton Woods sisteminde, uluslararası rezerv para olarak altın ve Amerikan doları kullanılmaktaydı. Dolarının uluslararası ekonomik sistemde kullanılmasından dolayı Amerika Birleşik Devletleri önemli miktarlarda emisyon kazancı sağlamaktaydı. Uluslararası sistemdeki diğer devletler ise uluslararası likidite elde etmek için mal ve hizmet satması diğer ifade ile reel kaynaklarını harcamaları gerekmekteydi. ABD'nin ise dünyanın merkez bankası olması nedeniyle böyle bir mecburiyeti bulunmuyordu. ABD ithalatının finansmanını Federal Rezerv Bank'ın basmış olduğu dolar ile sağlamaktaydı. Bu nedenle ABD ithalatını sifıra yakın bir maliyet ile gerçekleştirebilmekteydi. Amerika Birleşik Devletleri'nin sifıra yakın bir maliyetle elde etmiş olduğu emisyon kazançları, sistemde bulunan diğer devletleri rahatsız etmesine karşın bu memnuniyetsizliği, ilk dile getiren Fransız Devlet Başkanı De Gaulle idi. De Gaulle, doların uluslararası rezerv para olarak kullanılmasından kaynaklı ortaya çıkan ABD'nin bu ayrıcalığının ortadan kaldırılması ve Bretton Woods sisteminden önce kullanılan altın sistemine geri dönülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte emisyon kazançları sorunu, doların altına konvertibilitesinin kaldırıldığı 1971 yılının ağustos ayına kadar sürmüştür.

Dördüncüsü, kaynak israfı sorunudur. Bretton Woods sisteminde Amerikan dolarının emisyonu için belirli bir oranda altın karşılığının bulunması gerekmekteydi. Doların tedavül değeri ile karşılaştırıldığında üretim maliyetleri çok düşüktü. Bununla birlikte rezerv olarak tutulması gereken altının üretiminde, belirli bir oranda sermaye ve emeğin bu işlerde harcanması gerekmekte, ayrıca kıt kaynaklar kullanılarak üretilen altınlar, merkez bankalarının kasalarında tutulmaktaydı. Sadece rezerv olarak tutulan bu altınların üretiminde kullanılan sermaye, gelişmemiş veya gelişmekte olan devletlerin kalkındırılmasında kullanılabilseydi uluslararası sistemin gelişmesi açısından daha verimli olabilirdi.

Beşincisi, spekülasyon sorunudur. Bretton Woods sisteminde, spekülasyon yapılmaya müsait bir ortam vardı. Uluslararası sistemde rezerv para üreten devletlerin senet, tahvil ve parasına sahip kişi ve kurumlar, bu devletlerin ödemeler dengesinde açıklar vermesi ile birlikte ortaya çıkabilecek devalüasyondan kaçınmak için ellerinde

bulundurdıkları kazançları altına dönüştürmekteydi. 1960'lı yılların ortalarından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nin ödemeler dengesinde sürekli açık vermesi ile birlikte kişi ve kurumlar, ellerinde bulundurdıkları dolarları satmaya başladı. Muhtemel devalüasyon ihtimalinin ortaya çıkışıyla birlikte spekülâtif hareketler de giderek arttı. Spekülâtif ortamdan kaynaklı dünya ticareti ve sermaye hareketleri üzerindeki olumsuz etkiler, gelişmiş devletlerin merkez bankaları arasındaki sıkı işbirliğine rağmen giderilemedi.

Altıncısı, az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunudur. Bretton Woods sistemi ile getirilen çözümler, az gelişmiş devletlerin kalkınma gereksinimlerini tam karşılamıyordu. Bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarına ilişkin sistem ile ortaya konan serbest ticaret ve sınırsız konvertibilite fikri, sistemin işlediği dönemlerde genellikle engel oluşturmaktaydı. Yeterli reel kaynağı bulunmayan az gelişmiş devletlere, IMF tarafından herhangi bir transferde de yapılmıyordu.

2.3.2. 1973 Petrol Krizi

İngiltere'nin Ortadoğu'daki ülkeler ile politik münasebetlerinde ortaya çıkan gelişmeler, petrol piyasasında gelişen arz ve talep dengesizlikleri, gelişmemiş ve az gelişmiş devletlerin petrol üzerindeki politik kontrolünü güçlendirmesi, 1973 yılında İsrail ile Arap Devletleri arasında Yom Kippur Savaşı'nın çıkması, batı ülkelerinin petrol piyasası üzerinde sağlamış olduğu kontrolün azalmasına yol açtı. 1968-1971 yılları arasındaki 3 yıllık dönemde İngiltere'nin Ortadoğu'da askeri vaatlerini yerine getirmekten vazgeçmesi, bölgede politik ve askeri boşluk doğurdu. Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam Savaşı'nda askeri gücünün aşınmasından dolayı dünyanın başka bir yerinde tekrar askeri müdahale yapacak gücü kalmadı. Her iki durum, bol ve ucuz petrol kullanmaya alışık olan batılı ülkelerin uluslararası çıkarlarını koruyabilme kabiliyetini zayıflattı. Ayrıca bu dönemde petrole talep patlaması yaşanmakta ve arz edilen petrol, talep edilen petrol miktarını karşılayamamaktaydı. Bahsedilen bu durumlar, petrol fiyatlarının artırılmasına yönelik uygun bir zemin oluşturdu. Diğer taraftan petrolün dolar ile satılmaktaydı. Bu bahisle sabit kur sistemini sürdürmek adına 1971 ve 1973 yıllarında doların devalüe edilmesi, petrolün fiyatına artırılmasına katkı sağladı. Uluslararası sistemde batılı ülkeler aleyhine gelişmelerin olduğu bu dönemde,

Mısır ile İsrail arasında Yom Kippur Savaşı çıktı. Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'i desteklemesinden dolayı OPEC üyesi ülkeler, petrol fiyatlarını artırma ve Amerika Birleşik Devletleri'ne ambargo koyma kararı aldılar. OPEC üyesi bu ülkeler bir yandan petrol üretimini azaltırken diğer yandan da çıkarılan petrolün ABD ve Hollanda'ya taşınmasına engel oldular. Petrolün varil fiyatı, 1973 yılında 3,01 dolardan 5,12 dolara yükseldi. 1974 yılına gelindiğinde petrolün varil fiyatı, iki katından fazla artarak 11,65 dolar oldu. Böylelikle Amerika Birleşik Devletleri, uluslararası düzendeki güç ilişkilerinde bir kayma ile daha yüzleşmek zorunda kaldı (Altan, 2013 , s. 134).

1974 yılında petrol fiyatlarının dört kat artması, artan maliyetler ile birlikte başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere sanayisi gelişmiş devletlerin düşük petrol fiyatlarına göre ayarlamış olduğu üretim sistemlerinin güçlük yaşamasına sebep oldu. Petrol fiyatlarındaki ortaya çıkan artışlar, maliyetlere yansıtılarak ücretlerin ve karların reel değerinin altına inmesi engellenmeye çalışılmıştır. Nihayetinde ise yükselen girdi maliyetleri, batılı devletlerin daha yüksek enflasyon oranlarıyla karşılaşmasına yol açmıştır. Talep esnekliği düşük olan petrolü satın almak için gerçekleştirilen ödemeler, petrolü ithal eden devletlerin satın alma gücünün ciddi bir kısmının erimesine neden oldu. Bu durum ise ithalatçı devletlerin diğer ithalat ürünlerine olan talebinin ciddi oranda düşmesine yol açtı. Petrol fiyatlarının artışına bağlı olarak ithalatın azalması, enerjide dışa bağımlı olan ülkelerin büyüme hızlarını yavaşlattı ve buna bağlı olarak bu ülkelerde işsizlik arttı. Birçok sanayisi gelişmiş ülke, 1973 yılında patlak veren petrol krizinden ciddi oranda etkilenmiş ve bu ülkelerde, 1974-1980 yıllar arasında büyüme oranlarında önemli düşüşler meydana gelmiştir. Gelişmiş batılı ülkeler karşısında asırlar boyunca ezilmiş olan Arap devletleri, çok değerli bir hammadde üzerinde kontrolü sağlamış ve petrol fiyatlarının artmasına bağlı olarak gelirlerini artırmıştır. Arap devletleri, sahip oldukları bu avantajı başta ABD olmak üzere Kanada, İngiltere ve Hollanda gibi gelişmiş devletlere politik baskı unsuru olarak kullanmışlardır. Bu dönemde Arap Devletleri, Avrupa ve Japonya'ya petrol ihracatını azalttılar ve ABD'ye uygulamış oldukları ambargo nedeniyle ABD'de ekonomik sorunlarının ortaya çıkmasına sebep oldular (Öztürk & Saygın, 2017, s. 3-4).

Bu dönemde petrol krizinden kaynaklı yeni gelişmeler ortaya çıktı. Çok uluslu şirketler petrol kaynakları bulabilmek için yeni atılımlar gerçekleştirdi. Kısıtlı petrolün meydana getirdiği enerji boşluğunu giderebilmek için kıta Avrupa'sı devletleri, kömür

ve nükleer reaktörlerden enerji sağlanmasına yönelik yeni çalışmalar gerçekleştirdi. 1973-1974 yılları arasında petrol fiyatlarındaki aşırı yükselmeler, New York borsasının neredeyse 100 milyar dolar değer kaybetmesine sebep oldu. Amerika Birleşik Devletleri, enerji tasarrufu sağlayabilmek için halkın günlük enerji kullanımının azaltılması yönünde çalışmalar ve düzenlemeler yaptı. Japonya ise elektronik endüstrisi gibi yeni alanlara yatırım yapmaya yöneldi. 1974 yılından önce Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük motorlu ve buna bağlı çok yakıt tüketen araçlar revaçta iken, krizden sonra küçük motorlu ve daha az yakıt tüketen araçlar kullanılmaya başlandı. Japonlar bu durumu kendi lehinde çevirdiler ve yakıt tüketiminde tasarruf eden küçük araçlar imal ederek ABD'ye sattılar (Öztürk & Saygın, 2017, s. 4-5).

Amerika Birleşik Devletleri, uygulanan petrol ambargolarına karşı Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) çerçevesinde 1974 yılında Milletlerarası Enerji Ajansı'nın kurulmasına önayak oldu. Bu kuruluşun esas gayesi, enerji kaynaklarının -bilhassa petrol- tedarik edilmesi ve kullanımına yönelik üye devletler arasında işbirliği, dayanışma ve ortak planlama oluşturabilmektir. 1970'li yıllarda yaşanan krizden başta ABD olmak üzere gelişmiş devletler, dersler çıkarmış ve önceliğini ekonomik gelişmeye vermiştir. Bu dönemde yapılan gayretler daha sonraki yıllarda meyvesini vermiştir. 1974 yılındaki petrol krizi ekonomik sıkıntılara yol açmasından dolayı ABD'nin de aralarında bulunduğu sanayisi gelişmiş devletler, petrole olan bağımlılığının azaltılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirmiş ve böylece küreselleşmenin önemli yapı taşlarından olan liberalleşme ve teknolojiye ilerlemeler kaydedilmiştir (Öztürk & Saygın, 2017, s. 4).

2.3.3. Yeni Dünya Düzeni

İngiltere'nin uluslararası ekonomik düzendeki hegemonyası yaklaşık 100 yıl sürerken, ABD'nin hegemonik dönemi birkaç on yılda bitti. Uygulanan aşırı Keynesyenci politikalar ve 1960'lı yıllarda yaşanan Vietnam Savaşı, ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonyasının dönüşümün geçirmeye başlamasına sebep oldu. İkinci Dünya Savaşından yaklaşık 5 yıl sonra ABD, dünya nüfusunun yaklaşık %6'sını oluştururken dünya gelirinin neredeyse %40'ına sahipti. Bununla birlikte 1980 yılına gelindiğinde ABD'nin dünya gelirindeki payı, yarı yarıya azalarak %22'ye geriledi.

Diğer taraftan İkinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde ABD'nin ithalata konu olan dünya üretimdeki payı, yaklaşık %30'iken 1986 yılına gelindiğinde bu oran %13'e geriledi. Ayrıca bu dönemde dünya verimlilik büyümesinde %3 büyüyen ABD, 1970'li yıllara gelindiğinde büyümedeki bu rakam tersine dönmüş ve %8 küçüldü. Japonya ve Almanya gibi görece gelişmiş devletlerin ekonomik verimliliği, azalmasından sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde verimliliği azalmaya başladı. Bu durum ise ABD'nin rekabetçi ekonomisinin ve Amerikan yaşam standartlarının gerilemesine yol açtı. Amerika Birleşik Devletleri; sermaye oluşumu, teknolojik özellik ve işgücü kalitesinde gelişen ekonomik rakiplerinin gerisinde kaldı. ABD, yalnızca tarım ve bazı ileri teknoloji endüstrilerinde önceki öncelikli gücünü devam ettirdi. Nihayetinde 1985'lere gelindiğinde neredeyse bütün ekonomik kategorilerdeki ABD'nin liderlik konumu aşındı (Gilpin, 2017, s. 416-417).

1980'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri, ekonomik ve askeri güç olarak liderliğini sürdürdü. Ancak yaşamış olduğu nispi gerileme ABD'nin uluslararası ekonomik ve askeri ilişkilerde rolünün değişmesine neden oldu ve bu durum diğer devletler ile olan ilişkilerine de yansdı. Bu dönemde uluslararası ekonomik sistemde ortaya çıkan sorunlar çözülmeden ötelendi. Uluslararası ekonomik sistemindeki gücünün zayıflamasından dolayı ABD, daha çok kendini düşünmeye başladı. Bu durum ABD ile diğer devletler arasında çatışmaların artmasına yol açtı (Gilpin, 2017, s. 418).

1929 yılında bütün dünyayı etkileyen Büyük Buhran döneminde devletlerin önceliği; iktisadi canlanmanın sağlanması, refahın artırılması ve istihdamın dış dünyanın zararlı etkilerine karşı korunması politikaları oldu. Bu dönemde “korumacılık”, ekonomik politikaların merkezinde yer aldı ve “komşuyu yoksunlaştırma” devletlerarası sistemdeki ilişkilerin esas politikası haline geldi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Bretton Woods sistemi ile birlikte liberal dünya düzeninin kurulması ve devletlerin kendi ulusal sorumluluklarını yerine getirmesi, fikri ön plana çıktı. Bu amacı gerçekleştirmek maksadıyla Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve GATT gibi organizasyonlar kuruldu. Böylelikle liberalleşmenin, döviz kurunda istikrarın ve paranın konvertibilitesinin sağlanmasına çalışıldı. Oluşturulan bu sistem sayesinde ulusal düzeyde refaha dayalı ve uluslararası düzeyde liberal bir düzen meydana getirildi. Hemen hemen 30 yıl boyunca uluslararası sistemdeki devletlerin büyümesi ve

kalkınması, olanaklı hale geldi. Bu dönemden sonra ise devletler, küreselleşmenin ortaya çıkması ile birlikte karşılıklı bağımlılık ve acımasız bir rekabet ortamı ile karşılaşmak mecburiyetinde kaldılar (Gökten, 2013, s. 160).

1970’li yıllarda ekonomik krizin yaşanması ve Bretton Woods sistemi ile hayata geçen sabit kur sisteminin çökmesi, uluslararası düzende Amerikan hegemonyasının fonksiyonunun ve şeklinin dönüşüm geçirmesine yol açmıştır. Bu dönemde hem ulus devletlerinde hem de uluslararası ekonomik sistemde yaşanan finansal krizler, uluslararası iktisadi düzenin ve devletlerin içinde barınan toplumsal güçlerin dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. Devletlerin yapılarından kaynaklanan avantajlar ile birlikte üretim süreçleri ve çok uluslu şirketler, birbirine entegre olmuştur. Üretim ve finans alanında meydana gelen değişimler, küreselleşmenin farklı bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Böylelikle global bir hal alan kapitalizm, ülke sınırlarını aşmış ve uluslararası örgütlenmesini gerçekleştirmiştir ve emeğin ve sermayenin yeni toplumsal gücü, belirgin hale gelmiştir. ABD hegemonyasının dönüşümüne paralel olarak ortaya çıkan ulus yönetici sınıfı, taşeronlar, ithalat ve ihracat ile uğraşan küçük ve orta ölçekli iş sahaları ve finansal sermaye ile meydana gelen üretim sermayesinin diğer parçaları, üretimin küresel bir yapıya dönüşmesine katkı sağlamıştır. Böylelikle iş dünyası, devlet idarecileri ve uluslararası kuruluşlar tarafından, ulus ötesi sermayenin yapısal gücüne destek sağlanmıştır. Bu dönemde ulusal sermaye ile uluslararası sermaye arasında, çatışmalar meydana gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte orta çıkan rekabet ortamında korumacılık politikalarının kaldırılması, bazılarının küreselleşmeye karşı gelmesine yol açmıştır (Gökten, 2013, s. 160-161).

1970’li yıllarda yaşanan ekonomik krizlerden sonra uluslararası düzendeki ABD hegemonyasının dönüşmesi ile birlikte ABD sermayesi ve çokuluslu sermayenin kapsamı, küresel boyutlara ulaşmıştır. Takip eden dönemde Sovyetler Birliği parçalanmış, sonrasında yükselen piyasalar arasında yer alan Doğu Asya, Hindistan ve Çin gibi devletlerin uluslararası düzen ile bütünleşmesi gerçekleşmiştir. Ulus devlet yapısının çözülerek uluslararası bir yapıya dönüşmesi, savaş sonrası kapitalist devlet yapısı ile günümüzdeki devlet yapıları arasındaki en belirgin farklılık olmuştur. Buradaki esas amaç; sermaye hareketliliği sağlanması, stratejik ittifakların kurulması ve ulusötesi politik ve toplumsal ağların oluşturulmasıdır. Ulus devletlerini ve sivil toplumu; piyasanın uygulamasına, değer yapılarına ve normlarına daha uyumlu hale

getirilmesi liberal reformun esas gayesidir. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası organizasyonlar ve Maastricht Antlaşması, oluşturulan uluslararası sistemin devamını sağlamak için işlev gören tarihsel bloklardır. Yüzyılın son çeyreğinin başından itibaren yaşanan ekonomik krizler ve ortaya çıkan cari açıklar, devletlerin kamusal alanını ve makro yapıdaki ekonomik politikalarını tekrar düzenlemesini zorunlu bırakmıştır. Ayrıca liberal ideolojinin sürekliliğini sağlamak adına Ticaret ile Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması (TRIMS) ve Ticaret ile Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS) imzalanmıştır (Gökten, 2013, s. 161-162).



BÖLÜM 3: ÇİN'İN YÜKSELİŞİ

Özgün ve zengin uygarlık tarihine ve dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olmasının yanı sıra son dönemde göstermiş olduğu ekonomik başarıları ile Çin, bütün dünyanın dikkatini çekmeye başlamıştır. Sanayi devriminden önce birçok alanda gelişmiş bir ülke olan Çin, Sanayi Devrimi'nin getirmiş olduğu yeniliklere adapte olamamış ve Batı ülkelerinin sahip olduğu teknolojik gelişimin ve gerçekleştirmiş oldukları denizaşırı ticaretin gerisinde kalmıştır. Bu durum, Çin'in hızlı bir şekilde çökmesine yol açmıştır. Bu dönemde Rusya ve Japonya ile yaşadığı savaşta topraklarının bir kısmını kaybetmiş, sömürgeci ve emperyalist devletlerin hedefi olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren İngiltere, Almanya, Japonya, Rusya daha sonrasında Amerika Birleşik Devletleri uluslararası sisteme etkin bir devlet haline gelmiş, Çin ise bu devletlerin gerisinde kalmıştır. Soğuk Savaşı takiben dünya ekonomisinin küreselleşmesi ile birlikte uluslararası düzende değişen konjonktüre bağlı olarak, yeni oluşumlar meydana gelmiştir. Değişim ve dönüşümün yaşandığı bu dönemi iyi kavrayan Çin, tarihi ve kültürel mirasının yanı sıra sahibi olduğu ekonomik potansiyelin gücünü kullanmaya başlamıştır. Çin'in yükselişine bağlı olarak uluslararası ilişkiler alanında “devin uyanışı”, “ejderhanın tırnaklarını bilemesi”, “yeni bir süper gücün ortaya çıkması” gibi kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramların ortaya çıkmasında birçok neden bulunmaktadır: Çünkü bütün dünya tarihi boyunca 25-30 yıl içerisinde Çin kadar hızlı büyüyen bir ülke olmadı ve hiçbir ülke vatandaşların yaşam standartlarının yükseltilmesinde Çin kadar hızlı değildi. Soğuk savaşın bitmesi ile birlikte Çin, sahip olduğu kapasiteyi küreselleşmenin getirmiş olduğu olanaklar doğrultusunda gerçekçi ve akılcı bir biçimde kullandı. Geleneksel politikaların yerine çağın gereklerine uygun politikalar benimsedi. Dünya ekonomisinin değişen yapısını kendi ekonomik gerçekleri göz önünde bulundurarak yorumladı. Bu doğrultuda politikalar benimseyerek uluslararası sistemden azami fayda elde etti (Sandıklı, 2009 , s. 41).

Komünist parti ve Mao Zedong liderliğinde 1949 yılında kurulmasından sonra Çin, uzun yıllar dışa kapalı bir ekonomik yapı olmuştur. Uygulanan merkezi planlı ekonomi politikası sayesinde istikrar yakalanmış, bununla birlikte büyüme ve refah

artışında önemli sorunlar ile karşılaşmıştır. Mao'nun ölümünden sonra bu politikalar ile ekonomik başarının gelmeyeceği anlaşılmış ve 1980'li yıllardan itibaren kollektif tarım uygulamasına son verilmiş ve özel teşebbüsün canlanmasına yönelik politikalar izlenmiştir. Ülkenin başında olan Deng Xiaoping, ekonomik alanda yaptığı reformlarla döneme damgasını vurmuştur. Deng Xiaoping'in "*bazı kişiler ve bölgeler önce zenginleşsin, sonunda toplumun tümü zenginleşecektir*" ifadesi, değişim ve dönüşüm sürecinin aleni göstergesidir. Xiaoping, öldüğü 1997 yılına kadar Çin'deki birçok değişim ve dönüşüme öncülük etmiştir. Bu dönemde askeri ve ekonomik alandaki gelişmelerin yanı sıra ortaya konan reformist politikalar sayesinde Çin, önemli derecede zenginleşme göstermiştir. Devasa büyüklükteki Çin, geçtiğimiz 20 yıl içerisinde ekonomisinde yapmış olduğu reformlar sayesinde ekonomik sistemde önde gelen devletlerden biri olmuştur. Çin'in yükselişinin temeli, ekonomik büyümede gösterdiği ciddi başarıya dayanmaktadır. Çin, mevcut ekonomik yapısıyla dünyanın en fazla ihracat yapan ülkeleri arasında bulunmaktadır, çok büyük döviz rezervlerine sahiptir, bütçesinde rekor düzeyinde fazla vermektedir ve göstermiş olduğu bu başarılarının yanı sıra önemli miktarda yatırım çekmektedir. Çin, Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması ile birlikte ekonomisinde yeni bir safhaya geçmiştir. Üyelikten sonra Çin, özel sektör yatırımlarını artırmayı başarmış, fakat ekonomideki devlet kontrolünü ve bireyler üzerindeki katı denetimini sürdürmüştür. Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması ile birlikte ihracatı ve ekonomik büyümesi rekor düzeyde artması sistemdeki diğer devletleri tehdit etmeye başlamıştır (Saray & Gökdemir, s. 662-663).

Çin'in hızlı büyümesi ve dünya düzenindeki siyasi profilinin giderek artması, diğer devletler açısından hem bir fırsat olarak görülmekte hem de bir tehdit olarak algılanmaktadır. 2050'li yıllara doğru gidilen zaman diliminde yapmış olduğu askeri harcamalar ve devasa büyüklükteki nüfusu ile Çin, uluslararası düzendeki güç unsurları bakımından göz önünde bulundurulması gerektiği görülmektedir. Çin, ekonomik başarısının yanı sıra Asya-Pasifik coğrafyasının haricinde Afrika ve Güney Amerika'da da proaktif bir tutum sergilemektedir. Bu durum, gelecekte Çin'in bölgesel bir güç olmaktan çok küresel düzende de önemli bir rolünün olacağına göstergesidir (Deniz T. , 2014, s. 189).

Çin'in günümüzde sahip olduğu büyüme rakamlarında ve dünya ekonomisinde edindiği yerin temelinde dış ticaret bulunmaktadır. Çin, 1978 yılından itibaren kendine

yeten ve kapalı ekonomik yapı düşüncesini bırakmış, dışa açık uluslararası sisteme entegre olan politikalar benimsemiştir. Böylece benzersiz ve önemli miktardaki dış ticaret fazlası ile ekonomik büyümesini sağlamıştır. Çin'in yayınlamış olduğu yoksulluk raporunda kırsal alandaki yoksul kişi sayısı, 1978 yılında 250 milyon iken 2002 yılına gelindiğinde 28,2 milyona gerilemiştir. Diğer bir ifadeyle yoksul kişi sayısında %88,7 oranında bir azalma sağlanmıştır. Çin, gerçekleştirmiş olduğu reformlar sayesinde 1978 yılından itibaren eğitim ve sağlık imkânlarında da önemli derecede artış sağlamıştır. Bu husus ise nitelik ve miktar açısından beşeri sermayenin olduğunun kanıtıdır. Çin'in ekonomik büyümesine etki eden unsurlardan biri de uygulamış olduğu başarılı ekonomik politikalara bağlı olarak, yabancıların gerçekleştirmiş oldukları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. En fazla yabancı sermaye çeken ülkeler arasında yer alan Çin, 1990'lı yıllardan itibaren doğrudan yabancı sermaye yatırımında önemli artışlar sağlamıştır. Böylelikle Çin'in uluslararası ekonomik düzene entegrasyon hızı artmıştır. Bu durum ise büyüme oranlarında ciddi artışlarla kendini göstermiştir. Çin, son dönemde dünyanın şaşkınlıkla karşıladığı büyüme rakamlarını yakalamasına karşın kişi başı gelir hala düşüktür. Bu da Çin'in büyüme açısından hala büyük bir potansiyelin olduğunu göstermektedir. Çin, ekonomik büyüme bakımından dönüm noktasındadır ve büyümeyi sürdürmeyi sağlayabilmesi için iç piyasaya öncelik vermesi gerekmektedir. Çin, dışarıdan sağlamış olduğu sermaye, ihracat gelirleri ve teknoloji sayesinde ulaştığı üretim kapasitesini sürdürebilmesi için satın alma gücünü artırması gerekmektedir (Saray & Gökdemir, s. 680-682).

3.1. ÇİN'İN YÜKSELİŞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Çin, tarihi boyunca ilk medeniyetlerin ortaya çıktığı merkezlerden biri olmuştur. Çin; kâğıt, matbaa, ipek, çay, barut, mürekkep ve değişik tip ilaçların ilk ortaya çıktığı yer olması hasebiyle ayrıcalıklı bir konuma bulunmaktadır. M.Ö. 211-M.S 1912 yılları arasında Çin'de pek çok imparatorluk inşa edilmiştir. Kurulan imparatorlukların sonuncusu, Qing hanedanlığıdır. 1912 yılında Qing hanedanlığının yıkılmasından sonra 1949 yılına kadar Çin'de komünist ve milliyetçi taraflar arasında çatışma yaşanmış, yaşanan bu savaşı komünistler kazanmıştır (Ermağan & Üstünel , 2014, s. 20).

Sanayi devrimi ile birlikte Avrupa'nın gerisinde kalan Çin İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun geçirmiş olduğu benzer süreçleri yaşamış ve sömürgeci ve emperyalist istekler karşısında pek çok imtiyaz vermek mecburiyetinde kalmıştır. 1838 tarihli İngiliz Osmanlı Ticaret Anlaşması'ndaki kapitülasyonların benzeri Çin İmparatorluğu'na da dayatılmış, Çin limanlarını dış ticarete açmaya mecbur olmuştur. Eskiden gelen sorunlar, Cumhuriyet rejiminin olduğu 1912-1949 yılları arasında şiddetini artırarak devam ettirmiş ve yaşanan iç karışıklıklar, sosyalizme giden yolun taşlarını döşemiştir. Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nin rüzgârı, Çin'e kadar varmış ve Mao liderliğindeki Çin Komünist Partisi, 1921 yılında kurulmuştur. Çin, İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde bir yandan iç çalkantılar ile boğuşurken diğer yandan da 1937 yılında Japonya'nın işgalinin neden olduğu sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmış, her iki durumda toplumun hafızasında derin izler bırakmıştır. Milliyetçiler ile komünistler arasındaki iç savaş İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında da devam etmiş, 1949 yılına gelindiğinde Mao liderliğindeki komünistler savaşın kazananı olmuştur. Savaşın kaybedeni olan milliyetçiler ise Tayvan'a kaçmış ve orada rejimlerini inşa etmiştir (Aslan, 2014, s. 31).

1949 yılında komünist rejime dayalı devletin kurulması sonrasında SSCB'nin yönetim şekli model alınmış, merkezinde devlet tekelinin ve denetiminin olduğu kendisine özgü dışa kapalı planlı ekonomik sistem benimsenmiştir. Bu sistemde Çin, sahip olduğu insan ve doğal kaynaklarını küreselleşmenin getirmiş olduğu fırsatları kullanarak geliştirmek ve çıkarları doğrultusunda kullanmak için sosyalizmin rijit prensiplerini bırakmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu dönemde Mao, gerçekleştirmiş olduğu toprak reformu sayesinde milyonlarca fakir insanın desteğini almış ve gücünü giderek arttırmıştır. Ayrıca SSCB'den ekonomik ve teknolojik yardım da almıştır. Giderek güçlenen Mao liderliğindeki Çin, 1966-1976 yılları arasında "*Çin Kültür Devrimi*"'ni yaşamıştır. Bu süreçte eski yönetimlere ilgi duyan insanlar öldürülmüş ve eski ile ilgili ne varsa her şey yok edilmiştir. Bu durum, "*Eski düşünceyi, kültürü, adaleti ve alışkanlıkları yok et!*" sloganı ile dillendirilmiştir. Bu dönemde kapitalizme karşı savaş derecesinde karşı gelinmiş ve diğer devletlerle olan ilişkiler, Kültür Devrimi boyunca en aza indirgenmiştir. Başlarda iyi işleyen planlı ekonomik sistem, çok geçmeden verimsiz ve kaynak israfına yol açan bir sisteme dönüşmüş ve sistem, çağın teknolojik gelişmelerine ayak uyduramayarak fonksiyonelliğini kaybetmiştir. Soğuk Savaş boyunca bir yandan Amerika'nın Çin'e ambargo uygulaması ve Mao'nun içe

dönük politika izlemesi, Çin'in uluslararası ticarettten soyutlanmasına neden olmuş diğer yandan da askeri harcamaların ciddi oranda yükselmesi, içeride oluşturulan ekonomik refahın azalmasına sebep olmuştur. Mao'nun "Büyük Hamlesi" (1957-1960) sonucunda ülkede çok ciddi kıtlık meydana gelmiş, yaklaşık 15 milyon kişi hayatını kaybetmiştir. Mao'nun 1976 yılında ölmesi ile birlikte Kültür Devrimi, ekonomik bir ilerleme sağlayamadan son bulmuştur (Deniz T. , 2014, s. 192-193).

Mao'nun 1976 yılında ölümünden sonra iktidar mücadelesini Deng Xiaoping kazanmıştır. Xiaoping, iktidara gelmesi ile birlikte Stalinist esaslardan esinlenen tarım komünlerini, materyal denge planlamasını, yalnızca iç üretimde oluşan boşlukların doldurulması için gerçekleştirilen dış ticaret ve fiyat kontrolünü terk etmiş ve birinci önceliğinin ekonomik gelişme olduğunu ifade etmiştir. Reformlar ilk önce taşrada hayata geçirilmiş, kırsal uygulamalardan başarı elde edilmesiyle birlikte bütün ekonomik sistemin düzenlenmesinin yolu açılmıştır. 1984 yılının ekim ayında Çin Komünist Partisi(ÇKP) 12. Merkez komitesi toplantısında ekonomik sistemin tekrar düzenlenmesi kararlaştırılmış ve ekonomide kent eksenli safhaya geçilmiştir. Bu dönemde mülkiyet yapısına ilişkin düzenlemeler gerçekleştirilmiş, fiyat reformu hayata geçirilmiş ve piyasa sisteminde iyileştirmeler yapılmıştır. Bunun dışında birçok ekonomik reform, uygulama alanı bulmuş ve bu reformlar aracılığı ile sosyalist piyasa ekonomisine geçişin yapı taşları döşenmiştir. 1993 yılının mart ayındaki 8. Ulusal Halk Kongresi'nin bir toplantısında anayasanın bazı maddelerinde değişikliğe gidilerek "Çin Tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisi" uygulanması konusunda anayasal güvence sağlamıştır. Daha sonra 1993 yılının kasım ayında yapılan ÇKP'nin 14. Merkez komitesinin 3. toplantısında "*Çin'in Çin Tarzı Sosyalist Pazar Ekonomisi, temel sosyalist sistem ile yakından bağlantılıdır*", diğer bir ifade ile "*devlet tarafından makro düzeyde kontrol edilen piyasa, kaynakların tahsisi için temel araç işlevi görecektir*" biçiminde karar alınmıştır. Çin'in ekonomik reformları, bu düşünce etrafında şekillenmiştir. Bu karar ile birlikte devletin sahip olduğu şirketlerin anonim şirkete dönüştürülmesi, finansal sistem reformunun tamamlanması, mali reformun gerçekleştirilmesi, yatırım ve ticaret sisteminin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin yapılması gibi beş temel reform belirlenmiştir. Bu dönemde ekonomi politikalarında faydacı bir yaklaşım benimsenmiş ve somut verilere göre uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Ekonomik gelişmeyi sağlayabilmek için bütün ülkede tek bir program uygulamanın yerine her bir coğrafi bölge ve ekonomik sektör için durumuna

uygun farklı programlar uygulamaya konulmuştur. Uluslararası sistemde uygulanan politikalar benimsenerek kısıtlamaların önüne geçilmiş, mal ve hizmetin fiyatının piyasa şartlarında serbest bir şekilde belirlenmesi olanaklı hale getirilmiştir. 1978 yılında Çin'in dünya üretimindeki payı, %5'lerde iken 1995 yılına gelindiğinde %10,9'a çıkarılmıştır. Uyuyan devin uyanması sağlanmış ve ejderha tırnaklarını bilemeye başlamıştır (Sandıklı, 2009 , s. 42-44).

Mao'nun idaresindeki Çin, uluslararası örgütlere tereddütle yaklaşmıştır. 1971 yılına kadar Birleşmiş Milletler ve üye devletlerin büyük çoğunluğu, Çin halkının yasal temsilcisi olarak Tayvan'daki Çin Cumhuriyeti'ni görmekteydi. Fakat değişen konjonktüre bağlı olarak 1971 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Çin halkının temsilcisinin Çin Halk Cumhuriyeti olarak kabul edilmesi ve Çin'in resmen tanınması ile birlikte Çin, uluslararası sistemde daha aktif bir tutum sergilemeye başlamıştır. 1979-2013 yılları arasında Çin'in gayri safi milli hasılası ortalama % 9,5 büyümüştür. Çin, bugün alım gücü bakımından dünyanın en büyük ekonomisi olarak ABD'nin arkasında ikinci sıradadır. Bunun yanı sıra en fazla imalat yapan, en fazla ihracat geliri elde eden, ikinci en fazla dış ticaret hacmine sahip olan, doğrudan yabancı yatırımların yapıldığı ikinci en büyük ülke gibi sıfatları kendisinde toplamıştır. Çin, 3 trilyon dolarlık yabancı para rezervi ile dünyanın birinci ülkesidir ve dışarıya en fazla borç veren devlet konumundadır (Aslan, 2014, s. 32-33).

Çin, uyguladığı programlar ve sağladığı teşvikler sayesinde 2000 yılından itibaren ekonomisi ortalama %9-10 arasında büyümüştür. Çin'in 2000'den sonraki büyüme rakamları incelendiğinde; 2003'te %9,3, 2004'te %9,2, 2005'de %9,9, 2006'da %10,7, 2007'de %11,4, 2009'da %8,7, 2011'de %9,2, 2012'de %7,8 ve 2013 yılında %7,7'lik büyüme oranları gerçekleştirildiği görülmektedir. 1999 yılından sonra Çin, 2013 yılında en düşük büyüme oranına sahip olsa da dünya ekonomisinin %4-5 arasında büyüdüğü düşünüldüğünde hala dünya ekonomisinin üzerinde büyümeye sahiptir. Çin'in 2013 yılında GSYİH'sı, satın alma gücü paritesi bakımından 12 trilyon dolar olarak gerçekleşmiş ve Çin, ABD'den sonra dünya ekonomisinde en büyük ikinci ülke konumuna erişmiştir (Deniz T. , 2014, s. 197).

Çin Halk Cumhuriyeti, 1949 yılında kurulduktan sonra uygulamaya koyduğu planlı ekonomi sayesinde ekonomisinde istikrarlı bir gelişme göstermesine karşın daha

sonraki dönemlerde uygulanan politikalar, amacının dışına çıkmış ve ekonominin gelişmesinde en büyük en engellerden biri olmuştur. Bu nedenle 1978 yılından itibaren planlı ekonomi programında reformlar yapılmaya başlanmıştır. Bu alandaki en önemli reformlardan birisi 1978 yılından itibaren kırsal bölgelerde uygulanmaya başlanan “Sözleşmeli Aile Sorumluluk Sistemi”dir. 1984 yılından itibaren kalkınmanın merkezinin kırsal bölgelerden kentlere taşıyan ekonomik reformlar uygulanmış ve 1992 tarihinden itibaren de sosyalist piyasa ekonomisinin iyileştirilmesine yönelik reformlar uygulama alanı bulmuştur. Bu üç esas vurgu nedeni ile Çin’in ekonomik büyümesini üç farklı zaman dilimine ayırmak mümkündür: Birinci dönem 1978-1996 yılları arasında kapsayan “sosyalist piyasa ekonomisine geçiş dönemi”, ikinci dönem 1997-2002 yılları arasında kapsayan “durgunluk dönemi” ve üçüncü dönem 2003 sonrasını kapsayan “büyüme stratejisi dönemi” olarak ele almak mümkündür. Bu üç dönemin esasta benzerlik gösterdiği noktalar ise piyasa reformlarının gerçekleştirilmesi ve dış dünyaya açılmaya yönelik politikaların sürdürülmesidir (Saray & Gökdemir, s. 663).

Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleştirdiği ekonomik açılımlar sayesinde kendine has ekonomik büyüme gösteren Çin, politik yönden ayırt edici kimliği ile Asya-Pasifik ekseninde kıtasal bir güç olma yolunda gücünü artırmaya çabalamaktadır. Son 20 yıllık dönem içerisinde ekonomik başarısına bağlı olarak uluslararası düzende “tek kutuplu bir dünya düzeni”nin yerine “çok kutuplu dünya düzeni” savını ortaya koymuştur. Çin’in düşüncesinin temelinde, uluslararası düzen çok kutuplu bir yapıya dönüşmese de belirli güçler arasında devamlı işbirliğinin olması gerektiği yatmaktadır. Bu düşüncesine dayanak oluşturan husus ise ABD dâhil olmak üzere hiçbir devletin küresel çaptaki güvenlik sorunlarını çözecek gücünün bulunmadığıdır. Bu nedenle düzeninin iyi işleyebilmesi için devletler arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanması gerekmektedir. Devletler arasındaki işbirliği ve koordinasyonun öneminden dolayı kendisine en ciddi rakip olarak değerlendirebilecek ABD ile bile iyi ilişkiler kurma gayretindedir (Deniz T. , 2014, s. 195).

Yapılan ekonomik tahminlere göre küresel çapta en büyük ekonomilerin sıralamasında Çin’in ABD’yi yakın bir dönemde geçeceği öngörülmektedir. Bazı kaynakların yapmış olduğu tahminlere göre 2040 yılına gelindiğinde Çin’in ekonomisinin 123 trilyon dolarlık bir büyüklüğe erişeceğini varsaymaktadır. Bu da 2000 yılındaki tüm dünya gelirinin yaklaşık 3 katı anlamına gelmektedir. Eğer bu varsayımlar

gerçekleşirse Çin'in kişi başı geliri 85.000 dolara çıkacağı düşünülmekte, bu rakamlarda Avrupa Birliği için öngörülen tahminlerin 2 katı olacağı anlamı taşımaktadır. Ayrıca Çin, bu rakamlar ile Hindistan ve Japonya'yı da geride bırakacaktır. Çin, kişi başına düşen gelirden Amerika Birleşik Devletleri'nin önüne geçemese de dünya ekonomisinde %40 pay ile birinci sıraya yerleşecek, % 14'lük paya sahip ABD'yi ve %5 paya sahip AB'yi geride bırakacaktır (Aslan, 2014, s. 33).

3.2. ÇİN'İN DIŞ POLİTİKASI

Çin; geniş toprakları, büyük ve üretken nüfusu, doğal kaynakları ve rekor düzeyde büyüyen ekonomisinin yanı sıra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde veto hakkı, nükleer gücü ve uluslararası ilişkileri etkileme kapasitesi ile son dönemde uluslararası sistemin önde gelen aktörlerden birine dönüşmüştür. Çin'in uluslararası sistemi etkileyebilmesine neden olan başat etken, son 30 yıl içerisinde gerçekleştirdiği ekonomik büyümedir. OECD'nin ortaya koyduğu analizlere göre, satın alma gücü paritesi açısından Amerika'nın ardından ikinci sıradadır ve gelecek yıllarda dünyanın yeni süper gücü olabileceğinden bahsedilmektedir. Goldman Sach'ın yaptığı bir çalışmada ise Çin, gelecek yıllarda politik ve ekonomik kriz ve doğal afet yaşamaması ve de günümüz büyüme rakamlarını devam ettirmesi durumunda 2050'de 44 trilyon dolarlık gayri safi milli hasılası ile ABD'nin önüne geçeceği varsayılmaktadır. Komünist Parti tarafından tek partili sistem ile yönetilen Çin'in yönetim şekli Sosyalist Cumhuriyettir (Alagöz, 2010).

Çin, dış politikasında dönemin değişen konjonktürüne göre farklı politikalar yürütmüştür. Çin, 1949 yılında kurulduktan sonra genel itibariyle Marksist-Leninist bir ideoloji benimserken değişik dönemlerde dış politikasında realist yaklaşımın izleri de görülmektedir. Çin, Mao'nun idaresinde olduğu yıllarda çoğunlukla içe dönük bir politik anlayış izlemiştir. Bunun yanı sıra Çin'in dış politikasının temel taşlarında; tarihsel miras, dünya görüşü, milliyetçilik ve Marksizm, Leninizm ve Maoizm faktörlerinin izleri bulunmaktadır. Mao'nun 1977 yılında ölümünden sonra uluslararası sisteme entegre, dışa açık, bütün bölgesel ve küresel devletler ile ilişki içinde olan bir

Çin vardır. Çin'in dış politikasındaki Marksizm'in izleri, 80'lerden sonra azalmıştır (Ermağan & Üstünel , 2014, s. 21).

Joseph Nye, uluslararası ilişkilerde kendi düşüncelerini yaymada en iyi diplomatik stratejisinin basit ve kapsayıcı temalar seçip geliştirmek olduğunu ifade etmiştir. Çin'in dış politikasında bu düşüncenin izlerini sürmek mümkündür. Çin, sürekli büyüyen ekonomisinde devamlılığı sağlamak için enerji ve ham maddeye ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaç duyduğu gereksinimleri sağlaması için istikrarlı bir uluslararası ortamın bulunması gerekmektedir. Bundan dolayı Çin, uluslararası düzende çatışmaların ve kargaşanın önüne geçilmesi ve çok kutuplu bir sistemin oluşturulması konusunda çaba göstermekte ve “barış içinde bir arada yaşama” temelli barışçıl bir dış politika benimsemektedir. “barış içinde bir arada yaşama” ilkesi; diğer ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüklerine saygı, mütekabiliyete dayalı olarak saldırmazlık, başka devletlerin iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda olmak üzere beş temayı vurgulamaktadır. 19. ve 20. yüzyılda az gelişmiş ülkelerin emperyalist ve sömürgeci politikalara maruz kalması, bu ilkelerin benimsenmesinde diğer bir etken olmuştur. Çünkü bahsedilen ülkeler, uluslararası ilişkilerde iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda temalarına büyük değer atfetmektedir. Çin, “barış içinde bir arada yaşama” ilkesi doğrultusunda 1960'lı yıllarda sınır tartışmaları yaşadığı Burma, Nepal, Hindistan ve Afganistan ile sorunlarını çözüme kavuşturmuş, son dönemde Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile olan sorunlarına çözüm bulmuş, 2000 yılında ise Vietnam ile arasında sorun olan Beibu(Tokin) Körfezinin sınırına ilişkin antlaşma imzalanmıştır. Diğer yandan Çin, otoriter rejimleri nedeniyle Batılı devletler tarafından izolasyon politikalarına maruz kalan Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki devletler ile kalkınma yardımları ve işbirliği bağlantıları aracılığıyla ilişkilerini güçlendirmiştir (Akçadağ).

“Dünya siyasetinde Ahenk” yaklaşımı Çin'in son dönemdeki önemli politika kavramlarından biri haline gelmiştir. “Dünya siyasi ahengi” kavramı dört temel prensip etrafında ifade edilmiştir: *1)uluslararası kolektif güvenlikte çok taraflılık; 2) her bir devletin çıkarlarını göz önünde bulunduran ve karşılıklı faydaya dayalı uluslararası işbirliği; 3) dışlayıcı olmayan ve tüm medeniyetlere uyum içinde bir arada yaşama imkânı veren dünya düzeni; 4) BM'nin yeni tehditler ve zorluklar karşısında etkinliğinin sağlanması için rasyonel reformlar* (Aslan, 2014, s. 37).

Çin, ekonomik olarak ilerlemeler kaydetmesine karşın askeri ve siyasi güç bakımından henüz bir süper güç olmadığına bilincindedir. Bu açıdan uluslararası ilişkilerde büyük ve iddialı beyanatlardan kaçınmaktadır. Uluslararası alanda belirli bir güce ulaşana dek revizyonist dış politikadan ziyade statükonun devamına yönelik “barış içinde bir arada yaşama” prensibi çerçevesinde barışçıl bir dış politika izlemektedir. “Eşitlik ve karşılıklı fayda” ilkesini benimseyen Çin, büyük devletler ile bağlarına güçlendirme politikasını takip etmekte ve bu devletler tarafından ekonomik gelişmesinin engellenmesinin giderilmesine yönelik çaba göstermektedir. Bu bağlamda Çin, global çapta Rusya, ABD ve Avrupa Birliği ile stratejik ilişkilere girişmekte, Asya-pasifik bölgesinde ASEAN, APEC ve Şanghay İşbirliği Örgütü vasıtası ile bölgesel düzeyde barış ortamının oluşturulmasına gayret etmektedir (Deniz T. , 2014, s. 200).

Çinli akademisyenler, yayınlanan yakın tarihli bir çalışmada Çin’in uluslararası siyaset, küresel yönetim ve dış politikasına etki eden dört temel unsur olduğunu belirtmiştir. Yapılan çalışmada Çin’in dış politikasının belirlenmesinde birinci etkenin Konfüçyüs geleneği olduğunu, Çünkü Çinliler kendi kendini yönetmenin erdemli bir durum olduğunu, başkaları tarafından iç işlerine karışılmanın kötü bir sonuç doğurduğunu düşünmektedir. Bahsi geçen çalışmada ikinci etkenin sosyalizm olduğu belirtilmekte ve Çin’in birçok dış politika tutumunda kollektivist anlayışın yansımaları izlenebilmektedir. Üçüncü etken ise uzun dönem fakirlik ve geri kalmışlıkla boğuşan Çinlilerin ortak haleti ruhiyelerinde gizlidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel bir güç olan ABD’nin çifte standartlı politikalarına gösterilen antipati dördüncü etken olarak göze çarpmaktadır. Çin’in dış politikası, bu dört etken bağlamında uluslararası ilişkiler ve küresel yönetime büyük çoğunlukla ürkek ve tepkisel bir katılım göstererek ortaya çıkmaktadır (Aslan, 2014, s. 35-36).

1949 yılında kurulmasından itibaren Çin ile Amerika Birleşik Devletleri arasında, köklü ekonomik ilişkiler bulunmasına karşın zaman zaman sorun olan meseleler ortaya çıkmaktadır. Mao’nun idaresindeki Çin, Soğuk Savaş’ın başından itibaren çoğunlukla Sovyetler Birliği ile uyumlu bir dış politika benimsemiş ve yaklaşık 20 yıldan fazla ABD ile herhangi bir ilişki kurmamıştır. Fakat Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Richard Nixon’ın 1972 yılındaki Çin ziyareti sırasında ortaya koyduğu “Çin-ABD ortak bildirisi”, iki devlet arasındaki ilişkilerin normalleşmesinin başlangıcı olmuştur. 1972 yılından sonra bazı dönemlerde Tayvan sorunu gibi bazı

konularda görüş ayrılıkları ve gerilimler olsa da iki devlet arasındaki temaslar giderek artmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan dönüşüm, Çin-Rusya ilişkilerini etkilemiş ve Çin ile Rusya, ilişkilerini güçlendirmek için 1992 tarihinde ortak bir bildiriye imza atmıştır. Bu yönden, uluslararası düzende Amerikan hegemonyasına karşı çok kutuplu bir dünyayı savunan Çin ve Rusya'nın çıkarları örtüşmektedir. Bundan dolayı da Çin ve Rusya, hem bölgesel işbirliklerde hem de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi düzeyinde birlikte hareket etmişlerdir. Bu bağlamda Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan 1996 yılında Şangay İşbirliği Teşkilatı'nı kurmuş ve terörizm, ayrılıkçı ve aşırılıkçı hareketlere karşı olma gibi güvenlik konularında ve ekonomi ve kültür alanında işbirliği yapılması amaçlanmıştır (Ermağan & Üstüenal , 2014, s. 22).

Çin Komünist Partisi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin yürütme organındaki(yani Çin hükümetindeki) seçilmiş kişiler ve Çin Halk Kurtuluş Ordusu, (ÇHKO) Çin'in dış politikasında karar alma sürecine etki eden geleneksel aktörlerdir. Son dönemde ise enerji, sanayi ve tedarik şirketleri, finans kurumları, yerel hükümet temsilcileri, medya yöneticileri, dünya genelinde farklı ülkelerde çalışan Çinli aydınlar (*netizens*), Çin dış politikasında etkin olmaya başlamışlardır. Ayrıca son dönemde dış politikada etkinliğini giderek artıran Çinli petrol şirketlerini belirtmekte yarar bulunmaktadır. Bahsedilen bu kurumların arasında şüphe götürmez bir şekilde en güçlü ve mutlak söz sahibi olan güç, Çin Komünist Partisidir. Son çeyrek asır içerisinde Çin'in inanılmaz ekonomik büyümesi ile eşgüdümlü bir şekilde Çin'in dış politikasını belirleme süreçleri de daha kompleks bir yapıya bürünmüş ve siyasi süreçleri çok sesli bir boyut kazanmıştır. Buna ilave sürekli ekonomik büyümesine bağlı olarak uluslararası sistemdeki devletler ile ilişkiler giderek artmış ve buna bağlı olarak dış politikanın belirlenmesine etki eden birçok yeni dinamikler ortaya çıkmıştır (Aslan, 2014, s. 34).

3.2.1. Çin'in Orta Asya Politikası

Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikaları, ulusal çıkarları ile bağlantılıdır. Tarih boyunca güvenlik ve ekonomik çıkarları açısından güçlenen devletler dışa doğru genişleme eğilimindedir. Bu bağlamda Çin'in büyüyen ekonomisi ile birlikte

genişlemesi, doğu (Asya–Pasifik) ve batı (Avrasya) şeklinde olmuştur. Çin’in söz konusu iki yönde genişlemesinde, güçlü birer devlet olarak kuzeyinde Rusya’nın ve güneyinde Hindistan’ın bulunması zorunlu etken olmuştur (Ekrem, 2011 , s. 6).

Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemine hükmeden SSCB ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere iki büyük devlet bulunurken, 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri, sistemde tek süper güç olarak kalmış ve yaklaşık 20 yıl boyunca ABD merkezli tek kutuplu bir dünya yaşanmıştır. Bununla birlikte Çin’in son dönemdeki gösterdiği ekonomik performans tek kutuplu dünya düzeninin değişeceği izlenimini vermektedir. Bir yandan 1,3 milyarlık nüfusu diğer yandan da ortalama yıllık %7 büyüyen ekonomisi ile Çin, gelecek yıllarda dünyanın yeni süper gücü olma yolunda emin adımlarla ilerlemektedir. Çin’in enerji ihtiyacı da ekonomik büyümesi ile eşgüdümlü artmış ve enerji arzının güvenliği ve istikrarının sağlanması ve küresel terörizmin bölgede yayılma ihtimalinin bulunması, Orta Asya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini Çin jeopolitiğinde önemli bir noktaya getirmiştir (Çakıroğlu).

1949 yılında kurulmasından sonra Çin’in Orta Asya’ya yönelik politikalarını 3 dönemde incelemek mümkündür. Soğuk Savaş döneminde Orta Asya’nın Sovyetler Birliği egemenliği altında olmasından dolayı Çin’in Orta Asya’ya yönelik bir politikasının olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle Sovyetler Birliği 1991 yılında dağılana kadar Çin’in Orta Asya’ya yönelik dış politikası, Sovyetler Birliği’nin politikalarının dışına çıkmamıştır. Çin Başbakanı Li Peng’in 1994 senesinde Özbekistan’ı ziyaret etmesi ile birlikte Çin’in Orta Asya politikası da biçimlenmeye başlamıştır. Li Peng, ziyareti sırasında ortak kalkınma dayanışmasına dayalı ve ekonomik motivasyonlu iyi ilişkilerin artırılması yönünde beyanat vermiş ve Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında meydana gelen uluslararası ve bölgesel sorunların ve belirsizliklerin giderilmesi, Çin’in Orta Asya politikasında öncelikli hedefi olmuştur. Bu nedenle ilişkilerin birinci safhasının genel çerçevesi; sınır antlaşmaları, sınırların silahlardan arındırılması ve Uygur ayrılıkçılıklarının giderilmesi olmuştur. İlişkilerin ikinci safhasına, Çin’in 1996’nın nisan ayında Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile Şanghay’da bir araya gelmesiyle geçilmiştir. Yapılan bu görüşmede “Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenin Derinleştirilmesi Anlaşması” imzalanmış ve Şangay Beşlisi/Paktı kurulmuştur. Şangay İşbirliği Örgütü’nün de mücadele edilmesi

gereken üç tehdit olarak tanımladığı 1996 yılından 2000'li yılların başına kadar “ayrılıkçılık, aşırıcılık ve terörizm” ile mücadele ortak güvenlik hedefleri olmuş, karşılıklı güven artırıcı önlemler alınması gayretinde içerisinde olunmuştur. Diğer yandan Çin, Şangay İşbirliği Örgütü vasıtası ile uluslararası sistemdeki devletler ile ilişki kurma ve geliştirme fırsatı da bulmuştur. İlişkilerin üçüncü safhasında ise 2000'lerden sonra geçilmiştir. Çin, Orta Asya pazarına aktif olarak girmeye başlamış ve Orta Asya devletlerinden önemli miktarda enerji alan ülke konumunu yakalamıştır. Yine bu süreçte Çin, Orta Asya'nın altyapı, iletişim ve endüstri alanındaki en önemli yabancı yatırımcılarından biri haline gelmiştir. 2005-2013 yıllarını kapsayan üçüncü safhanın ikinci döneminde Çin, Orta Asya'da ekonomik faaliyetlerinin yanı sıra yumuşak gücünü artırma yoluna gitmiştir. Kültürel farkların giderilmesi ve Orta Asya'daki imajının düzeltilmesi için siyasi diplomasiye ek olarak kültürel diplomasiye de ehemmiyet vermiştir. Çünkü bir zamanlar Sovyetler Birliği'nin hâkimiyetinde olan Orta Asya'da yumuşak güç, imaj, kültürel ve politik unsurlar bağlamında Rusya'nın epey gerisindedir (Alperen, 2018, s. 21-22).

Orta Asya'nın bir parçası olan Doğu Türkistan'ın günümüzde Çin'in sınırları içerisinde yer almasından dolayı Doğu Türkistan, Çin'in yeni batı sınır bölgesi olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle Doğu Türkistan, Çin açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Gelecekte süper güç olacağı düşünülen Çin, bu hedefine ulaşmak için ülke sınırlarında ve komşu devletlerle istikrarlı ilişkiler sağlama gayreti içerisinde. Doğu Türkistan başka bir ifadeyle Sincan Uygur Özerk Bölgesini Çin, ayrılıkçı ve terörist hareketlerin olduğu yer olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle de Doğu Türkistan, Çin tarafından öncelikli çözüme kavuşturulması gereken bölge olarak ortaya çıkmaktadır. Doğu Türkistan ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında tarihi, dinsel, dilsel, kültürel ve sosyal bağlar bulunmaktadır. Doğu Türkistan'ın bağımsızlık arzusu ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri tarafından bu arzuya verilebilecek destek, Çin'i Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile daha güçlü bağlar kurmaya zorlamaktadır. Yukarıdaki gelişmelerin yanı sıra Doğu Türkistan'da zengin maden yatakları bulunmaktadır ve Çin'in toplam 148 maden yatağından 118'i Doğu Türkistan'da bulunmaktadır. Ayrıca Doğu Türkistan'da 160 milyar tondan fazla petrol yatakları ve 18,5 milyon ton altın rezervlerinin yanı sıra demir, doğalgaz, kömür, uranyum, volfram, krom, kurşun, çinko ve benzeri birçok maden bulunmaktadır. Çin'in enerji ve maden kaynağı olması nedeniyle Doğu Türkistan, Çin'in Orta Asya politikalarının belirlenmesinde esaslı bir

noktada durmaktadır. Çin'in iç politika problemlerinden biri olan Doğu Türkistan'ın bağımsızlığının önüne geçilmesinde en iyi strateji, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin ekonomik, siyasi ve askeri bağlamda Çin ile entegrasyonun sağlanmasıdır (Çakıroğlu).

Rusya, ABD, Avrupa Birliği, Türkiye, İran, Hindistan, Japonya, Güney Kore gibi güçlerin Orta Asya'ya olan etkisi düşünüldüğünde Çin'in jeopolitik çıkarları daha da önemli hale gelmektedir. Çin, süper güç olma hedefini gerçekleştirebilmesi için ekonomik kalkınmasını devam ettirmesi gerekmektedir. Bunun yolunun da ihtiyaç duyduğu enerjiyi güvenli bir şekilde tedarik etmesi gerekmektedir. Bu açıdan zengin enerji kaynaklarıyla Orta Asya, Çin için önemli bir bölge olarak görülmektedir. Çin, bölgeye yönelik 1. Doğal kaynakların elde edilmesi; 2. Ekonomik-ticari ilişkilerin güçlendirilmesi; 3. Bölgede istikrarlı ortamın yaratılması; 4. ABD'nin hegemonya gücüne karşı işbirliği yapılması olmak üzere dört stratejik hedef belirlemiştir. Belirlenen bu amaçların gerçekleştirilmesine yönelik enerji kaynaklarının ve boru hatlarının güvenliğinin sağlanması, Çin'in öncelikli politikaları arasında yer almaktadır. Çünkü ekonomik büyümesine paralel olarak petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarına ihtiyacı da artmış ve enerjide dışa bağımlılığı %50'yi geçmiştir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) hazırladığı bir rapora göre dünya genelinde Çin, 2009 yılından sonra enerji tüketiminde Amerika Birleşik Devletleri'ni geçerek bir sıraya yerleşmiştir. Yine aynı raporda Çin'in enerji tüketiminin giderek artacağı ve 2010 yılında %17 olan dünya enerji tüketimindeki payının 2035 yılına gelindiğinde %22'ye yükseleceği belirtilmiştir. Artan enerji ihtiyacından dolayı Orta Asya'nın enerjisi, Çin için daha önemli hale gelmiştir. Her ne kadar Çin, petrol ve doğalgaz ihtiyacının çoğunu deniz taşımacılığı ile sağlasa da bu bölgelerdeki riskler devamlı artmaktadır. Bu açıdan enerji arzının ve taşımacılığının güvenliği yönünden Orta Asya, Çin için iyi bir seçenek durumundadır (Ekrem, 2011 , s. 7, 67).

Çin'in Orta Asya'ya önem atfetmesindeki bir diğer unsuru ise Orta Asya'nın Avrupa'ya ve Hazar havzasına açılan kapı olmasıdır. Bu açıdan Orta Asya, geçmişteki İpek Yolu rotasını geliştirmek isteyen Çin için vazgeçilmez konumdadır. Bilhassa Hazar Havzası, enerji kaynakları açısından zengindir ve Brezinski'nin Avrasya Stratejisi'ne göre dünya doğal kaynaklarının yaklaşık üçte ikisini bulundurmaktadır. Bundan dolayı enerji ihtiyacı giderek artan Çin için bölgenin önemi de giderek artmaktadır. Hazar Havzası'na ulaşmanın en kısa yolu ise Orta Asya'dır ve Orta Asya, Çin'in Hazar'a

ulaşmasında transit bir yol niteliği taşımaktadır. Diğer taraftan Avrupa'ya doğru giden hat, Orta Asya'dan geçmekte ve bu yönü ile Orta Asya, Çin'in batıya açılan kapısı niteliği taşımaktadır. Çin'in Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinin gelişmesine bağlı olarak ihtiyaç duyduğu enerjiyi Orta Asya üzerinden Hazar havzasından ithal edebilecek, Diğer taraftan da ürettiği mal ve hizmetleri Orta Asya transit hattı üzerinden Batı Avrupa ülkelerine pazarlayabilecektir (Çakıroğlu).

Orta Asya ülkeleri, 1991 yılında bağımsızlıklarını ilan etmesinden itibaren birçok sorunla boğuşmaktadır. Bu sorunların başında altyapı eksiklikleri, sınırı aşan suların kullanımında ortaya çıkan sorunlar, bölgesel güvenlik sorunları ve radikalizm vardır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, bağımsızlıklarının ilanından hemen sonra altyapı eksikliklerinin farkına varmış ve milli bir devletin ve milli kimliğin oluşturulmasında en büyük engelin bu olacağını düşünerek politikalarında ilk önceliği altyapı eksikliklerinin giderilmesine vermişlerdir. Çin'in de altyapı yatırımları (doğalgaz boru hatları, otoyollar, demiryolları ve telekomünikasyon ağları) ile bölge ülkeleri ile ekonomik ilişkiler tesis etme yönünde politikalar benimsemesi, Orta Asya ülkeleri ile Çin arasındaki politikaları kesiştirmektedir. Bu durum, Çin'in Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini geliştirmesinin bir diğer nedeni olmaktadır (Aydın F. , 2019, s. 7).

Çin, Orta Asya ülkeleri ile kültürel ilişkilerini güçlendirmeye çalışmakta ve daha önceki hegemonik devletlerin yaptığı gibi yumuşak gücünü oluşturmaya çabalamaktadır. Konfüçyüs Enstitüleri, bu bağlamda değerlendirilebilecek örneklerden biridir. Türk Cumhuriyetlerinde Çince öğrenmenin önemi, giderek artmakta ve Türki Cumhuriyetlerden eğitim için Çin'e giden öğrenci sayısı, devamlı yükselmektedir. Çin, 2008 sonrasında Orta Asya ülkelerinde Konfüçyüs Enstitüleri açmaya başlamış ve Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ve Rusya'da 6 tane Konfüçyüs Enstitüsü kurmuştur. Çin, dünya çapında 96 ülkede 300 Konfüçyüs Enstitüsü açmıştır. Çin'in Konfüçyüs Enstitüleri açmasındaki ana etken ise Çin kültürünün Orta Asya'da yayılmasını ve Çin'e olan özentinin artmasını sağlamaktır. Orta Asya, Çin'in çıkarları bağlamında önemli olduğu sürece Pekin'in bölgeye yönelik politikalarını hız kesmeden devam ettirecektir. Daha da ilerisi dengelerin değişmesi durumunda bile bazı düzenlemeler yaparak bu politikaları uygulanmaya devam edecektir (Ekrem, 2011 , s. 67-68).

Orta Asya devletleri, Çin ile olan ilişkilerini geliştirmenin yanı sıra bazı konularda Çin'e yönelik korku, endişe ve çekince duymaktadırlar: Birincisi, Çin'in Orta Asya ile ilgili "gizli" hedeflerinin olduğunu düşünmektedirler. Çin'in Orta Asya ekonomilerini kendi çıkarlarına uygun bir yapıya dönüştüreceği, yani özerklik potansiyellerini zayıflatacağı, teknolojik bilgi birikimi kendisine bağımlı hale getireceği yönünde genel bir kanaat bulunmaktadır. İkincisi, Çin'in uluslararası düzene egemen olmadığı bu dönemde orta güçteki devletlerin desteğine ve bu devletlerin üzerinde nüfuz alanları kurmaya ihtiyacı olduğu düşünülmektedir. Söz konusu süreç içerisinde orta büyüklükteki devletler, uluslararası sisteme egemen devletin nüfuz alanından çıkarken Çin tarafından kendi hakimiyet alanına çekileceği düşünülmektedir. Çin, bir yandan Orta Asya'ya yapmış olduğu altyapı yatırımları ile nüfuz alanını genişletirken diğer yandan da ihtiyaç duyduğu enerjiyi buralardan karşılayabilecek ve böylelikle ekonomisini daha da güçlendirecek ve de nihayetinde egemen gücün karşısında oluşturduğu ittifaklar sayesinde daha güçlü kalabilecektir. Orta Asya devletlerinin üçüncü endişesi, Çin'in kullandırması olduğunu kredilerdir. Çin'in proje adı altında kullandırılmış olduğu krediler sonucunda Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Çin'e daha da borçlanacak, nihayetinde ise ortaya koyduğu güvenlik şartlarını kabul etmek zorunda kalacaklardır. Dördüncüsü, Çin'in Uygur Özerk Bölgesine yönelik uygulamalarıdır. Orta Asya'daki birçok Türk devleti, Çin'in Uygurlara uyguladığı asimilasyon ve ırkçı politikaları ciddi anlamda eleştirmekte ve Özerk Bölge'nin tamamen dönüştürülmesi riskinin olduğunu ifade etmektedirler. Beşincisi, Çin'in Orta Asya'daki askeri varlığıdır. Çin, ekonomik reformların yanı sıra askeri ve teknolojik reformlara yönelik yatırımlar yapması, Orta Asya'daki devletler açısından büyük bir risk olarak değerlendirilmektedir ve Orta Asya tarafından Çin'in yakından izlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi tarafından ortaya konan bir rapora göre, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, her ne kadar Çin'e karşı birçok korku, endişe ve çekince duysa da içinde bulunduğu ekonomik ve güvenlik durumundan çıkmak için Çin yardımına ihtiyaç duymaktadır. Bu durumdan dolayı bu devletler ikilem içerisinde kalmakta, nihayetinde ise Çin ile olan ilişkileri desteklemeye devam etmektedirler (Aydın F. , 2019, s. 8-9).

3.2.2. Çin'in Orta Doğu Politikası

Ortadoğu bölgesi, hem Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını birbirine bağlaması hem de enerji kaynaklarına sahip olması nedeniyle devamlı Çin'in ilgisini çeken bir bölge olmuştur. Bu açıdan Pekin, kurulduğu dönemden beri bölge devletleri ile ilişkilerini geliştirme çabası içerisinde olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına ek Körfez Savaşlarının son bulması ile birlikte değişen uluslararası konjonktüre bağlı olarak Ortadoğu, uluslararası düzene etki etmeye başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde bölge, Sovyetler Birliği'nin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin etkisi altında kalmıştır. Çin, Sovyetler Birliği ile inişli çıkışlı ilişkisi nedeniyle Ortadoğu'ya istediği düzeyde etki edememiştir. Petrole olan bağımlılığının giderek artması, Pekin diplomasisinin zengin petrol yataklarına sahip olan Ortadoğu'ya yaklaşmasını zorunlu kılmaktadır. Fakat 1985 yılına dek Çin, bölge ülkeleri ile işçi ihracatı ve silah satışı gibi ekonomik ilişkiler haricinde çok fazla işbirliği içerisinde olmamıştır. Çin, kurulduğundan itibaren 1985'e kadar bölge ülkeleri ile toplam ticaret hacmi 1,7 milyar dolardır. 1992 yılından itibaren bölgenin artan önemi ve bölge ile yapılan ticaretin ve ekonomik ilişkilerin artması ile birlikte Çin, bölge ülkeleri ile sağlam bir zemine oturan diplomatik bağlantılar inşa etmeye başlamıştır (Aydın F. , s. 569).

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemde birinci önceliği, devletin ideolojisi olan sosyalizmin tutunmasını sağlamak ve Tayvan sorunu ile ilgili uluslararası arenadan destek bulmaktı. Çin'in belirlemiş olduğu bu amaçları gerçekleştirmek için Ortadoğu ülkelerinden herhangi bir beklentisi bulunmuyordu. Bu açıdan Ortadoğu ülkeleri ile ilişkileri güçlendirmek için pek bir nedeni yoktu. Çin'i yönetenler, 1950-1980 yılları arası Ortadoğu'yu Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında çekişmelerin yaşandığı bir yer olarak değerlendirilmekteydi. Çin, bu dönemde kendi ideolojisi doğrultusunda ilerici ve reformcu bölge hükümetlerine karşı sadece sempati duymaktaydı. 1980'li yıllara dek Çin'in Ortadoğu devletleri ile olan ilişkileri, alt düzeyde alakayı ve kıvrımlı ve zikzaklar ile dolu bir dönüşümü temsil etmektedir. Çin, 2000'lerden sonra ekonomik büyümesinin doğurduğu enerji ihtiyacı ile tüm dünyada olduğu gibi Ortadoğu bölgesinde de aktif olmak mecburiyetindedir (Aslan, 2014, s. 41).

Çin'in 1980 yılından sonra Ortadoğu'ya yönelmesinde birçok sebep bulunmaktadır: Birincisi büyüyen ekonomik kalkınmasına bağlı olarak meydana gelen

enerji kaynaklarına artan bağımlılığı, ikincisi dünya üzerindeki bilinen petrol rezervlerinin %65'inin Ortadoğu'da bulunması, üçüncüsü Çin'in petrol ihtiyacının yaklaşık yarısını Ortadoğu'dan karşılaması, dördüncüsü ekonomik büyümesinin devamı için istikrarlı, güvenilir ve ucuz hammaddenin sağlanmasında Ortadoğu devletleri ile çalışılabilir olabilir olması, beşincisi Çin'in küresel çapta petrol pazarlarına açılma ve petrol sahalarını yerleşme stratejisinin bulunması, altıncısı Çin'in Ortadoğu'yu üretmiş olduğu ürünleri satabileceği bir pazar olarak görmesidir. Yukarıda bahsedilen siyasal ve ekonomik faktörler nedeniyle Çin, Ortadoğu'ya yönelik politikaları gündemine alırken, bu politikaları belirli bir strateji ve ilkelere dayandırmaktadır. 2001 yılındaki Küresel Hareket prensibi, 2005 yılındaki Ahenkli Dünya ve Genişletilmiş Komşuluk prensipleri ve 2011 yılındaki Beyaz Kitap ("White Paper") ile Arap-Çin ilişkilerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. "Siyasal istikrar ve barış", "ekonomik refah ve kalkınma" ve "bölge halklarının başlıca haklarının muhafazası" Çin'in Ortadoğu'ya yönelik politikalarında sacayağını oluşturmaktadır (Ermağan & Üstünel , 2014, s. 26-27).

2000'lerin başından itibaren Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerde Çin, diplomasi hamleleri ile atağa geçmiş ve 7 Temmuz 2014 tarihinde Körfez İşbirliği Konseyi üyesi 6 devletin Maliye ve Ekonomi Bakanları Çin'e ziyarette bulunmuştur. "Ekonomi, Finans, Ticaret, Yatırım ve Teknoloji İşbirliği Çerçeve Anlaşması" imzalanarak, Çin ile bahsedilen devletlerarasında serbest ticaret bölgesinin kurulması planlanmıştır. 2004 yılında Çin ile bölge ülkeleri arasında 25,5 milyar dolar olan ticaret hacmi, 2013 yılında 239 milyar dolara ulaşarak yaklaşık 10 kat artmış ve gelecek dönemde ticaret hacminin 600 milyar dolar olarak gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti, benzer büyümeyi Afrika kıtasında da sağlamış ve Afrika kıtası ile olan 2000 yılındaki 11 milyar dolarlık ticaret hacmi, 2013 yılına gelindiğinde 210 milyar dolara yükselmiştir. Burada bahsedilmesi gereken önemli bir husus ise 2009-2010 yıllarında hem Ortadoğu hem de Afrika ile olan ticaret hacminde Çin, ABD'yi geride bırakmış ve bölgelerin en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir (Aslan, 2014, s. 50).

Çin'in günümüzde Ortadoğu Devletleri ile kurumsallaşmış ve çok taraflı ilişkilerin en belirgin örneği, Çin-Arap İşbirliği Formudur. Forum, 2004'te Mısır'ın başkenti Kahire'de ve Arap Birliği genel merkezinde ilk toplantısını yapmıştır. Çin-

Arap İşbirliği Formu, Çin ile bölge ülkeler arasındaki ilişkilerin dinamosu durumundadır. Çinli makamlar, burada Arap Birliği üyesi 22 devletin temsilcileri ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Çin, “çok kültürlü ahenkli bir dünya” düşüncesiyle barış içinde kalkınmayı hedeflemekte bu açıdan da gelişmekte olan devletler ile işbirliğinin artırılması gerektiğini önemli görmektedir. Bu bağlamda Çin, işbirliği içerisinde bulunduğu bölgelerde ticari işbirliği bölgeleri kurmakta ve kurulan bu bölgelere ülkesinin şirketlerinin gelmesini sağlamak için altyapısını oluşturmaktadır. Bu bölgelere yatırım yapan Çinli şirketler, finansal yardım ve altyapı geliştirme hizmetleri sunmakta ve ülke kaynaklarına erişim hususunda avantaj elde etmeye çabalamaktadır (Ermağan & Üstünel , 2014, s. 27).

Çin’in Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesinde en önemli başlıklardan biri Ortadoğu’nun zengin petrol yataklarına sahip olmasıdır. Kendi petrol kaynakları bulunmasına rağmen Çin, dünyada en fazla petrol tüketen ülke konumundadır ve gelecek yıllarda büyüyen ekonomisi ve nüfusu ile petrol ihtiyacı giderek artacaktır. Diğer yandan uzmanlar, Çin’in petrol üretimini kademeli olarak azaltacağını, Daqing, Shengli ve Liaohe gibi mevcut petrol sahalarının kuruyacağını belirtmektedirler. Çin’in güneydoğusunda yer alan denizaltı petrol sahaları ve yeni keşfedilen bölgeler, Çin’in petrol ihtiyacını gidermede önemli bir adım olarak değerlendirilirse de bu alanlar hâlihazırda petrol talebini karşılayabilecek durumda değildir. Bu sebeple 21.yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna doğru Çin’in petrol ithalatından kaynaklı büyük bir enerji krizini atlatmak zorunda kalacağı düşünülmektedir. 1993 yılında beri petrokimya ürünlerini dışarıdan sağlayan ve 1996 yılında beri dışarıdan ham petrol ithal eden Çin, enerji kaynaklarını çeşitlendirmiş ve petrol temininde geniş bir yelpazede uluslararası işbirliği gerçekleştirmeyi başarmıştır. Ortadoğu bölgesi, Çin’in petrol talebine hem karadan hem de denizden cevap verebilecek durumdadır. Bu açıdan enerjiye ulaşmasında Ortadoğu devletleri, Çin için vazgeçilmez bir ortağa dönüşmektedir (Aydın F. , s. 572).

Ortadoğu ülkelerinin muhatap olduğu “demokratik yönetim yokluğu/eksikliği” ve “insan hakları” merkezli yükselen eleştiriler, Batılı devletler tarafından Çin’e de yöneltilmektedir. Bu bağlamda Ortadoğu ülkeleri açısından Çin, ekonomik bağlantıların ötesinde bir siyasal model olarak da öne çıkmaktadır. Batı ülkelerinin Çin’e yöneltmiş olduğu bu eleştirilere Çin’in vermiş olduğu karşılık, bir veçhi ile Ortadoğu ülkeleri tarafından da benimsenen argümanlar haline gelmektedir. Çin’in ileri sürdüğü

argümanların muhtevisiyatı, genellikle düşük yoğunluklu bir özellik gösterse de çok taraflı dış politika ilişkilerinin devam ettirilmesi için bir zorunluluk olarak belirlemektedir. Çin'in böyle bir strateji gütmesinde, ekonomik kalkınmasında sürekliliği sağlama, siyasal özerkliğini koruma, küresel ve bölgesel dengelerin korunarak çatışmanın olmadığı bir dış politika yaklaşımı etkin olmuştur. Çin ile Ortadoğu devletleri arasındaki ilişkilerde karşılıklı çıkarlar bulunmaktadır. Bir yandan Çin, ekonomik kalkınması için ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarını Ortadoğu bölgesinden temin edebilecek, diğer taraftan da Ortadoğu ülkeleri, Çin üzerinden uluslararası arenada meşruiyet üretme gayreti içerisinde bulunacaktır. Çin, Ortadoğu'daki devletleri kontrol ederek bölgede hegemonik bir düzen inşa etme politikasından ziyade burada tesis edeceği ilişkiler ile Asya-Pasifik'teki güç dengelerinde avantaj sağlamayı hedeflemektedir. Böylelikle uluslararası rekabette diğer devletlerin önüne geçebilme hedefini yakalayabilecektir. Bu durum, Ortadoğu ülkeleri bakımından rahatlatıcı bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Nihayetinde ise Ortadoğu Asya-Pasifik hattı boyunca ABD ile Çin'in karşılaşması kaçınılmaz hale gelmektedir. Ortaya çıkan bu karşılaşma durumu ise çatışma dinamiklerinin artması ihtimalini güçlendirmektedir. Fakat uluslararası arenadaki çatışma dinamikleri, ne kadar aza indirilebilirse hem Çin hem de Ortadoğu devletlerinin barışçı araçlar ile dönüşümü ve değişimi bir o kadar kolay olabilecektir. Bununla birlikte Çin ile Ortadoğu ülkelerinin düşüncelerinin yanı sıra başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batı devletlerinin tutumları da büyük önem taşımaktadır (Emiroğlu, s. 481).

17 milyon müslüman azınlığa sahip olan Çin, müslüman devletler ile ilişkisinde bu durumun varlığını ve etkisini yok saymamaktadır. Buna ilave, hem nüfus hem de kapsadığı coğrafi alan açısından müslüman devletlerin uluslararası düzen içerisinde önemli bir gücü bulunmaktadır. İslami köktencilüğün yaygınlığı, Müslüman devletlerin gelişiminde ve istikrarında büyük bir olumsuzluk olarak ortaya çıkmaktadır. Birçok batılı devlet adamı ve uzman, İslami köktencilüğün uluslararası düzende komünizmden sonra batılı devletler açısından önemli bir tehdit olarak görmektedir. Çin ise Ortadoğu ve Orta Asya'dan kaynaklı İslami köktencilüğün ve politik ideolojilerin Çin'deki müslümanlar üzerinde etkisi olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle dini ideolojilerin, azınlıkların ayrılıkçı fikirleri ile birleşmesi durumunda Çin'in kuzeybatısındaki sosyal istikrar ve ekonomik ilerleme için önemli bir tehlike oluşturacaktır. Bu bağlamda fikir insanlarına göre Çin'in dış ve iç ilişkilerinde İslam'ın

kendi stratejilerine zarar vermemesi için İslam'ın önemli bir bölgesi olan Ortadoğu ile ilişkilerinde Pekin, daha politik-stratejik bir yöntem izlemektedir. Çin'in Uygur Özerk Bölgesi'nde Türk ve Müslümanlara yönelik sert muamelelerde bulunması, Çin'in uluslararası arenadaki imajına zarar vermektedir. Çin, Uygur Türklerinin her an isyan edebilecek potansiyelinin olduğuna inanmakta ve bu bölgedeki halklara bu gözle bakmaktadır. Çin'in Uygur Türklerine yönelik kötü tutumları/davranışları uluslararası arena yankılanmakta ve pek çok uzman, Çin'in Müslüman azınlıklara asimilasyon politikaları izleyerek İslam'ın temel esaslarına saldırdığını düşünmektedir. Çin'in yakın dönemde yaptığı Ortadoğu ziyaretlerinin kapsamını geniş tutması, Pekin'in Müslüman devletler ile olan ilişkilerini stratejik açıdan güçlü tutmak arzusu olduğunu göstermektedir. Uzmanlar, Çin Devlet Başkanı Xi'nin bölge ülkelerine yapmış olduğu bu ziyaretleri Pekin'in Müslüman devletlere karşı pozitif ve iyi niyetli bir bakış açısının olduğunu göstermek için yaptığını düşünmektedir (Aydın F. , s. 572-573).

Çin, Ortadoğu devletleri ile olan ilişkilerinde Arap baharı döneminde “tarafsız taraf olma” prensibi ilkesi doğrultusunda hareket etmiş, süreçlere müdahil olmamış ve “bekle gör” prensibi doğrultusunda tutum sergileyerek rejimlerden çok istikrarı önemsemiştir. Çin, tamamen pasif bir tutum benimsememiş lüzum gördüğü olaylara müdahil olmaya çalışmış ve temkin diplomasisini elden bırakmamıştır. Çin, ayaklanmalardan sonra yönetimi kimin aldığına bakmayıp önceliğini ekonomik faaliyetlerin sekteye uğramamasına vererek iktidara yeni gelenler ile olumlu ilişkiler kurmaya çabalamıştır. Bu açıdan Çin, bölgedeki bazı aktörlerin beklentisine rağmen gelişmelere fazla angaje olmanın bölge devletleri üzerindeki olumlu imajını zedeleyeceğini düşünmüştür. Çin'e göre Arap baharı süreci, kendisi açısından hem fırsat hem de risk barındırmaktadır (Eрмаğan & Üstünel , 2014, s. 35).

Günümüzde Çin'in Ortadoğu devletlerine yönelik politikalarını pragmatik ve gerçekçi olması ve süreklilik içermesi olarak tarif etmek mümkündür. Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren Çin'in bölgedeki önceliği, enerji güvenliğinin sağlanması, yeni yatırım imkanlarının ve pazar olanaklarının artırılmasıdır. Arap Bahar'ının yaşandığı dönemde Çin'in esas korkusu, siyasi kaynaklı olmaktan çok ticari kaynaklıdır. Hem küresel hem de bölgesel düzeyde Amerika Birleşik Devletleri'nin hegemonik stratejilerine karşı Çin ile Rusya arasındaki işbirliği Ortadoğu'da gün yüzüne çıkmaktadır. İki ülke, bölge menfaatleri açısından Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı

bir denge oluşturulması gerektiğine inanmaktadır. Öte taraftan Suudi Arabistan gibi bazı Ortadoğu devletleri de Çin'i Amerika Birleşik Devletlerine karşı denge unsuru olarak değerlendirmektedir. Çin açısından Ortadoğu bağlamında ABD ile sorunları iyi idare etmek, hem bugün hem de gelecek yıllar adına mecburiyet olarak ortaya çıkmaktadır. Son kertede, Çin Ortadoğu politikalarını tedbirli diplomasi ışığında yürütmekte ve Ortadoğu bölgesinde ABD'ye karşı ne aleni meydan okumakta ne de çıkarlarından vazgeçmektedir (Ermağan & Üstünel , 2014, s. 36).

3.2.3. Çin'in Afrika Politikası

21. yüzyılda dünya enerji kaynakları üzerine baskının artmasına paralel olarak Afrika'nın önemi, uluslararası arenada giderek artmaktadır. Afrika, tarih boyunca devamlı yağmalanmasına karşın hala dünya hammadde kaynaklarının önemli bir kısmı burada bulunmaktadır. Bu sebeple Afrika, hem küresel hegemonyasına devam ettirmek arzusu içerisinde olan ABD başta olmak üzere batı ülkeleri hem de son çeyrek yüzyılda hızlı bir büyüme sağlayan Çin açısından vazgeçilmez bir öneme sahiptir. 21. yüzyılın sonuna gelindiğinde Afrika'nın nüfusu, Çin ve Hindistan'ın toplam nüfusunu geçeceği tahmin edilmektedir. Gerek nüfus gerekse doğal kaynaklar bakımından zengin bir bölge olan Afrika, gelecek dönemde dünya ekonomisinin itici gücü olma potansiyeline sahiptir (Ermağan & Fidan).

Çin ile Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin temelleri, 1950'lerde atılmıştır. Bilhassa 1955 yılındaki Bandung Konferansı, Çin ile Afrika ülkeleri arasında ikili ilişkilerin tesis edilmesinde önemli bir fırsat olmuştur. Bandung Konferansından sonra Çin, Afrika'ya başarılı yatırımlar gerçekleştirmiştir. Çin'in yapmış olduğu yatırımlar, Afrikalı ülkelere kabul görmesi ile birlikte ikili ilişkilerin boyutu başka bir düzeye geçmiştir. Çinli yöneticiler tarafından Afrika'ya yapılan gezi ve ziyaretler esnasında belirtilen “yoksul dostlar” söylemi ile Çin ile Afrika'nın ortak yönlerine vurgu yapılmaya çabalanmıştır. Ayrıca bu ziyaretlerde, hem nüfus hem de coğrafi alan açısından Çin'in büyük bir güç statüsünde olduğuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bu politikaların haricinde Çin'in yumuşak güç çerçevesinde takip ettiği politikalar da

Çin'in Afrika üzerindeki etkisini artırmasında büyük bir etken olmuştur (Vural, 2017, s. 135).

Soğuk Savaş dönemi incelenmeden günümüz Çin ile Afrika arasındaki ilişkiler tam manası ile anlaşılabilir. Zhang Chun, Çin ile Afrika arasındaki ilişkilerde soğuk savaştan bugüne kadar tarihsel gelişim içerisinde 3 dönemin altını çizmektedir; *“İlk aşama 1950’li yılların başından 1970’li yılların sonlarında Çin’in kabul ettiği açılım ve reform politikasına kadar olan bağımsızlık ve ideoloji odaklı dönemdir. İkinci aşama 1980’li yıllarda gerçekleşmiştir. Çin’in reform politikaları sonucu Batılı devletler ile yoğunlaştırdığı modernizasyon politikalarının paralelinde Afrika’ya ekonomik düzlemde yöneldiği dönemdir. Üçüncü dönem ise 1990’ların başında Soğuk Savaş’ın bitmesi ile küresel düzenin büründüğü yeni şeklide, Çin, Afrika ile ilişkilerini özellikle ekonomik boyutta derinleştirdiği yıllardır”*. Bu üç dönemden de anlaşılacağı üzere 1955 yılındaki Bandung Konferansı, 1976’da Mao’nun ölmesi ile birlikte Çin’in dışa açılması ve 2000 yılında Çin-Afrika İşbirliği Forumu’nun kurulması ilişkilerde önemli yere sahip olduğu görülmektedir (Ermağan & Fidan).

Çin, Afrika’ya yönelik kapsamlı bir strateji izlemiştir. Çin, enerji temininde kaynaklarını çeşitlendirmek ve Ortadoğu ve Arap Körfezi’ne bağımlılığını azaltmak için Afrika petrolüne yönelmeye başlamıştır. Bilhassa 1990’lı yıllardan sonra bu bölge, Çin’in dış politikası açısından ehemmiyetli bir noktaya ulaşmıştır. 1980’li yıllarda Çin, üretmiş olduğu petrolün yüzde 25’ini ihraç ederken, 1990’lı yıllardan itibaren ekonomik büyümesine bağlı olarak Çin’in petrol ihtiyacı da artmıştır. Uzun yıllar ana tedarikçisi olan Ortadoğu bölgesinin istikrarsız yapısı ve petrol sevkiyatında ortaya çıkan sıkıntılar, Çin’in enerji kaynaklarını çeşitlendirmesine ve farklı bölgelerden temin etmesine itmiştir. Afrika, dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %8’ine sahiptir ve OPEC üyesi Cezayir, Nijerya ve Libya bu bölgede bulunmaktadır. Afrika’daki petrol sahalarının kolaylıkla güvence altına alınabiliyor olması gibi birçok etken, Çin’in hem devlet hem de özel sektör tarafından Afrika’ya ciddi petrol yatırımları gerçekleştirmesinin yolunu açmıştır. Günümüzde Çin, petrol ihtiyacının yaklaşık %25’ini Afrika’dan temin ederken Çin’in en çok petrol ithal ettiği ülkeler arasında Sudan, Angola Cezayir, Gabon ve Çad bulunmaktadır (Dağlı, 2018).

Çin Halk Cumhuriyeti ile Afrika ilişkileri, son yıllarda altın çağını yaşamaktadır. Başta ticaret, yatırım, yardım ve enerji konularında olmak üzere birçok alanda yakın ilişkiler oluşturulmuştur. Çin ile Afrika kıtası arasındaki ticaret hacmi, 1990 yılında 1 milyar dolar civarındayken 2010 yılına gelindiğinde 126,9 milyara yükselmiştir. 2009 yılında Çin, Afrika ile yapılan ticaret hacminde ABD'yi geçmiş ve Afrika kıtasının en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir. Çin'in bölge ile yapmış olduğu ticarete merkantilist politikalarının izleri görülebilmektedir. Çin, Afrika'dan hammadde ve petrol satın alırken Afrika kıtasına mamul ürünler satmaktadır. Bu açıdan Afrika, Çin'in enerji ve doğal kaynak temin ettiği bölge olmanın ötesinde üretmiş olduğu ürünleri pazarlayabileceği bir alandır. Böylelikle Çin, dış ticaret fazlası vermese dahi yaptığı ticareti dengede tutmayı sağlayabilmektedir (Demirbaş, 2015).

Çin'in Afrika Devletleri ile dayanışma ve işbirliğinin geliştirilmesinde izlemiş olduğu bağımsız dış politika, her dönemde önemli bir avantaj oluşturmuştur. Çin, bir yandan kendi halkının diğer taraftan da Afrika halklarının çıkarlarını gözetmiş, Çin Afrika dostluğunu sorunsuz bir şekilde devam ettirmiştir. Çin, Afrika ülkeleri ile ilişkilerde siyasi eşitlik, karşılıklı güven, ekonomik işbirliği, karşılıklı fayda esasları çerçevesinde kültürel değişim ve karşılıklı öğrenme meydana getirerek ve bunları geliştirmeye gayret göstermektedir (Özdemir, 2019).

Çin, Afrika'yı tesadüfen hedef olarak seçmemiştir. Ucuz işgücü ve altyapı eksikleri bulunan ülkelerin varlığı nedeniyle henüz sanayileşme sürecini tamamlayamamış ve bakir yeraltı kaynakları olan Afrika kıtası, Çin'in büyüme temelli ekonomik modelinin devamı için doğru bir yer olarak göze çarpmaktadır. Afrika'nın enerji kaynaklarıyla ekonomik büyümesini devam ettirmeyi hedefleyen Pekin, kendisine daha az önyargının bulunduğu bu kıtada politik yönden de özgüven elde etmektedir. Çin gelecek dönemde dünya liderliği hedefine ulaşmak için bölgede hem ekonomik hem de siyasal olarak politik hamleler gerçekleştirmektedir. Nitekim tarihte batılı devletler tarafından uygulanan *apartheid* benzeri ırkçı, ayrımcı ve emperyalist politikaların büyük bir tepki ile karşılaştığı bu kıtaya gerçekleştirdiği yatırımlar ile Çin, uluslararası arenadaki desteğini artırmayı hedeflemektedir. Bunda da büyük bir oranda başarı sağlamaktadır. Üçüncü dünyacı bir söylem ve Marksist ilkeler ile kurulan Çin, son dönemde piyasa ekonomisinin önde gelen savunucuları arasında yer alsa da dış politikada anti-emperyalist ve üçüncü dünyacı söylemler ile kısmen de olsa güç ve

destek almayı başarmıştır. “Beyaz Dünya’nın” kötülüklerine en çok maruz kalan Latin Amerika ve Afrika devletleri, Çin’e bir hayli destek vermiştir (Örmeci, 2017).

Ian Taylor, Çin’in Afrika ile ilgili hedeflerini kısa ve uzun vadeli olmak üzere iki başlık altında incelemektedir. Çin’in büyüyen endüstrisi ve artan iç talebine cevap verebilecek enerjinin güvenliğini sağlamak, Çin’in kısa vadeli hedefleri arasında yer alırken Çin’i uluslararası enerji piyasasında global bir pozisyona getirmek, uzun vadeli hedefleri arasında yer almaktadır. Çin, bir taraftan Afrika’da uzun dönem enerji ihtiyacını karşılayabileceği anlaşmalara imza atarken, diğer taraftan da uluslararası enerji piyasalarına bağımlılığını azaltmak için hem Afrika’daki bazı petrol bölgelerini hem de Afrika’daki petrol şirketlerinin/bölgelerinin hisseleri satın almaya çalışmaktadır. Kısa vadeli hedefleri olan ve kar amacı güden batılı şirketlerin Afrika’da yatırım yaparken cesur davranmamasından dolayı Afrika, Çin’in uzun vadeli enerji ihtiyacını sağlamak adına ideal bir coğrafya olarak belirmektedir. Afrika’nın yapısının zayıf olması, düzenlemelerin hala oturmamış olması ve bölgedeki bazı devletlerin güvenlik sorunlarının bulunması, batılı şirketleri Afrika’da yatırım yapma konusunda endişeye sevk etmektedir. Mesela Shell, Nijerya’daki günlük 150.000 varil petrolünün yerel çetelerce gasp edildiğini bildirmiştir. Bunun gibi güvenlik soruları, batılı şirketlerin cesur bir biçimde Afrika’ya yatırım yapmasında büyük bir engeldir. Bu nedenle Çinli şirketler, ABD ve Avrupa merkezli şirketlerin faaliyet göstermediği ve rekabet düzeyinin daha düşük seviyede olduğu coğrafyalarda daha kolay faaliyette bulunabilmektedir. Ayrıca Çin’in uzun vadeli hedeflerine daha öncelik verdiği ve gelecek dönemde bu durumu enerji fiyatlarının manipüle edilmesinde kullanacağı ileri sürülmektedir (Demirbaş, 2015).

Yapılan projeksiyonlarda, Afrika’nın nüfusunun 21. yüzyılın sonuna gelindiğinde 4,2 milyara ulaşacağı ve Asya’nın ardından dünyanın en kalabalık bölgesi olacağı tahmin edilmektedir. Diğer taraftan Afrika’daki 55 devlet, Birleşmiş Milletler’in içerisindeki toplam üyelerin %28’ini oluşturmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında uluslararası arenada Afrika’daki devletlerden destek bulmak, oldukça önemli hale gelmektedir (Ermağan & Fidan).

Tayvan’ın Afrika devletleri tarafından ötekileştirilmesi, Çin’in Afrika’ya yönelik önemli politikaları arasında yer almaktadır. Afrika ülkelerinin Çin lehine vermiş olduğu

oylar sayesinde Çin, Tayvan ile giriştiği 1971 yılındaki Birleşmiş Milletler üyelik yarışını kazanmıştır. Bu tarihten sonra Pekin yönetimi, Tayvan'ın Çin'e entegrasyonu konusunu girdiği her platformda dile getirmiş ve Tayvan konusu, Çin'in diplomatik ve askeri stratejilerini belirlemeye başlamıştır. Çin, Tayvan'ı diplomatik olarak yalnızlaştırma stratejisini Afrika devletleri ile yapılan görüşmelerde de gündeme getirmiş ve bölge devletlerini Çin lehine pozisyon almaları konusunda cesaretlendirmiştir. 53 Afrika ülkesinin 46'sı "Tek Çin politikası"na destek vermektedir. Hatta başta Tayvan ile iyi ilişkiler geliştiren ve Tayvan'a destek veren Güney Afrika gibi bazı devletler, daha sonra Afrika'daki çoğunluğa uyarak Çin'i desteklemeye başlamıştır (Dağlı, 2018).

Çin'in Afrika'ya yönelik yatırımları, 1970'lerden beri devam etse de 2000'lere kadar yapmış olduğu yatırımlar küçük ölçekte ve düşük miktarlardaydı. Çin, 1990'dan önce kendi ülkesine yatırım yapılmasına önem verirken 1990'lardan sonra dışarıya yatırım yapmaya başlamıştır. (Demirbaş, 2015).

2000 yılında Çin ile Afrika ilişkilerinin kurumsallaşmasını sağlamak amacıyla Çin Afrika İşbirliği Forumu(FOCAC) kuruldu. FOCAC'ın kurulmasından sonra Çin'in Afrika'ya yapmış olduğu yatırımlar ve Afrika kıtası üzerindeki ekonomik etkisi, önemli derecede artmıştır. Siyasi ve ekonomik amaçlarına ulaşmak adına Çin'in Afrika'ya yönelik hedeflerinin merkezinde ikili ve çok taraflı seviyede politik etkinliğin güçlenmesi bulunmaktadır. Belirlenen hedefler doğrultusunda bölge ülkeleri ile olan bağlantıların güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda Güney-Güney ortaklık sürecine sürekli atıf yapılmakta ve bölge ülkeleri, Çin tarafından uluslararası sistemdeki devletler nezdinde desteklenmektedir (Tepebaş, 2011).

Çin'in Afrika'ya yönelik politikaların belirlenmesinde askeri ilişkiler önemli bir yer tutmaktadır. Soğuk Savaş döneminde Çin, Afrika'daki bazı özgürlük hareketlerine askeri destek vermesine karşın bu dönemde Çin'in Afrika'daki askeri faaliyetleri genelde düşük düzeyde kalmıştır. Son dönemde ise Çin'in Sudan'a küçük ölçekte üç silah üretim tesisi kurması, Mali ve Zimbabve'ye cephane ve silah üretim tesisi kurması, Çin'in bölgedeki askeri varlığını göstermektedir. Aynı dönemde Çin, birçok Afrika ülkesi ile bazı silahların satışı ve askeri eğitim verilmesi gibi konularda askeri anlaşmalar imzalamıştır. Yakın dönemde Çin'in kendi ticaret yolunun güvenliğini

sağlamak için Cibuti’de askeri üssünü faaliyete geçirmesi, Afrika’daki önemli güvenlik konuları arasında yer almaktadır. Çin’den Avrupa’ya Aden Körfezi ve Süveyş Kanalı üzerinden günlük 1 milyar dolar değerinde ihracat yapıldığı göz önüne alındığında Cibuti’deki askeri üs güvenlik açısından Çin için önemli bir avantaj sağlamaktadır (Dağlı, 2018).

Çin’in bölgedeki varlığı bölge devletleri açısından bir yandan fırsatlar oluştururken diğer yandan tehditler meydana getirmektedir. Çin, Afrika’da devletlerin iç meselelerine karışmama ve karşılıklı fayda ilkesi doğrultusunda hareket etmektedir. Diğer batılı devletlerin aksine Pekin, yapmış olduğu yatırımlarda herhangi bir politik ve ekonomik şart koymamakta ve Avrupa devletleri gibi yapılan işlerin hesap verilebilirliğini talep etmemektedir. Çin’in bu politikası, ilk bakışta bir fırsat gibi gözükse de bazı bakış açılarına göre Pekin, koşulsuz ve şartsız olarak vermiş olduğu krediler ve yardımlar ile bölge ülkelerini kendisine bağlayarak Afrika’daki nüfuz alanlarını genişletme gayreti içerisinde. Dahası Çin tarafından yapılan bu koşulsuz yardımlar, Afrika’nın demokratikleşme sürecine negatif bir etkisinin olacağı ve otoriter rejimlerin çoğalmasına yol açacağı ifade edilmektedir. Diğer yandan ucuz Çin mallarının Afrika pazarına girmesi, bölgedeki yerel üreticilerin rekabet gücünü zayıflatacağı düşünülmektedir. Ayrıca Afrika’ya yapılan yatırımlarda çalışmak üzere Çin’den gelen yaklaşık 1 milyon Çinli işçi, nispeten daha az kalifiyeli olan yerel işçiler karşısında rekabet avantajını yakalayacağı, bu durumun sonucunda ise Çinli işçiler ile rekabet edemeyen yerel işçilerden kaynaklı toplumsal sorunların ortaya çıkacağı belirtilmektedir. Bazı uzmanlara ise Çin’in kasıtlı olarak böyle bir politika izlediğini, çünkü Afrika’yı kendisine muhtaç bırakmak istediğini belirtmektedir (Dağlı, 2018).

3.2.4. Bir Kuşak Bir Yol Projesi

Günümüzde GSYH bakımından Amerika Birleşik Devletleri’nin ardından dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin, bu gelişimini devam ettirmek ve küresel ekonomi politikteki gücünü artırmak için yeni atılımlar yapmaktadır. Kuşak ve Yol Projesi (Bir Kuşak Bir Yol Projesi/Yeni İpek Yolu), bunun en büyük örneğidir. Hem jeopolitik hem de ekonomik hedefleri olan Çin, bu proje ile Avrasya’nın merkezinde

olduğu bir dünya ekonomisi inşa etme eğilimindedir. Kuşak ve Yol Projesi ile Çin Halk Cumhuriyeti, kendisinin öncülük ettiği küresel kapitalizmin merkezini Güney'e kaydırmayı hedeflemektedir. Dünyanın bütün bölgelerinde batı sermayesinin kolay bir şekilde hareket etmesi sağlanarak, üretimin parçalara ayrılması süreci olarak ifade edilen küreselleşmeyi Çin, kendi lehine çevirebilmiştir (Şimşek, 2019 , s. 186-187).

Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı'nın Devlet Konseyi yetkisi ile 28 Mart 2015 tarihinde ortaklaşa yayınladıkları "İpek Yolu Ekonomi Kuşağı ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolunun Ortaklaşa İnşa Edilmesini Teşvik Üzerine Vizyon ve Faaliyetler" bildirgesine göre projenin prensipleri beş başlık altında şöyle belirlenmiştir: "1) "Kuşak-yol" projesi, öncelikle "barış içinde yaşamının beş ilkesi"ni desteklemektedir. 2) "Kuşak- yol" projesi, öncelikle tarihi İpek Yolu bölgesini kapsamaktadır. Ancak, daha fazla bölgenin faydalanabilmesi için tüm ülkelerin ve uluslararası/bölgesel örgütlerin katılımına açıktır. 3) "Kuşak-yol" projesi, uyumlu ve kapsayıcıdır. Proje, uygarlıkların birbirine karşı hoşgörülü olmasını savunmaktadır, ülkelerin seçtiği farklı kalkınma yollarına/usullerine saygı göstermekte ve farklı uygarlıklar arasındaki diyalogu desteklemektedir. 4) "Kuşak- Yol" projesi, pazar operasyonlarına uyumludur. Piyasa kurallarına ve uluslararası normlara uyacak, kaynak tahsisinde pazardaki belirleyici role ve işletmelerin temel rollerine engel olmayacak ve hükümetlerin kendilerinden beklenen görevlerini yerine getirmelerine imkân sağlanacaktır. 5) "Kuşak-Yol" projesi, karşılıklı fayda için çabalayacaktır: Projeye dâhil olacak tüm tarafların ilgilerine ve menfaatlerine uyumludur ve menfaatler ile "en büyük ortak payda"nın birleştirilmesi için çaba göstererek tüm tarafların ilmini, yaratıcılığını, güçlü yönlerini ve potansiyellerini kullanmaları için tam destek verecektir" (Durdular, 2016, s. 80-81).

Bir Kuşak Bir Yol Projesi, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından 2013 yılının eylül ayında Kazakistan'a yapmış olduğu ziyaret esnasında açıklanmıştır. Yaklaşık 60 ülkeyi kapsayan bu proje ile girişimin güzergahındaki ülkelere yüz milyarlarca dolarlık yatırım yapılması, ekonomik motivasyon ile yakın ilişkilerin ve bir uluslararası ticaret ağının oluşturulması öngörülmektedir. Bu yönden Bir Kuşak Bir Yol Girişimi; bir projede veya program olmaktan ziyade lokomotifinin Çin'in olduğu ve Avrasya'nın sosyoekonomik, altyapı, yatırım ve finansal açıdan entegre olmasını amaçlayan uzun vadeli ve sınırlarının henüz tam olarak belirlenmediği bir öneri olarak

durmaktadır. Bu perspektiften bakılıp projenin derinlemesine analizi yapıldığında, Proje, İkinci Dünya Savaşına müteakiben Avrupa’da savaşın önüne geçilmesi ve barış ortamının sağlanması için ekonomik merkezli toplumsal refahın artırılması yoluyla istikrar oluşturmayı amaçlayan süreç ile benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür (Alperen, 2018, s. 19).

Bu proje ile iki farklı güzergahın meydana getirilmesi hedeflenmektedir. Oluşturulması düşünülen hattın birincisi, Çin’in Orta Asya, Rusya ve Avrupa ile karadan bağlanmasını öngören “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı” (Silk Road Economic Belt) hattıdır. “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı”nda güzergahta yer alan devletlerinin altyapı olanaklarının iyileştirilmesi, yerli ve yabancı yatırımların sayısının yükseltilmesi ve serbest bir ticaret ortamının sağlanması, birincil amaçlar arasında bulunmaktadır. Projenin içeriğinde yüksek hızlı demiryolu, karayolu, limanlar, havaalanları, doğalgaz hatları ve diğer altyapı projeleri bulunmaktadır. Projedeki ikinci ana güzergâh ise Çin’in Hint Okyanusu üzerinden Basra Körfezi ve Akdeniz’e bağlanmasını öngören “Deniz İpek Yolu” (Maritime Silk Road) hattıdır. İkinci güzergâh vasıtası ile deniz yolu ile yapılan ticaretin Basra Körfezi ve Hint Okyanusu üzerinden geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin, ticaretinin çoğunu deniz yolu üzerinden gerçekleştirdiği göz önüne alındığında Çin açısından bu girişimin ne kadar yerinde olduğu görülmektedir. Deniz İpek Yolu’nun ön plana çıkmasında, Çin’in halihazırda kullandığı güzergahların hem yüksek maliyetli olması hem de Aden Körfezi ve Malaka boğazından kaynaklı güvenlik problemlerinin olması etkili olmuştur. Toplam 65 ülkeyi kapsayan projenin iki ana güzergahındaki devletlerin profilleri incelendiğinde çoğunlukla gelişmekte olan ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir (Karagöl, 2017).

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping’in 2013 yılının Ekim ayında Kazakistan’a yapmış olduğu ziyaret esnasında dillendirdiği İpek Yolu Ekonomik Kuşağı (Silk Road Economic Belt) ve 21’inci Yüzyıl Deniz İpek Yolu (the 21st Century Maritime Silk Road) ile yani Tek Kuşak, Tek Yol (One Belt, One Road) projesiyle Çin; Asya, Avrupa, Ortadoğu ve Afrika’nın Doğu ve Güneydoğu Asya’ya bağlanmasını sağlayan ticaret koridorları yaratma hedefindedir. Demiryolu, karayolu, hava, deniz ve boru hattı geçişlerini içeren bu projenin finansmanını sağlamak için Asya Altyapı Yatırım Bankası (Asia Infrastructure Investment Bank) ve Şanghay merkezli BRICS Yeni Kalkınma Bankası (New Development Bank) kurulmuş ve Yeni İpek Yolu Fonu oluşturularak

projeye yaklaşık 40 milyar dolar kaynak tahsis edilmiştir. Bu kaynakların yanı sıra 2015 yılının ocak ayında Enerji Kalkınma Fonu oluşturularak, fon aracılığı ile 20 milyar dolar yatırım çekilmesi planlanmaktadır. Çin Devlet Başkanı, proje ile ilgili olarak “kazan-kazan önerisi” olduğunu belirtmiş ve bu projenin 3 milyar insanı kapsayacak ve devasa maden ve enerji kaynaklarına sahip Avrupa ve Ortadoğu’ya ulaşımı sağlayacak bir serbest ticaret bölgesi olduğunu ifade etmiştir (Kodaman & Gonca , 2016, s. 1254-1255).

Proje kapsamındaki ülkelerin yaklaşık 21 trilyon dolarlık bir ekonomik büyüklüğe sahip olduğu düşünüldüğünde, Modern İpek Yolu projesinin önemli bir ekonomik potansiyeli olduğu ortaya çıkmaktadır. Çin-Orta Asya-Avrupa hattını birbirine bağlayan güzergâhların bitirilmesi ile birlikte kara, deniz ve demiryolu ulaşımında entegrasyonun sağlanması, küresel çapta çeşitli ticaret yollarının oluşturulması ve taşıma sürelerinin en aza indirilerek ulaşım maliyetlerinin düşürülmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca üç kıtada(Asya, Avrupa ve Afrika) altyapı yatırımlarının yapılmasını hedefleyen bu proje; medeniyetlerin, inanç merkezlerinin, toplumlararası ekonomik ve kültürel etkileşimlerin meydana gelmesine zemin hazırlayacaktır. Pekin’de 14-15 Mayıs 2017 tarihlerinde Modern İpek Yolu Projesi ile alakalı birçok devletin katıldığı bir zirve gerçekleştirilmiştir. Çin devlet başkanı Xi Jinping tarafından projenin ehemmiyeti, katılan devletlere aktarılmıştır. Modern İpek Yolu projesinin Rusya tarafından önerilen “Avrasya Ekonomik İşbirliği” ve Türkiye tarafından önerilen “Orta Koridor” projeleri ile uyum içinde olacağı belirtilmiştir (Karagöl, 2017).

Projenin “kapsamı ve felsefesi” olmak üzere altı çizilmesi gereken iki bölümü bulunmaktadır. Projenin kapsamı, büyük tasarlanmış ve jeopolitik bağlantılar ile inşa edilmiştir. Ortaya konan tahminlere göre proje, dünyada yaşayan her dört kişiden üçünü ilgilendirmektedir. Buna ilave dünya üretiminin yaklaşık yarısını gerçekleştiren yetmiş yakın ülke, Avrasya’nın tümü ve Afrika’nın birçok bölgesi, projenin kapsamı içerisinde yer almaktadır. Bu perspektiften bakıldığında Kuşak Yol Projesi, ticaret ve yatırımların Avrasya’ya entegre edilmesini hedefleyen bir kalkınma projesi olarak durmaktadır. Bu açıdan girişimi, Avrasya ekonomik bloğunu biçimlendirme vasıtası olarak da nitelendirmek mümkündür. Bu tasarıya göre, dünyanın ekonomik ve politik ağırlık merkezinin Atlantik ve Asya-Pasifik ekonomik bloklarından kıtasal Avrasya’ya doğru kayacağını söylemek mümkündür. Aynı zamanda bu proje, parçalanmış

politikaların yeni politik hedefler ile birleştirilmesi sağlanarak, günümüzde olan ve gelecek yıllarda yapılması düşünülen birçok petrol ve doğalgaz boru hattı projeleri ile senkronizasyonun sağlanmasında vazife görmektedir (Aydın F. , s. 3).

2000'lerin başından itibaren uluslararası ekonomik sistemi domine etmeye başlayan ve hâlihazırda dünyanın en fazla üretimini gerçekleştiren Çin, son dönemde ekonomik büyümede durgunluk yaşama tehlikesiyle karşılaşmıştır. 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz, Çin'in en büyük ticaret partnerleri arasında yer alan ABD, Avrupa Birliği ve Japonya'nın talep miktarının düşmesine yol açmış, bu durum da ihracat eksenli büyüyen Çin ekonomisinin büyümesinin yavaşlamasına neden olmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti'nin orta vadeli hedefleri arasında yer alan yüksek ekonomik büyümeyi devam ettirme düşüncesi göz önüne alındığında, Çin'in 2016 yılındaki %6,7 ekonomik büyüme ile son 27 yıl içerisinde en düşük büyümesini gerçekleştirmesi, Çin'i ekonomik yönden çeşitli alternatifler belirlemeye itmiştir. Bu açıdan ABD ile AB arasında imzalanan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması'nın (Transatlantic Trade and Investment Partnership-TTIP) uygulamaya konmasını, ihracat oranlarının düşmesinde büyük bir sebep olarak gören Çin açısından Modern İpek Yolu Projesi, daha önemli bir konuma gelmektedir (Karagöl, 2017).

Çin'in Bir Kuşak Bir Yol Projesini planlamasında birçok sebep ve hedef bulunmaktadır. Birincisi, Çin'in ekonomik büyümesini devam ettirebilmesi için yeni pazarlar bulması gerekmektedir. Bu proje, Çin açısından yalnızca pasif bir biçimde pazar bulma olmayıp yeni pazarlar oluşturma ve hâlihazırda pazarlarını genişletme stratejisidir. Çin'in 1990'lı yıllarda startını verdiği ekonomik eksenli "dışarı çıkma politikası", ekonomik hedefinin ötesine geçerek "bütün küreye yayılma"ya evrilmiştir. Küresel ekonomide Çin'in gücünün artması, Çin para birimi Yuan'ın da uluslararasılaşmasına katkı sağlayacaktır. Yuan'ın uluslararasılaşması, Çin'in küresel ekonomik düzene sıkı sıkıya bağlanabilmesi ve bu düzene etki edebilmesi adına büyük bir önemi bulunmaktadır. İkincisi, Çin, 1978 yılından itibaren yapmış olduğu ekonomik reformlarda çoğunlukla doğu bölgelerinin kalkınmasına öncelik tanımıştır. Bununla birlikte projeye etnik köken olarak Han Çinlisi olmayan ve sınır hatları boyunca yaşayan azınlık halklarının refah düzeylerinin yükseltilerek, merkeze olan bağımlılığının artırılması amaçlanmaktadır. Üçüncüsü, Çin'in elde etmiş olduğu ekonomik güç, nihayetinde uluslararası düzene etki eden politik bir güce evrilmesi

kaçınılmaz görünmektedir. Çin, bu proje ile bütün tarafların belirli bir seviyede memnuniyet duyacağı “kazan-kazan ilkesi” prensibince projenin güzergâhında dost ve müttefik devletler kazanmayı amaçlamaktadır (Alperen, 2017).

Çin, gelecek dönemde ABD’nin deniz ablukası uygulama ihtimaline karşı Avrupa ve Afrika ile gerçekleştirdiği ticareti güvenli bir şekilde devam ettirmek için çeşitli hazırlıklar yapmaktadır. ABD’nin Asya kıtasındaki müttefikleri ve nüfuz alanları ile oluşturmaya çalıştığı çevreleme stratejisini etkisizleştirebilmek için Çin, Asya’daki nüfuz alanlarını genişletmeye çalışmaktadır. Belirlemiş olduğu bütün bu hedeflere bütünleşmiş bir strateji ile ulaşmaya çalışan Çin, “Asrın Projesi” olarak nitelendirdiği Kuşak Yol Girişimi, önemli bir konumda bulunmaktadır. Gelecek dönemde büyük devletlerin arasında güç geçişinin olacağını varsayan uzmanlar, Çin’in yeterli ekonomik büyüklüğe kısmen ulaştığını ve gereken nüfus yoğunluğuna da sahip olduğunu düşünmektedir. Çin’in nüfuz alanını geniş bir coğrafyaya yayması, temeldeki tek eksiği olarak değerlendirilmektedir. Çin’in bu eksikliğini gidermesi, ekonomik büyümesini sağlayacak ekonomik ve stratejik hamleler yapması ve jeopolitik özellik taşıyan atılımlar yapması gerekmektedir. Bu sebeple jeoekonomi kavramı ile açıklanması daha doğru olan Kuşak Yol Girişimi, Çin’in bu yüzyıldaki kalkınma hamlelerinin mihenk taşı olmaktadır (Aydın F. , s. 2).

Kuşak ve Yol Projesi, rota üzerindeki bütün devletler açısından olumlu veya olumsuz birçok etkisi bulunmasına karşın, en çok Çin’in hedefleri açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda projenin Çin devlet şirketlerinin küreselleşmesinde önemli katkısı bulunmaktadır. 2000’lerden sonra “Going Global” stratejisi bağlamında Çin devlet şirketleri, uluslararası ekonomi piyasalarında kayda değer biçimde hızlı büyümüşlerdir. Gelecek yıllarda Kuşak ve Yol Projesi vasıtasıyla devlete ait altyapı ve enerji şirketlerinin faaliyetlerinin artması umulmaktadır. Bu açıdan Kuşak ve Yol Girişimi, Çin’in küreselleşme politikasının ileri seviye bir versiyonu olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle Çin’in, sahip olduğu şirketleri, küresel ve bölgesel etki alanını genişletmek için kullandığı bir araç olarak değerlendirmek mümkündür (Şimşek, 2019 , s. 192).

3.3. ABD-ÇİN REKABETİ

Siyaset bilimci Profesör George Modelski'nin ortaya koyduğu başat güç (dominant power) teorisine göre, 15. yüzyıldan sonra dünya tarihi, bazı devletlerin belirli bir dönem başat güç konumunda bulunduktan belirli bir süre sonra bu konumlarını kaybetmeleri zinciri içinde akmaktadır. Bu kurama göre belirli bir devlet, uluslararası sistemde yükselmesiyle birlikte dünya denizlerine hâkim olmakta ve bu sayede okyanuslara diğer bir ifade ile ticarete hâkim olarak başat güce dönüşmektedir. Belirli bir dönemden sonra bu gücün karşısına yeni bir rakip çıkmakta ve bu iki rakibin karşılaşmasından sonra ikisi arasındaki galip olan devlet veya bunların çatışmasından faydalanan üçüncü bir devlet başat güç konumuna gelmektedir. Bu teoriye göre 15. ve 16. yüzyıldan önce Portekiz, sonrasında İspanya, 17. yüzyılda Hollanda, 18. yüzyılda Fransa, 19. yüzyılda İngiltere denizlere hâkim olmuş ve başat güç haline gelmiştir. 20. yüzyılda ise İngiltere ile Almanya'nın çekişmesi her iki devletin de zayıflamasına neden olmuş ve ABD, aralarından sıyrılarak başat güç haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası sistemine egemen olan ABD, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile mücadele etmiş, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve komünizmin çöküşü ile birlikte hegemon statüsünü korumayı başarabilmiştir. Birçok uzmana göre, 2000'li yıllardan itibaren Çin'in yükseliş ile birlikte ABD ile Çin arasında başat güç mücadelesi başlamıştır. Bu rekabeti kazanan devletin veya bu rekabet nedeniyle güçlenen üçüncü bir devletin 21. yüzyılın başat gücü olacağı ileri sürülmektedir (Örmeci, 2013 , s. 1-2).

1990'lardan itibaren değişen uluslararası ekonomik ve siyasi konjonktüre bağlı olarak Çin Halk Cumhuriyeti, sahip olduğu tarihi, kültürel ve sosyo-ekonomik potansiyeli ile harekete geçerek ve tekrar yükselişe geçmiştir. Napolyon'a ithafen söylenen "*Bir gün Çin uyanırsa bu gelişme dünyayı sarsabilir*" sözü tam olarak bulunduğumuz dönemi yansıtmaktadır. Bütün dünyanın ekonomik durgunluk yaşadığı bir dönemde Çin ekonomisindeki yükseliş; birçok literatürde "uyuyan devin uyanması", "ejderhanın tırnaklarını bilemesi", "yeni bir süper gücün doğması" gibi söylemlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Diğer taraftan 1990'lardan sonra ABD'nin liderliğindeki tek kutuplu dünyanın neden olduğu küreselleşme sancuları, bölgesel milli devletlerin belirmesi ve ABD'nin başta Ortadoğu olmak üzere dünya enerji kaynaklarına el koyma

girişimleri dünya ekonomisindeki siyasi ve askeri dengeler açısından bakışların Çin Halk Cumhuriyeti'ne doğru yönetilmesine neden olmuştur (Kızılaltan, s. 45-46).

İkinci Dünya Savaşı sonunda Almanya ve Japonya'nın öncülüğündeki ittifakın yenilgiye uğraması ile birlikte dünya düzeni, NATO ve Varşova paktları arasında Soğuk Savaş dönemine girmiştir. İki kutuplu uluslararası sistem, komünizm ve Sovyetler Birliği'nin parçalanması ve ABD'nin zaferi ile son bulmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerika Birleşik Devletleri rakipsiz kalmış ve dünyanın hegemon devleti haline gelmiştir. Yine bu dönemde Çin, iki kutuplu dünya arasındaki jeostratejik önemini değerlendirerek bir taraftan nükleer gücünü diğer taraftan da ekonomik altyapısını geliştirmiş ve kapitalist dünya ekonomisine entegre olabilmıştır. 1990'lardan sonraki dönemde Çin, ucuz işgücü ve ucuz üretimi vasıtasıyla 2009 yılında dünyanın ikinci büyük ekonomisi olmuş ve sahip olduğu dünyanın en kalabalık nüfusu ile hem bölgesel hem de uluslararası arenada önemli bir aktör olarak belirmiştir. Çin, bu yükselişi ile birlikte 21. yüzyılda ABD'nin yeni rakibi ve potansiyel dünya gücü olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte ABD ve Çin'in menfaatleri, bölgesel ve uluslararası siyasette bazı noktalarda çatışırken bazı noktalarda ise örtüşmektedir. Bu durum, iki devlet arasında işbirliğini mecbur kılmaktadır (Güneş, 2009, s. 175).

Son dönemde yapılan değerlendirmelerde, Çin'in ekonomik yükselişinin yanı sıra Amerika'nın düşüşü de çok fazla dillendirilen diğer bir kavram olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında dünyanın tek süper gücü haline gelen ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra izlemiş olduğu yanlış politikalar sonucunda uluslararası sistemdeki hegemon rolünü kaybetmeye başlamıştır. ABD'nin uluslararası sistemdeki bu rolünü kaybetmesinde ana etken, 2000'lerin başında iktidar olan yeni muhafazakar(neo-con) çevrelerin ekonomide çok kutuplu bir dünyanın yaklaşmakta olduğunu görememesi ve mutlak askeri gücüne dayanarak uluslararası hukuk ve müttefik ilişkilerini aşar derecede kendi çıkarlarına yönelmesi idi. ABD'nin bu politikaları, dünya çapında prestij kaybetmesine ve müttefiklerinin gözünde de hayal kırıklığı yaratmasına neden oldu. Diğer taraftan 11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin sert ve aşırı terörizmle mücadele politikalarına yönelmesi, yumuşak güç bakımından önemli bir avantajı olan demokrasisi ve imajına gölge düşürdü. Irak ve Afganistan'daki operasyonlarda yapılan insanlık dışı muameleler, İslam dünyasınca büyük tepki gösterilmesini yol açtı. ABD'nin gücünün zayıflamasındaki bir diğer etken ise artan askeri harcamalarıdır. Askeri harcamalar

ekonomik gücünün zayıflamasına ve büyük cari açıklar vermesine sebep oldu. Ayrıca 2008 yılındaki ekonomik kriz de ABD'nin ekonomisinin zayıflamasındaki diğer bir faktördü (Örmeci, 2013 , s. 4-5).

Amerika Birleşik Devletleri, bu düşüşüne rağmen dünyanın başat gücü olmayı kimseye kaptırma niyetinin olmadığını açıkça belirtmektedir. Bu açıdan devletlerarası ilişkilerdeki stratejisini, çok kutuplu dünya siyasetinde güce giden oyunun kurallarını ve bu süreçte rol almak isteyen aktörleri ve onların rollerini kendisi seçmek istemektedir. Bununla birlikte bu durumun üstesinden tek başına gelemeyeceğinin de bilinci içerisinde. Bu bağlamda ABD, belirlemiş olduğu politik hedefleri uygulamaya koyabilmek için Birleşmiş Milletler, G20 ve AB gibi uluslararası kuruluş ve birlikler ile Türkiye, Pakistan ve Brezilya gibi bölgesel aktörlerle işbirliği yapmaktadır. Güvenliği söz konusu olduğunda ise Rusya veyahut başka bir aktöre karşı ya da terörizm örneğinde olduğu gibi eşgüdümlü bir hareket alanı belirlemektedir. Bu çerçevede Amerika Birleşik Devletleri, Çin'e yönelik bölgesel ve uluslararası politikalarında Rusya, Hindistan ve Japonya gibi devletleri denge unsuru olarak değerlendirmekte ve Çin'in Asya bölgesinde aşırı güçlenmesini engellemeye yönelik politikalar belirlemektedir. Yaşadığımız dönem itibariyle orta vadede Çin'in bölgesel bir güç olduğu su götürmez bir gerçektir. Uzun vade de ise Çin, ekonomik gücü vasıtasıyla siyasal, askeri ve teknolojik gücünü artırarak uluslararası sistemde başat güç olma potansiyelinin olduğunu iddia etmek mümkündür. Bilhassa Irak'ta ve Afganistan'da yapmış olduğu operasyonlar, ABD'nin aşırı derecede borçlanmasına neden olmaktadır. Diğer yandan da Çin'in ekonomisi güçlenerek ABD'nin ekonomisini kendine bağımlı hale getirmektedir (Güneş, 2009, s. 185).

19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yarısı, Çin açısından batılı devletler ve Japonya karşısında "ulusal aşağılama" yüzyılı olarak tanımlanmakta ve artık bu dönemin sona erdirilmesine yönelik eğilim giderek artmaktadır. Çin'in son döneme kadar uluslararası politikalarındaki düşük yoğunluklu dış politika çizgisinde, değişiklik yaşanmaya başlanmıştır. Çin'in uluslararası arenada daha büyük sorumluluklar alması ve hegemon bir güç olan ABD karşısında daha sert bir dış politika çizgisini takip etmesi yönünde iç dinamiklerle de desteklenen yönetsel bir algı giderek kendini göstermektedir. 21. yüzyılda Asya-Pasifik bölgesinin dünya siyasetinde öneminin giderek artması, bu yönetsel algıyı daha güçlü bir zemine oturtmaktadır. Bununla birlikte ABD'nin

uluslararası sistemdeki hegemonik yapısından endişe duyan Çin, paradoksal bir dış politika tercihi ile de yüz yüze kalmaktadır. ABD'nin Asya-Pasifik bölgesinde sağlamış olduğu görece güvenlik, bu gücün bölgeden çıkmasının doğuracağı dengesizlikler ve muhtemel silahlanma yarışı, Çin'in ekonomik kalkınmasına engel olma ihtimali bulunmaktadır. Bu açıdan böyle bir gelişmenin olması, ekonomik kırılganlığını atamamış bir açıdan satın alma gücü oldukça yüksek ABD pazarını büyük bir avantajla kullanan Çin için büyük problemler ortaya çıkaracaktır. Çin'in "ekonomik kalkınma öncelikli" geniş ölçekli uzlaşısı, büyük yara alacaktır. Uluslararası sistemde hâlihazırdaki ince güç dengesi hesaplarına karşın, 20. yüzyılın başlarında kıta Avrupa'sı merkezli dünya sisteminde gücün kanatlara yayılmasına tanıklık edilmiş, İki dünya savaşı ile altüst olan Avrupa devletleri bu sürece çok fazla dayanamamıştır. Fakat Soğuk Savaş'tan galibiyetle çıkan Amerika Birleşik Devletleri'nin 21. yüzyılda uluslararası ilişkilerdeki güç dengesinin Asya-Pasifik bölgesine kayması olgusuna, büyük bir direnç göstermesi kaçınılmaz görülmektedir. Amerika ve Çin arasında ekonomik alanda yaşanan bu rekabetin sıcak bir savaşa dönüşüp dönüşmemesini, her iki devletin stratejik planları çerçevesinde yapacakları adımlar gösterecektir (Emiroğlu, s. 466-467).

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin konjonktürel yapısı, Çin'in yükselişinde uygun bir zemin oluşturmuştur. Başta ABD olmak üzere batılı devletlerin sağlamış olduğu ekonomik destek ile güçlenen Çin, hâlihazırdaki merkeziyetçi yönetimini demokratikleşme yoluyla uluslararası ekonomik sisteme entegre etmiş, sonrasında ise uluslararası sistemde daha fazla sorumluluk almak arzusu içerisinde olmuştur. Batılı devletler; ekonomik çıkar, kısmen de olsa geleneksel olmayan güvenlik sorunları ve bölgesel işbirliği gibi siyasal nedenler ile Çin'e ihtiyaç duymuş, bu durum ise Çin'in yükselişine dolaylı katkısı sağlamıştır. Çin, uluslararası sistemin bu konjonktürel yapısından daha fazla verim elde edebilmek için 2003 yılında ulusal çıkarları doğrultusunda yeni bir dış politika yöntemi belirlemiştir: "Büyük güçlerle yapılacak diplomasi anahtardır; çevre ülkeleriyle yapılacak diplomasi birincildir ve gelişmekte olan ülkelerle yapılacak diplomasi ise temeldir". Daha sonraki dönemde bu ilkelere çok taraflılık ve işbirliği diplomasisi de eklenmiştir (Ekrem, 2011 , s. 11-12).

Çin, uluslararası sisteme entegre olduğu 1978 yılından beri batı merkezli ekonomik sistemden elde etmiş olduğu faydanın maksimum noktaya ulaştığını ve batı

merkezli ekonomik sistemin sonuna geldiğini düşünmektedir. Bu çerçevede Çin, yeni politik hedefler belirlemiştir. Ana kurucularından olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü, ASEAN+Çin, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği, Çin-Arap İşbirliği Formu, Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği ve benzeri çok taraflı işbirliği mekanizmalarını, Bir Kuşak Bir Yol projesinin daha sağlıklı işlemesine yönlendirmektedir. Diğer taraftan aralarında Türkiye'nin de bulunduğu Çin'in öncülüğünde kurulan Asya Altyapı ve Yatırım Bankası, merkezinde ABD'nin olduğu ekonomik düzene sistematik başkaldırının ilk somut adımı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda Çin, batı merkezli ekonomik sistemde yer almayı sürdürürken pürüzsüz bir geçişle alternatif bir sistemi de oluşturmanın çabası içerisinde olacağı gizlenemeyen bir realite olarak durmaktadır (Alperen, 2017).

Soğuk savaş döneminde ABD'nin baş düşmanı olan Sovyetler Birliği'ni dengeleme sürecinde Sovyetler Birliği ile sınır anlaşmazlıkları bulunan Çin, sürece dahil edilerek iyi ilişkiler kurulmuştu. Jeopolitik mahiyetli bu temaslar, 1978 yılından itibaren Çin'in uluslararası sisteme entegre olmaya başlaması ile birlikte desteğin boyutu da genişledi. Bu süreçte ABD'nin esas jeopolitik düşmanı olan Sovyetler Birliği ile ihtilafli olan Çin, bir yandan soğuk savaşın gidişatını etkilerken diğer taraftan da karlı yatırımlara ev sahipliği yapmaktaydı. Soğuk Savaş döneminde başlayan bu değişim ve dönüşüm, hız kesmeden devam etmiştir. Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren artan yabancı sermaye akışı sayesinde Çin'in yükselişi, küreselleşmenin önde gelen başarı hikâyelerinden biri olmuştur. Bu süreçte batılı yatırımcılar, bir yandan zenginleşmekte iken diğer yandan da Çin'e teknoloji ve sermaye akışı sağlamaktaydı. Bununla birlikte ABD ile Çin arasındaki iyi ilişkilere rağmen Çin'in ekonomik büyümesinin yeni bir jeopolitik rakip doğuracağını düşünen ve Çin'e kuşkuyla yaklaşanlar da bulunmaktaydı. Fakat iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin cazibesi ve bilhassa Çin ile doğrudan veya dolaylı iş yapan güçlü çevrelerin politikaya nüfuz etmesi, bugüne kadar bu endişelerin kısmen de olsa bastırılmasına neden olmaktadır. Bu süreçte Çin, Amerika'daki tartışmaların lehlerine olacak tezleri güçlendirecek şekilde "barışçıl yükselişe" vurgu yapmaktaydı. Çin akademisi, bu politik söylemi desteklemekte ve Çin tarihini, düşünce geleneğini ve mevcut siyasi kültürünü değerlendirerek sınırların dışına yayılan ve sistematik çatışma çıkarma eğilimi olmayan bir devlet kimliği tasarımı göstermeye çabalamaktadır. Diğer taraftan ABD'nin Çin'e yönelik jeopolitik endişelerinin kaybolmadığı, en azından 2007 yılından sonra askeri doktrinde açıktan

yaptığı inovasyonlar ile Çin ile gelecekte bir karşılaşma için hazırlık yaptığı bilinmektedir. ABD açısından bu konunun önemli noktası ise Çin ile girilen mücadelenin nükleer bir savaşa dönüştürülmeden nasıl başarıya ulaştırılacağıdır. Yapılan tartışmalarda en kabul gören strateji ise Çin'in ablukaya alınmasıdır. Çünkü Çin, ithal ettiği enerjinin ve ihraç ettiği ürünlerin önemli bir kısmını denizden taşımaktadır. Bu senaryoya göre Çin'in anakarasına direkt saldırılmayacağından dolayı Pekin'in, nükleer bir mukabeleye başvurmayacağı ve deniz ablukasını aşamaması ile birlikte yenilgiyi kabul edeceği öngörülmektedir. Obama döneminde Çin'in etrafındaki müttefiklerle ilişkilerin kuvvetlendirilmesi ve bölgedeki müttefik askeri altyapılarının tahkimi politikası, ortaya çıkabilecek çatışma ihtimaline karşı bir hazırlık olarak durmaktaydı. Son demde hem ABD ve müttefikleri hem de Çin, denizlerde hazırlıklarına devam etmekte dönem dönem küçük krizlerle birbirlerini tartmaktadırlar (Okur, 2017, s. 48-49).

Çin, gelecekte hegemon bir güç olabilecek mi sorusu günümüzde odak noktasında bulunmaktadır. Çin, halihazırda uluslararası sistemde hegemon bir güç varken bunu yapmak ve ABD ile erken karşılaşmak arzusu içerisinde değildir. Çin, gücü giderek zayıflayan ABD'nin önleyici savaş başta olmak üzere içinde bulunduğu açmazlardan maksimum faydayı elde ederek pozisyonunu güçlendirmek istemektedir. Çin'in yükselişi ve 21. yüzyılda ABD-Çin güç değişimlerine ilişkin Organski'nin 1968 yılında ortaya attığı güç dönüşüm teorisine göre ABD; Afganistan, İran ve Kuzey Kore'de girişmiş olduğu mücadeleler ile gücünü dağıtırken Çin, bunun aksi yönde hareket ederek Amerika karşısında pazarlık unsurunu elinde bulunduran ve yardım istenilen ülke pozisyonunu oynamaktadır. Bu bağlamda Çin'in stratejisi, "ABD'nin güç kullanma uygulamalarını engellemek ve hareketlerini kısıtlamak için, silahlanma ve ittifak oluşturma yolu ile askeri bir muhalefet ortaya koymadan yumuşak caydırma ve pasif direnişe başvurmadır. Çin'in hegemonu yönetme yaklaşımının temel unsurları; zayıflama numarası yapmak, enerjisini saklamak, rekabette öne çıkmamak, muhalefette aşırı olmamak, diğerlerinin dikkatlerini başka alternatiflere yöneltmek ve başkalarının yutamayacağı kadar büyük ve karmaşık olduğu imajı vermektir". Hülasa Çin, Sun-Tzu'nun sözlerini hegemonu yaklaşımın temelini oturtmaktadır; "Yenilmemek kendi gücüne, yenmek düşmanın gücüne bağlıdır. Başarı; kendi kapasiteni korurken, düşmanı yenilebilir hale getirmektedir" (Yılmaz, 2008, s. 5).

3.3.1.ABD ile Çin Arasındaki Rekabetin Coğrafi Yönden Değerlendirilmesi

Çin Halk Cumhuriyeti, 1978 yılından itibaren sürekli büyüyen ekonomisine bağlı olarak artan enerji ihtiyacı nedeniyle uluslararası sistemin hâlihazırdaki hegemon devleti ABD ile Orta Asya, Ortadoğu, Latin Amerika ve Afrika gibi dünyanın birçok bölgesinde karşı karşıya gelmektedir. Çalışmanın bu bölümünde ABD ile Çin arasındaki rekabetin bölgesel açıdan değerlendirilecektir.

Orta Asya, Çin'in enerji kaynaklarına ulaşmasında önemli bir yere sahiptir. Çin açısından Amerika Birleşik Devletleri, bölgede rakip olarak görülmektedir ve daha kapsamlı bir perspektiften Çin'in Orta Asya politikası, ABD'nin tek kutupluluğu karşısında çok kutuplu bir dünya düzeninin oluşturulma gayretidir. Çin, Orta Asya'nın liberal piyasalara açılması ve bölgedeki neo-komünist rejimlerin iktidardan uzaklaştırılması düşüncesine katılmamaktadır. Çin'in Orta Asya'ya yönelik stratejisi, iki esasa dayanmaktadır: İlki, bu tür hükümetlerin Çin'deki ayrılıkçı Uygurları destekleyebilecek olmasından dolayı bölgedeki milliyetçi akımların uyanmaması, İkincisi ise ABD'nin bölgeye yaklaşmasının önlenmesidir. Ayrıca Çin, bölgenin enerji kaynaklarına erişimde bir engelle karşılaşmamak için bölgede kargaşa ve kriz ortamının oluşmasını engellenmek istemektedir. Böylelikle Orta Asya devletlerinin Çin pazarı ile olan ticari bağlantıları sağlanacaktır (Alagöz, 2010).

11 Eylül sonrası dönemde Orta Asya ve Güney Asya ABD'nin önem atfettiği jeopolitik bölgeler haline gelmiştir. Bu durum, hem Çin'in bölgedeki menfaatlerini etkilerken hem de Çin'in bölgeye uygulamış olduğu stratejileri yenilemeye itmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Orta Asya'ya yerleşerek; kuzeyde Rusya'yı dengeleyebilmekte, güneyde Hindistan ve Pakistan'a ulaşabilmekte, doğuda Çin'i kontrol altına alabilmekte, batıda ise Avrupa'nın Orta Asya'ya bağlanmasını sağlayabilmektedir. Böylelikle ABD'nin küresel strateji ağı, merkez ile bölge arasında bağlantı oluşturmasına olanak tanıyabilmektedir. Günümüzde Orta Asya; Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve Çin'in güç mücadelesinin olduğu bir satranç tahtasında durumdadır. ABD'nin Orta Asya'ya girmesi, bir yönden Orta Asya'nın istikrarına

tehdit oluşturan terör sorunu yok etme ve uluslararası terörizm ile mücadele amacıyla Doğu Türkistan ayrılıkçı faaliyetlerine karşı önlemler alma gibi önemli avantajlar sağlarken, stratejik yönden de Çin'i doğu-batı yönünde kuşatılmasına imkân tanımaktadır. Bölgede ABD'nin bir yandan Rusya ile mücadele ederken diğer yandan da işbirliği içerisinde bulunması, Çin'in bölgedeki stratejik alanının daralmasına neden olmaktadır. Orta Asya'daki stratejik dengelerin değişmesi, bölgenin güvenlik ortamını daha zor ve karmaşık bir hale getirmektedir. Bu durum ise Çin'in Asya-Pasifik bölgesine açılma stratejisini zora sokmaktadır. ABD ve müttefiki devletlerin Orta Asya'da terörün engellenmesine yönelik varlığı, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün işlevini zayıflatmaktadır. ABD'nin Orta Asya'daki enerji güzergahları ve boru hatları üzerindeki kontrolü, Çin'in hem karadan hem de denizden enerji temin etmesini engelleyebilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, küresel politikasının bir parçası olarak Orta Asya'da stratejik olarak şunları amaçlamaktadır: “Orta Asya'nın kuzeyinde dengeleyici bir hat oluşturularak Rusya'nın tekrar güçlenmesini engellemek; Bölgenin batısında Ortadoğu'ya yönelik bir kuşatma alanı oluşturmak; Bölgenin güneyinde Güney Asya'yı kontrol altına alarak doğrudan Hint Okyanusu'na inmek; Bölgenin doğusunda bir köprübaşı oluşturarak Çin'in yükselişini durdurmak” (Ekrem, 2011 , s. 40-41).

Amerika Birleşik Devletleri ile Çin'in rekabete girdiği bir diğer bölge ise Ortadoğu'dur. 11 Eylül sonrasında Suudi Arabistan'ın ABD ile olan ilişkilerinin bozulması ile Çin'in enerji ihtiyacının artmasına paralel olarak Suudi Arabistan'ın güçlü bir müttefike ihtiyaç duyması, aynı döneme denk gelmektedir. Suudi Arabistan kendisini başta Amerikan hegemonyasından olmak üzere batıdan kurtarmak ve bağlantılarını çeşitlendirmek arzusu içerisindedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003 yılındaki Irak'ı işgal etmesi, başta Suudi Arabistan olmak üzere Ortadoğu Devletlerinin, genelde batıya özelde ise ABD'ye antipati duymasına neden olmuştur. Diğer taraftan Çin, Suudi Arabistan'a gelişmiş silahlar satmaktadır. CSS-2 adında orta menzilli balistik füze satışı için iki devlet antlaşma imzalanmıştır. Çin, Suudi Arabistan'a sattığı silahların yanı sıra Ortadoğu'daki bazı devletlere de silah satmaktadır. Ancak ABD'nin engellemelerine de maruz kalmaktadır. Örneğin Çin, İran'a “ipek böceği” isimli karadan gemilere fırlatılan füze sistemi, Suriye'ye M-9 ve M-11 füze sistemleri satmaktadır. Ancak Cezayir'e yapımı planlan nükleer reaktör inşası projesi, ABD'nin yapmış olduğu baskılar sonucu bitirilemeden sona erdirilmiştir. Buradan çıkacak sonuç ise ABD'nin

yapmış olduğu baskılar nedeni ile Çin, Ortadoğu'ya sadece konvansiyonel silahların satışıını gerçekleştirilebilmektedir (Aslan, 2014, s. 49).

İran'a yönelik nükleer yaptırımların hafifletilmesinden sonra Çin'nin petrol ve doğalgaz şirketleri, İran'da faaliyetlerini artırmıştır. Abadan şehrindeki İran'ın en büyük petrol rafineri projesi için Çin, ilk safhada 1200 milyon dolar finansmanı 2017'nin şubat ayında sağlamıştır. İran ile Çin arasındaki işbirliği, ekonomik ve siyasi alan ile sınırlı kalmamış ve iki devlet, askeri alanda da işbirliği içerisine girmişlerdir. Yakın dönemde iki devlet, Basra Körfezi'nde birlikte askeri tatbikat düzenlemişlerdir. İran ile Çin arasındaki bağların giderek artması, ABD'nin bölgedeki jeostratejik alanının daralmasına yol açmaktadır. Aynı dönemde Çin'in bölgedeki ekonomik etkisi giderek artmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, bölgesel güvenlik tehdidi ile Doğu Asya'da Çin'i sıkıştırırken, Çin de İran üzerinden ABD'nin Körfez ülkelerindeki nüfuzunu azaltma çabası içerisindedir (Aydın F. , s. 6-7).

İki büyük devlet arasındaki diğerk bir mücadele alanı Afrika'dır. Çin'in Afrika kıtasının hemen hemen tamamında gerçekleştirdiği yatırımların ve ticaretin boyutu giderek yükselmektedir. Çin'in Afrika kıtasında yürütmüş olduğu bu faaliyetlere karşın, ABD, bilhassa 11 Eylül sonrası dönemde Afrika'ya yönelik terörizmle mücadele çerçevesinde askeri faaliyetler icra etmektedir. Bu iki farklı tutumunda aynı zaman dilimine denk düşmesi, Çin ile ABD'nin Afrika'da güç mücadelesi yaşadığı şeklinde yorumlanmıştır. Afrika'nın bu iki dev ülkenin jeopolitik mücadelesinin merkezine oturmasında bol miktarda petrol rezervi ve diğerk doğal kaynaklarına sahip olması etkili olmuştur. ABD, Afrika'yı askeri güç bağlamında değerlendirirken Çin, ABD'nin aksine ekonomik bir ortak olarak değerlendirmektedir. Bu maksatla Çin'in Afrika Devletleri ile kurmuş olduğu ekonomik ilişkiler, yalnızca doğal kaynakların çıkarılması ve ticareti biçiminde olmayıp kıtanın zaruret derecesinde muhtaç olduğu altyapı yatırımları ve baraj inşaatları ile de giderek kuvvetlenmektedir. Ayrıca kıta genelinde Çin'in nüfuzunu artırmasında yapmış olduğu sağlık, eğitim ve borç silme şeklindeki yardımlarda etkili olmuştur. Batılı ülkelerin aksine Çin'in, yapmış olduğu yardımlarda şart koşmaması, Afrika Devletlerince ayrı değerlendirmesini sağlamıştır. Çin'in, Afrika devletleri tarafından üretilen malların gümrüksüz bir şekilde Çin pazarına ulaşma olanağı sağlaması da Afrika devletleri ile Çin arasındaki bağların güçlenerek gelişmesini sağlamaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti, Afrika kıtasına jeoekonomik bir pencereden

bakarken Amerika Birleşik Devletleri, Afrika kıtasını “insanı müdahale, doğal kaynaklar elde etme, güvenlik kaygıları” gibi bakış açıları ile değerlendirmektedir. Afrika kıtasına iki devletin farklı perspektiflerden bakmasının temelinde, ABD açısından uluslararası düzenin istikrarının devam etmesi bulunurken, Çin açısından muhtaç olduğu enerji ve hammaddenin sağlanmasındaki ekonomik gereklilik yatmaktadır (Kılıç, 2013 , s. 89-90).

Son dönemde Çin Halk Cumhuriyeti, Latin Amerika’da Amerikan hegemonyasının kırılmasına yönelik hamleler yapmaya başlamıştır. Özellikle ekonomik alandaki ikili ilişkiler son dönemde ciddi bir ivme kazanmıştır. Çin, inşa etmek istediği adil ve çok kutuplu yeni dünya düzeni için Latin Amerika ülkelerinin desteğini almak arzusu içerisinde ki bu düzen, ABD hegemonyasına karşı gelmek anlamı taşımaktadır. Çin, Latin Amerika’ya yönelerek bir yandan rahat bir şekilde doğal kaynaklara ulaşabilirken, öte taraftan da ticari ilişkilerde batılı ülkelere olan bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir. Çin, ayrıca ekonomik ilişkiler vasıtası ile Tayvan’ı tanıyan bazı Latin Amerika ülkelerini kendi tarafına çekmeyi ve Tayvan’ı uluslararası arenada ötekileştirmeyi hedeflemektedir. Latin Amerika ülkeleri açısından Çin, Amerika Birleşik Devletleri’ni dengeleyen bir unsur olarak düşünülmektedir. Çünkü Çin, ilişkilerinde ABD’nin aksine ideolojik veya siyasal bir rejimde dayatmamakta ve insan hakları demokrasi gibi kavramları ileri sürmemektedir. Buna ilave Çin’in gayesi ekonomi temelli olup, sermaye ve teknoloji çekmek, yabancı yatırımları artırmak, kalkınma fonu sağlamak ve ticareti geliştirmek gibi konular Çin açısından önem arz etmektedir. Her ne kadar bölgenin en büyük ticaret ortağı ABD olsa da bugün Çin Halk Cumhuriyeti; Arjantin, Brezilya, Şili ve Peru’nun en büyük ticaret ortağı durumundadır. 2000’li yılların başlarında 13 milyar dolar Çin’in kıta ile olan ticaret hacmi, 2013 yılına gelindiğinde 260 milyar dolara yükselmiştir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde Çin’in ABD’nin arka bahçesi olarak tanımlanan bir bölgede bu kadar faal olması, ABD hegemonyasına karşıt bir durum olarak ortaya çıkmaktadır (Aktan, 2015).

Çin ile Amerika Birleşik Devletleri’nin rekabet ettiği ve anlaşmazlığa düştüğü konulardan biri de Tayvan ve Güney Çin Denizi’ne ilişkin meselelerdir. Tayvan’ın, coğrafi ve stratejik özellikleri nedeniyle Çin ve ABD için önemli bir yeri bulunmaktadır. Çin, Tayvan’ı ülkenin ayrılmaz parçası olarak görmektedir. Tayvan’ın,

Asya-pasifik bölgesinde Çin'in Amerika Birleşik Devletleri'nin politikalarına karşı kilit bir rolü bulunmakta ve ABD'nin egemenliği altına girmesini önlemeye yönelik politikalar izlemektedir. (Politikaakademisi, 2015) Tayvan'ın sınır tartışmaları konusu, önde gelen ve uluslararası boyut kazanmış bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Çin'in Tayvan'a yönelik politikası, "barışçıl bir şekilde yeniden bir araya gelmek" ve "bir ülke iki sistem" şeklindedir. Çin, Tayvan ile "bir ülke iki sistem" formülü ile barışçıl bir biçimde tekrar bir araya gelmeyi istemektedir. Fakat Amerika Birleşik Devletleri'nin 1950'li yıllardan itibaren Tayvan sorunu ile ilgilenmesi konuyu daha karmaşık bir hale büründürmüştür. ABD'nin, Tayvan'a sürekli silah satışı yapması ve Tayvan ile askeri ilişkilerini geliştirmesi, Çin'in tepkisine neden olmaktadır. Diğer taraftan ABD, Tayvan Boğazındaki dengenin muhafaza edilmesi için silah satışının zorunlu olduğunu düşünmektedir (Alagöz, 2010).

Günümüzde ABD ile Çin arasındaki gerilimi sürekli arttıran Güney Çin Denizi üzerindeki mücadele, Tayvan'ın durumunu son derece önemli ve hassas hale getirmektedir. Güney Çin Denizi'nin, birçok nedenden dolayı ABD ve Çin açısından önemli bir konumu bulunmaktadır. Dünyadaki hemen hemen tüm ticari yük gemilerinin Asya, Avrupa ve Ortadoğu'ya ulaşmasında bu güzergâhın kullanılıyor olması sebeplerden biridir. Reuters haber ajansı, bu bölgenin 4,58 trilyon euroluk bir ticaret rotası olduğunu belirtmektedir. Güney Çin Denizi'ni önemli yapan bir diğer vasfı ise altında ciddi miktarda petrol ve doğalgaz yataklarını bulundurmasıdır. Çin'in büyüyen ekonomisine bağlı olarak enerji ihtiyacı da giderek artan bir devlet olduğu değerlendirildiğinde, Güney Çin Denizi'nin ve bölgedeki enerjinin yönetiminin kendi inisiyatifinde olması, Çin açısından hayati önem taşımaktadır. Yine Güney Çin Denizi'nde Çin'in yapay adalar inşa edip kontrol bölgeleri oluşturması ve silahla donatması, ABD'nin Asya-Pasifik politikaları açısından büyük bir tehdit olarak ortaya çıkmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, Çin'in bölgedeki faaliyetlerinin hem uluslararası güvenlik riski oluşturduğunu hem de ABD'nin bölgesel çıkarları açısından tehdit teşkil ettiğini düşünmektedir. ABD, bu durumun uluslararası hukuka aykırı olduğunu ileri sürmektedir (Politikaakademisi, 2015).

Yukarıda sayılan sebeplerden dolayı Güney Çin Denizi, her iki devlet açısından önemli bir yeri bulunmaktadır. Çin, bölge ile ilgili ticaret yollarının güvenliğinin sağlanmasına yönelik politikalar izlemekte ve bölgeyi kontrolü altında

tutmaya çalışmaktadır. Fakat Güney Çin Denizi'nde mevcut durum, Pekin'in istemediği şekilde gelişmektedir. Vietnam, Tayland, Kamboçya, Malezya, Filipinler, hatta bir dönem Çin ile iyi ilişkiler kuran Myanmar, son dönemde ABD ile yakın ilişkiler içerisindedir. Bu durum ise Çin'in kendisini kuşatılmış gibi hissetmesine sebep olmaktadır. Söz konusu ülkelerin coğrafi konumları harita üzerinden incelendiğinde ilk ada zinciri denilen kavramı ortaya çıkarmaktadır. ABD, bu zincir sayesinde Çin'i bölgeye hapsedmeyi ve böylelikle Çin'in harekât alanını kısıtlamayı hedeflemektedir. ABD, bu bölgede büyük bir kriz yaratmadan Çin'e karşı çevreleme politikası izleyerek Çin'in ekonomik yükselişini yavaşlatmayı ve egemenlik haklarını kısıtlayarak rekabet gücünü azaltmayı hedeflemektedir. Bu hedefler doğrultusunda Obama döneminde Asya Pivotu Stratejisi ile bölgede Çin aleyhine ABD'nin nüfuz alanları genişletilme çalışılmıştır. Çin ise ABD'nin bu çevreleme stratejisine karşı Çin Hava Savunma ve Tanımlama Bölgesi hamlesi, askeri modernizasyon ve çeşitli silahlanma çalışmaları gibi faaliyetlerle reaksiyon vermektedir. Ayrıca Çin'in askeri yükselişini önlemeye yönelik ABD, Asya eksenli stratejisi kapsamında "Müşterek Operasyonel Erişim" adlı yeni bir savunma doktrinini ve "Hava-Deniz Savaşı" isimli askeri stratejiyi benimsemiştir. "Hava-Deniz Savaşı" stratejisi ile Kuzey Asya ve Pasifik'te Çin'in etki alanının artmasının önüne geçilmesi ve Çin'e giden ve Çin'den gelen deniz trafiğinin kontrol edilmesi amaçlanmaktadır. "Müşterek Operasyonel Erişim" doktrini ise girişimi engelleme (anti-access/A2) ve bölgeye hapsedme (area denial/AD) kapasitesini ve buna bağlı taktiksel yetenekleri esas almaktadır. Böylelikle bölgedeki Çin'in hareket kabiliyetinin sınırlandırılması ve olası bir saldırının sınırları daraltılarak Çin Silahlı Kuvvetleri'nin operasyonlarının önüne geçilmesi öngörülmektedir. Tüm bu stratejiler ile ABD, Çin'in hareket ve manevra kabiliyetini azaltmayı amaçlamaktadır (Aktan, 2015).

21. yüzyıldaki Çin ile ABD arasındaki rekabet, coğrafi açıdan değerlendirdikten sonra çalışmanın bu bölümünde hegemon devlet olmanın gereklerinden olan askeri, teknolojik, ekonomik ve yumuşak güç unsurları bağlamında değerlendirilecektir.

3.3.2.ABD ile Çin Arasındaki Rekabetin Ekonomik, Askeri, Teknolojik ve Yumuşak Güç Unsurları Yönünden Değerlendirilmesi

2012 yılında ABD'nin yayınladığı yeni savunma stratejisinde yeni yüzyılda ABD'nin savunma konseptinin merkezinde Çin bulunmaktadır. Yeni savunma stratejisinde, 2002 yılında yayınlanan savunma stratejisinden farklı olarak ABD'nin uluslararası düzendeki hegemon konumunun zayıflamasına çare olarak, büyük askeri müdahaleler yerine kendisine rakip olması muhtemel ülkeleri güçsüzleştirmeye yönelik realpolitik'e dayalı güçler dengesi stratejisi uygulanması önerilmektedir. Ergin Yıldızoğlu'na (2012) göre "rakiplerin, bölgesel sorunlar içinde boğularak, küresel hesaplara girecek bir konuma ulaşmalarının engellenmesi ve rakipler arasındaki çatışmalara son anda müdahale ederek avantaj elde edilmesi" bu savunma konseptindeki en ehemmiyetli taktikler olarak göze çarpmaktadır. Bu açıdan gelecek dönemde ABD'nin bölgesel çatışmaları kaşıyarak Çin'i güçsüzleştirmeyi hedeflediği ortaya çıkmaktadır. 2005 yılında ABD Kongresi Silahlı Kuvvetler Komitesi tarafından Çin'e yönelik "Büyük Güç Karşılaşması" adı verilen bir savaş senaryosu hazırlanmıştır. Senaryo, Çin'in Tayvan'ı kontrol altına alma isteği ile başlamaktadır. Senaryoya göre Çin, ABD'ye karşı Sovyetler Birliği'nden alınan Glonass sistemini kullanacak ve ABD'nin Japonya ve Güney Kore'nin askeri üslerini siyasi tehditler ile kullanmasına izin vermeyerek bölgede kontrolü belli bir süre elinde tutacaktır. Ancak daha ziyade hava ve deniz savaşı olarak geçeceği varsayılan bu savaş senaryosunda bilhassa ABD'nin, hava kuvvetleri ile çok ağır basacağı ve Filipinler, Tayland ve Singapur'daki üstlerini kullanarak Çin'i yeneceği öngörülmektedir. Diğer taraftan Çin de boş durmayarak askeri gücünü güçlendirmiş ve özellikle hava kuvvetlerinin ve donanmasının geliştirilmesine ciddi yatırımlar yapmıştır. Sovyetler Birliği'nden alınan Varyag gemisi tamir edilerek Çin'in ilk uçak gemisi olan Şi Lang yapılmıştır. Şi Lang gemisinin açılacağı Pasifik'te halihazırda ABD'nin 5 nükleer güçlü süper uçak gemisi ve 6 taarruz gemisi bulunmaktadır. Her ne kadar Çin, deniz kuvvetlerinde atak yapsa da hala ABD'nin çok gerisinde bulunmaktadır. Başlarda teknoloji taklidi ile silahlanma konusunda ilerleme kaydeden Çin, son dönemde ciddi atılımlar yapmıştır. Mesela Çin, Amerika'nın F-117 Stealth Fighter'dan (Hayalet Uçak) esinlenerek J-20 uçağını meydana getirmiştir. Radara yakalanmayan bu uçaklar, sağlıklı bir biçimde üretilmeye

başlandığında Çin hava kuvvetlerinin gücünün artması bakımından kilit bir faktör olabilecektir (Örmeci, 2013 , s. 6-8).

Çin'in askeri gücünü geliştirmesinin odak noktasında, ABD ile olan ilişkiler bulunmaktadır. Çin, ABD'nin füze savunma sistemi ve Tayvan'a olan desteği nedeniyle endişe duymaktadır. Bazı Çinliler, Japonya ve Güney Kore üzerindeki etkisi nedeniyle ABD'yi istikrar sağlayıcı olarak değerlendirirler de bu görüşün aksini düşünen Çinliler, ABD'yi Çin'in yükselişinin önündeki en büyük engellerden biri ve bölgesel menfaatleri için potansiyel tehdit unsuru olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda Çin, askeri gücünü yenileyerek küresel güç olma yolunda hızlı bir ilerleme göstermektedir. Çin'in güç projeksiyonu, enerji hatları üzerinde kontrol sağlayan Hazar-Orta Doğu ve Tayvan-Mançurya-Malakka Boğazı-Hint Okyanusu ekseninde askeri güç kullanma yeteneğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çin, bu bölgelerde rakibi olan ABD'nin deniz ve hava gücünün teknolojik üstünlük avantajını kısa zamanda kapatmayı hedeflemektedir. Diğer yandan Çin'in başka bir çabası ise uzaya dayalı vuruş sistemlerinde erken ikaz isabet sağlamaktır. Çin'in 11 Ocak 2007'de icra ettiği 'Füze ile Uyduları Yok Etme' denemesi, ABD'nin casus uydusunun aynı irtifada olması nedeniyle bir gözdağı denemesi olarak değerlendirilmiştir. Çin'in stratejik hedefinin merkezinde, 'çok yönlü ulusal güç' ve 'stratejik kuvvet projeksiyonu'nu geliştirme bulunmaktadır. Çin, "barışçı yükselme" politikası ile güçlenme sürecindedir. 2004 yılından sonra batılı ordular karşısındaki teknolojik eksikliği, Çin açısından önemli bir endişe kaynağı olmaya başlamış ve bu nedenle Çin, teknoloji edimine başlamıştır (Yılmaz, 2008, s. 10-11).

1990'lı yılların ortalarından itibaren ABD ve Çin ekonomileri, o kadar birbirine bağımlı hale geldi ki planlanansa bile bu kadar bağımlı hale gelmezdi. 2002-12 yılları arasında ekonomisi sürekli büyüyen Çin, farklı açılardan sahip olduğu potansiyele tezat bir biçimde dünya politığında "söz sahibi" olmak istememiş ve "küresel güç" iddiasından kaçınmıştır. Diğer taraftan bu dönemdeki ABD'nin politika anlayışı ise başlarda komünist bloğu dağıtmak için iyi ilişkiler kurduğu Pekin'e karşı çatışmacı bir tutum içerisinde olmamıştır. İki ülke arasındaki örneğine az rastlanan bu ilişki 2012 yılından sonra Xi Jinping ve Barack Obama arasında da devam etmiştir. Son 50 yıl içerisinde ender görülebilecek bir şekilde dünya siyasetine yön vermek ve ülkelerin iç politikasına nüfuz etmek gibi maceralara atılmayan bir büyük devlet algısı yaratan Çin'in bu tutumunu, ABD'nin Çin'e ve bölgeye karşı barışçıl bakış açısının

özünü oluşturmuştur. 21. yüzyıla gelindiğinde 2009'daki ekonomik krizin büyüyerek atlatılması süreci, Çin'e yönelik tartışmaların yeniden artmasına neden olmuştur. Tartışmadakilerin bir tarafı, krizin etkilerinin "Çin ekonomisinin talep dinamiği" sayesinde atlatıldığını veya derinleşmesinin önüne geçildiğini savunurken bunun karşı tarafı ise Çin ekonomisinin büyüme yapısının küresel ekonomiye göre "asimetrik" olmasının krize neden olan küresel dengesizliğin en önemli etkeni olduğunu savunmuşlardır. Bütün bu tezat fikirler ve dünya polikliniğindeki güç dengesinin yeniden inşa edilmeye çalışıldığı bu dönemde, Çin ve ABD yönetimi arasında diplomatik bir kopukluk yaşanmamıştır (Dedekoca, 2017 , s. 158-159).

Bununla birlikte ABD'nin küresel ölçekte ekonomik egemenliğini korumak ve doları yaşatmak için 2017 yılından sonra Çin'e yönelik sert adımlar atmaya başlamıştır. Ticaret savaşları da bunun son örneğidir. İki devlet arasındaki ticaret savaşlarının başlamasında birçok etken bulunmaktadır. Başlarda iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerden her iki ülke de kazançlı çıkarken, 2017 yılına gelindiğinde ABD ile Çin arasındaki ticaret açığı Çin lehine yaklaşık 375 milyar dolara ulaşmıştır. Çin, ABD tahvillerinin en büyük alıcısı konumuna yükselerek ABD'ye en çok borç veren ülke durumuna gelmiştir. İki ülke arasında giderek artan dengesizlik birçok alanda ABD'nin güç kaybetmesine neden olmuştur. Geçmişte dünyanın üretim merkezi olan ABD'de katma değeri yüksek alanlarda üretim yapan fabrikaların büyük çoğunluğu Çin rekabetine yenik düşerek kapanmıştır. ABD ile Çin arasındaki ticari denge, Çin lehine her sene giderek daha da bozulmaktadır. Küresel ölçekte faaliyet gösteren birçok ABD'li şirket, üretim merkezlerini ucuz maliyetler nedeniyle Çin'e taşımıştır. Teknoloji şirketlerinin Çin'de üretim yapabilmesi için özel teknoloji bilgilerini Çin ile paylaşmaları ve teknoloji transferi yapmaları gerekmektedir. Nitekim ABD Başkanı Trump, Çin'in elde etmiş olduğu teknoloji transfer avantajını engellemeyi hedeflemektedir. Daha önceleri genellikle ucuz ve taklit ürünler yapan Çin, günümüze geldiğimizde bu teknoloji şirketlerinden öğrenilen bilgiler sayesinde küresel çapta talep gören markalar meydana getirmeyi başaramıştır. Maliyetlerinden büyük ölçüde tasarruf ederek elde ettiği ürünleri yine ucuz maliyetle üreterek ABD'de üretilen ürünlerden daha ucuza satabilmektedir. Dahası Çin, ABD pazarına kolay bir şekilde erişebilirken ABD'li üreticilerin Çin pazarına kolay bir erişim imkânı bulunmamaktadır. Trump Çin'de faaliyet gösteren şirketlerin ABD'de üretim yapması için ticaret savaşlarının gerekli olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda Trump, ticari yaptırımların

yanı sıra bazı ürünlerin gümrük vergilerini artırmıştır. Çin ise sürecin başında daha uzlaşmacı bir tavır sergilerken ABD'den gelen bu sert önlemlere karşı cevap vermiş ve özellikle Trump'a oy veren bölgelerden ihraç edilen ürünlere ek vergiler koyarak savaşın etkilerini karşı topraklarda da hissettirme çalışmıştır (Romya, 2018).

Büyük devletler arasındaki güç mücadelelerinin en önemli noktalarından biri de teknolojik rekabettir. Buna en iyi örnek ise Soğuk savaş döneminde ABD ve SSCB arasındaki uzay rekabeti gösterilebilir. Teknolojik rekabette üstünlük, dünya kamuoyuna yön verme bağlamında önemli bir konuma sahiptir. Teknoloji alanında her ne kadar ABD'nin mutlak üstünlüğü olsa da Çin, son dönemde büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. Uzay programlarını hızlandıran Çin, uzaya insanlı uzay gemileri ve uzay laboratuvarları göndermeyi hedeflemiştir. Uzaya ilk astronotunu 2003 yılında başarıyla gönderen Çin, insansız hava araçları kullanarak Ay'ın keşfini sürdüreceğini belirtmiştir. Son dönemde yurt dışına binlerce doktora öğrencisi göndererek teknik bilimlerde de hızlı bir gelişim içerisinde olan Çin'in, hala ABD'nin oldukça gerisinde olduğu otoriteler tarafından belirtilmektedir (Örmeci, 2013 , s. 10).

ABD ile Çin arasında dozu giderek artan teknoloji savaşı son dönemde ön plana çıkmaya başlayan önemli olgulardan biri olmuştur. Teknoloji rekabetinde göz önünde bulundurulması gereken husus, özellikle yapay zekâ alanında paten veren Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü'ne (World Intellectual Property Organization-WIPO) yapılan başvuru sayılarıdır. Örgütün hazırlamış olduğu kapsamlı rapora göre, yapay zekâ ile ilgili patent sahipliğinde başta IBM olmak üzere ABD'li firmalar önde olsa da Çin üniversitelerinin ve araştırma kuruluşlarının, yıllık en fazla patent sahipliğinde ilk 20'nin 17'sini oluşturduğu belirtilmektedir. En dikkat çeken bulgulardan biri de “yapay zekanın yeni elektrik olarak ifade edilmesi ve yapay zekâ nedeniyle dönüşüme uğramayacak bir sanayi dalının düşünülmeceği olmasıdır”. Doğası gereği makinelerin öğrenmesi olarak tasavvur edilen yapay zekâ ve büyük veri konularında öne çıkan devletlerin, bu alanlarda kural koyma konumuna yükseleceği belirtilmektedir. Son yıllardaki teknolojik gelişmeler, ABD ve Çin arasındaki rekabetin belki de en karmaşık alanını oluşturmaktadır. Ticaret savaşları olarak ortaya çıkan anlaşmazlığın özünde, ABD ve Çin arasında sonu gelmez bir teknoloji yarışı bulunduğu belirtilmektedir. Ulaşılan son aşamada büyük veri, yapay zekâ ve makinelerin öğrenmesi hususlarında dönüştürücü teknolojiye sahip olan devletin, bu teknoloji ile silah dâhil her konuda

üstünlük sağlayacağı ifade edilmektedir. Çin'deki yüksek tasarruf oranı, Çinli yöneticiler tarafından sübvansiyonlar aracılığı ile yapay zekâ, 5G teknolojisi ve büyük verilen üzerinde çalışma yapan firmalara kaynak olarak tahsis edilmesi ABD'yi rahatsız etmektedir. “İnovasyon” konusunda farklı fikirler olsa da ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşlarının bir yönünde de teknoloji yarışı olduğu belirtilmektedir. Bilhassa ABD Başkanı Trump, Çin ile gerçekleştirdiği müzakerelerde öne sürdüğü taleplerle Çin'in teknoloji alanındaki faaliyetlerini sınırlamayı hedeflemektedir. Bilhassa ABD, teknoloji firmalarına sübvansiyon verilmesinin önüne geçilmesini, Fikri mülkiyet alanında yüksek standart sağlayan yeni yasaların oluşturulmasını, zorunlu teknoloji transferi uygulamalarının sonlandırılmasını sağlayacak bağlayıcı kanunların çıkarılması ve bu alanın tekrar dizayn edilmesini ve teknoloji alanındaki uygulamaları denetleyecek bir teyit mekanizmasının oluşturulmasını arzu etmektedir (Aran, 2019 , s. 3-5).

Yumuşak güç unsurları açısından Amerika Birleşik Devletleri, Çin'e göre oldukça üstün bir durumdadır. Amerika Birleşik Devletleri; Hollywood sineması, evrensellik iddiası taşıyan müzik listeleri, pop şarkıları ve devasa kültür endüstrisi ile dünya kamuoyuna yön veren bir ülke statüsünde iken Çin, nevi şahsına münhasır geleneksel kültürü ile bu alanda merak uyandırsa da hala büyük bir cazibe olamamıştır. Dünya düzeninde egemenlik hayali kuran bir devletin şüphesiz yumuşak güç unsurları ile de dünya kamuoyunu cezbetmesi gerekmektedir. Hâlihazırda Çin, bu alanda sınıfı geçememiştir. Son yıllarda ekonomik açıdan gerileyen ABD, yumuşak güç alanına daha fazla önem vermeye başlamış ve bu yolla ekonomik kayıplarını dengeleme çalışmaktadır (Örmeci, 2013 , s. 10).

Ülkeden ülkeye değişen farklı algılamalara sahip olan Çin, hakkındaki önyargıları yakabilmek ve güven kazanmak için uluslararası camiada görünür olmaya ve dış dünyaya güvenilir, işbirliğine yatkın, barışçıl ve gelişmiş bir ülke imajı yaratmaya çabalamaktadır. Bu kapsamda, Kuzey Kore'nin nükleer silah programını sone erdirmeye hedeflerinde “Altılı Görüşmeler”e katılması, Japonya ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik faaliyetleri, İran'ın nükleer politikasına barışçıl çözüm yaklaşımı örnek gösterilebilir. Çin dilini ve kültürünü tanıtmak amacı ile birçok ülkede ve kıtada Konfüçyüs Enstitüsü ve Konfüçyüs Koleji kurmuştur. Birçok ülke ile özellikle Güneydoğu Asya ve Afrika'daki devletler ile öğrenci değişim programları yapmıştır. Diğer taraftan Çin mutfağı, Çin Astrolojisi, geleneksel Çin tıbbı, akupunktur, Dragon

Festivali gibi kültürel çekicilik öğelerinden yararlanmaktadır. Voice of America benzeri China Radio International 43 dilde yayın yapmaktadır. Çin haber kanalı Xinhua, şu an İngilizce dilinde yayın gerçekleştirmektedir. Kamu diplomasisi çalışmalarında düzenlenen etkinlikler ve forumların etkinliğini göz önünde bulunduran Çin, önemli etkinliklere ev sahipliği yapmak için yoğun gayret göstermektedir. Çin, 1990'larda Asya Oyunları ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Kadın Konferansı'na, 2001 yılında Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Zirvesi'ne, 2008 yılında Olimpiyat Oyunları'na ve son olarak da Şanghay Dünya Fuarı'na ev sahipliği yapmıştır. Gerçekleştirilen bu etkinliklerin dışında Çin, pek çok uluslararası forumun düzenlenmesini de gerçekleştirmiştir. Bu organizasyonlar arasında öne çıkanları ise Davos Ekonomik Forumu'nun Çin versiyonu olarak kabul edilen ve Asyalı politikacılar ile iş çevrelerini bir araya getiren Boao Forumu'dur. Ayrıca daha küçük çapta pek çok etkinlik, Pekin tarafından düzenlenmektedir: Berlin'de Çin Kültürü Haftası (2001), Fransa'da Çin Kültürü Yılı (2004), Washington'da Çin Festivali (2005), Rusya'da Çin Yılı (2007) (Akçadağ). Yukarıda bahsedilen etkinlikler ve faaliyetler ile ABD'nin çok gerisinde olan Çin, yumuşak gücünü artırmayı hedeflemektedir.

21. yüzyılda ABD ile Çin'in hegemonik rekabetini değerlendirmek gerekirse; 1949 yılında kurulduktan sonra yaklaşık 20 yıl dışa kapalı bir politik anlayış benimseyen Çin, 1956-1966 yılları arasında Kültür Devrimi'ni yaşamış, başlarda iyi işleyen merkezi sosyalist sistem, daha sonraları ülkenin büyümesinde büyük bir engel olarak ortaya çıkmıştır. Mao öldükten sonra 1978 yılında iktidara gelen Deng Xiaoping, bu politikaları terk ederek dışa açık uluslararası sisteme entegre olan bir Çin yaratmıştır. 1980'lerden sonra uygulanan ekonomik politikalar sayesinde Çin ekonomisi, 30 yıl boyunca daha önce hiçbir devletin görmediği büyüme oranları gerçekleştirmiştir. Diğer taraftan Amerika Birleşik Devletleri, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ni çevreleme stratejisi çerçevesinde Çin ile iyi ilişkiler kurması Çin'in ekonomik büyümesine büyük katkısı olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, bu dönemde Çin'e ciddi yatırımlar gerçekleştirmiş ve Çin'in ucuz işgücü ve ucuz maliyetleri sayesinde hem ABD'li şirketler kazanmış hem de Çin dışarıdan gelen sermaye ile büyümesini gerçekleştirmiştir. Çin bu büyümesi ile birlikte günümüzde tek kutuplu ABD egemenliğindeki dünya düzenine bir rakip olarak belirmiştir. Çin'in hegemonik büyümesi, özellikle 2010'lardan sonra Amerika Birleşik Devletleri'ni endişeye sevk etmiş ve dış politikada odak noktasını Çin almaya başlamıştır. Çin'in dış

politikasının merkezinde hızlı büyüyen ekonomisi ve 1,3 milyarlık nüfusu ile artan enerji ihtiyacının teminini sağlamaya yönelik politikalar bulunmaktadır. Bu çerçevede Çin, önemli derecede petrol, doğalgaz ve diğer enerji kaynaklarının olduğu Orta Asya, Ortadoğu, Afrika ve Latin Amerika'daki devletler ile ilişkiler kurmuştur. Çin, bu bölgeler ile kurduğu ilişkiler sayesinde hem artan enerji ihtiyacını gidermekte hem de büyümesinin ana motorlarından olan ihracatını yapabilmekte ve yatırımlarını gerçekleştirebilmektedir. Büyümesini devam ettirebilmesi için uluslararası arenada karışıklığın ve kargaşanın olmaması gerektiğini düşünen Çin, dış politikasında barış içinde bir arada yaşama stratejisi izlemektedir. Devletlerarasındaki ilişkilerini bu politika çerçevesinde geliştirmektedir. Batılı devletlerin aksine gerçekleştirmiş olduğu yatırımları ve yapmış olduğu yardımları herhangi bir şarta bağlamayan Çin, bu yönüyle de bahsedilen kıtalarda daha hızlı kabul görmektedir. Ayrıca Çin, Bir Kuşak Bir Yol Projesi ile ABD merkezli tek kutuplu dünya düzenine alternatif Asya-Pasifik eksenli çok kutuplu bir dünya düzeni oluşturmak için politikalar geliştirmektedir. Hâlihazırda süper güç olmadığının bilincinde olan Çin, bir yandan ABD ile olan ilişkilerinde barışçıl ve temkinli politikalar izlerken diğer yandan da ekonomik, askeri, teknolojik ve yumuşak gücünü artırmaya yönelik hamleler yapmaktadır. Diğer taraftan Amerika Birleşik Devletleri ise günümüzde hegemonik bir devlet potansiyeli olan Çin'e karşı kendi nüfuz alanlarını genişletmeye ve Çin'in nüfus alanlarını daraltmaya yönelik politikalar izlemektedir. Bu çerçevede bir yandan Orta Asya'daki devletler ile ilişkilerini geliştirmeye çalışırken diğer taraftan başta Tayvan olmak üzere Güneydoğu Asya'daki devletler üzerinde nüfuz alanlarını arttırmaya çalışmaktadır. Ayrıca ABD, hem Çin'in önemli iç sorunlarından olan Tibet ve Uygur sorunu ile ilgilenirken hem de Çin'in başlıca ihracat ve ithalat güzergahı olan Güney Çin Denizi ile ilgilenmektedir. Böylelikle ABD, Çin'e karşı çevreleme stratejisi izleyerek Çin'in gücünü zayıflatmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte iki devlet arasındaki amansız hegemonik rekabete karşın ekonomik olarak birbirine son derece bağımlıdır. Çünkü iki devlette, birbirinin en büyük ticaret ortağı konumundadır. Ayrıca Çin'in elinde önemli miktarda ABD tahvili bulunmaktadır. İkisi de, aralarındaki ekonomik bağımlılık ve savaşın kimseye faydası olmayacağı düşüncesi nedeniyle sıcak çatışmadan kaçınmaktadır. Günümüz itibariyle sadece küçük bölgesel krizler ile birbirini tartmaktadır.

Diğer taraftan ekonomisinin muazzam yükselişine karşın Çin'in uluslararası sistemdeki ağırlığı henüz hegemon bir devlet boyutlarında değildir. Bunun birkaç

nedeni bulunmaktadır. Birincisi, Çin'in mevcut askeri ve teknolojik gücünün ABD'ye karşı meydan okuyabilecek düzeyde olmaması ve ekonomik büyümesinin hala ABD'ye bağımlı olmasıdır. İkincisi, Çin'in dış politika birikimi, henüz dünya liderliğine soyunabilecek düzeyde değildir. Üçüncüsü, Çin'in Doğu Türkistan, Tibet, tek parti yönetimi, insan hakları ihlalleri, gelir adaletsizliği uçurumu gibi iç sorunlara sahip olmasıdır. Dördüncüsü, Çin'in ABD gibi dünyaya gösterebileceği ileri seviye kültürel ve siyasi modeli bulunmamaktadır. Bütün bu sebeplerden dolayı Çin dış politikasında temkinli bir büyüme stratejisi takip etmekte ve mütekabiliyet, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, başka devletlerin iç işlerine karışmama prensipleri doğrultusunda hareket etmektedir. Çin'in dış politikasındaki stratejik hedefleri şöyle belirtilebilir: *“Temkinli davranarak ABD ve Batı dünyasını ürkütmeden ekonomik ve askeri gelişimini tamamlamak, Hong Kong ve Macau'da başarıyla uyguladığı taktikle Tayvan'ı da bünyesine katmak, Hızla artan enerji ihtiyacını karşılamak için Orta Doğu'da söz sahibi olmak ve Afrika, Orta Asya ve Latin Amerika gibi yeni enerji pazarlarına girmek, Şanghay İşbirliği Örgütü, ASEAN ve APEC gibi uluslararası kurumlarla bölgede barış içerisinde kendi üstünlüğünü tesis edebilmek”*. Batılı ülkelere göre büyük bir pazar olmasına rağmen Çin'in en önemli korkusu ise uluslararası sistemdeki egemen rolünü kaybetmek istemeyen ABD ile tam olarak güçlenmeden bir çatışma ortamına girmesi ve otoriter siyasi yapısından dolayı iç işlerinde karışıklık meydana getirilmesidir. Bu eksi yönlerine rağmen Çin, şimdiden uluslararası sistemde hegemon devlet olma konusunda yavaş yavaş adımlar atmaya başladığı görülmektedir. Yakın dönemde Çin'in en büyük petrol işletmesi Çin Ulusal Petrol İşletmeleri, Irak'taki El Ahdab petrol sahasında üretim yapmaya başlamıştır. Yine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Çin, Rusya ile birlikte Suriye konusunda uluslararası bir müdahaleyi engelleyen “hayır” kararı son dönemde yapmış olduğu ataklardan biridir. Çin'in yükselişine ilişkin en büyük endişe ise güçlenmesi ile birlikte kendi otoriter, siyasal ve yarı devlet ekonomik modelini bütün dünyaya dayatma ihtimalinin olmasıdır. Ayrıca Çin'in devletlerin iç işlerine karışmama yaklaşımı da insan hakları ihlalleri ve demokratik işleyiş bakımından riskler içermektedir (Örmeci, 2013 , s. 3-4).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

21.yüzyılın ilk çeyreğinde bulunduğumuz şu zaman diliminde, son dönemde kendisini ticaret savaşları olarak da gösteren Amerika Birleşik Devletleri ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki güç mücadelesi, dünya kamuoyunun dikkatini çekmektedir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ABD merkezli tek kutuplu uluslararası sistemin yaşandığı son çeyrek asır içerisinde, ABD'nin hegemonyası aşılırken, yine bu zaman diliminde Çin, muazzam bir yükseliş göstermiştir. Çağın getirmiş olduğu teknolojik, askeri ve ekonomik yenilikler ile birlikte yeni yüzyıl, iki devlet arasında uluslararası sistemin hegemon devleti olma mücadelesi yaşayacağını göstermektedir.

Uluslararası ekonomik sistemde serbest ticaret doktrinini benimseyen İngiltere'ye karşı özellikle 1870'li yıllardan sonra korumacılık politikaları izleyen Amerika Birleşik Devletleri, hem uluslararası sistemdeki İngiliz hegemonyasının zayıflamasına sebep oldu hem de kendisi ekonomik yönden güç kazandı. Birinci Dünya Savaşı'nın kendi topraklarına uğramaması nedeniyle ABD, uluslararası sistemde güçlenirken, savaş nedeniyle savaşa katılan birçok devlet, yoksullukla karşılaştı. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, İngiltere'nin egemenliğindeki serbest ticaret fikrine dayalı uluslararası ekonomik sistem yıkıldı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra en fazla borç veren ülke olarak ortaya çıkan Amerika Birleşik Devletleri, 1929'daki Büyük Buhran'dan sonra gücünü giderek artırdı.

İkinci Dünya Savaşı'nın yine Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi coğrafyasından uzak bölgelerde yaşanmasından dolayı Amerika Birleşik Devletleri, savaştan zenginleşerek çıktı. Savaşa katılan kıta Avrupa'sı devletlerinin ise alt yapıları ve ekonomileri altüst oldu. Savaşın sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasında iki önemli ana stratejisi bulunmaktaydı: Birincisi, ekonomileri altüst olan Avrupa devletlerinin yeniden kalkındırılması, ikincisi ise savaş sonrasında önemli bir rakip olarak duran ve Soğuk Savaş dönemi boyunca mücadele edeceği Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi idi. Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, GATT gibi uluslararası kuruluşlar ve Marshall yardımları gibi programlar ile bir yandan

Avrupa'nın kalkındırılması sağlanırken diğer taraftan da oluşturulan bu organizasyonlar vasıtasıyla ABD, uluslararası düzendeki hegemonyasını güçlendirmekteydi.

1970'li yıllara gelindiğinde ABD hegemonyası, küresel düzendeki yaşanan bazı gelişmeler nedeniyle dönüşüm geçirmeye başladı. 1960'lardan itibaren 1970'li yıllara kadar ABD dışındaki dolar rezervinin giderek artması ve ABD'nin dolar rezervlerini karşılayabilecek altın rezervinin bulunmaması, Vietnam Savaşı ile artan askeri harcamalara bağlı olarak ABD'nin ekonomik dengesinin bozulması bunun yanı sıra Avrupa'daki devletlerin ekonomik iyileşme göstermesi ve uluslararası sermaye piyasalarının güçlenmesi, Bretton Woods ile kurulan sabit kur sisteminin yıkılmasına sebep oldu. Ayrıca 1973 yılındaki petrol krizi, ABD'nin enerji ve petrol piyasaları üzerindeki kontrolü kaybetmesine sebep oldu. Ortaya çıkan bu gelişmeler, uluslararası düzendeki ABD hegemonyasını zayıflatarak, ABD hegemonyasının dönüşüm ve değişim geçirmesine neden oldu. ABD hegemonyasındaki dönüşüme paralel olarak 1980'lerden sonra neo-liberal politikalar benimsenmeye başlandı ve uluslararası ekonomik örgütlerin sistemin işleyişindeki rolü giderek arttı.

1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılması ve komünizmin çökmesi ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri, uluslararası sistemde tek güç olarak kaldı. Yaklaşık 20 yıl boyunca tek kutuplu bir dünya düzeninin yaşandığı bu dönemde, ABD'nin uluslararası düzendeki gücü, izlemiş olduğu yanlış dış politikalar nedeni ile aşındı. 11 Eylül saldırılarından sonra iktidarda olan ve ekonomik sistemde çok kutuplu bir dünya düzeninin yaklaşmakta olduğunu göremeyen muhafazakâr(neo-con) çevrelerin benimsenmiş olduğu mutlak askeri güce dayanan terörizmle mücadele politikaları, bir yandan ABD'nin yumuşak güç unsurları açısından dünya kamuoyundaki imajına zarar verirken, diğer yandan da Irak ve Afganistan'a yapmış olduğu askeri operasyonlar, askeri harcamalarının artmasına, bu durum ise ekonomik gücünün zayıflamasına sebep oldu. Ayrıca 2008 yılındaki ekonomik kriz, ABD'nin ekonomisinin kötüleşmesindeki bir diğer etken idi.

1912 yılına kadar birçok imparatorluk kurulan Çin'de, 1912-1949 yılları arasında komünist ile milliyetçi taraflar arasında çatışma yaşanmış, yaşanan bu savaşı komünistler kazanmıştır. Komünist parti ve Mao Zedong liderliğinde 1949 yılında kurulmasından sonra Çin, uzun yıllar dışa kapalı bir ekonomik yapı olmuş, uygulanan

merkezi planlı ekonomi politikası sayesinde istikrarı yakalanmıştır. Başlarda iyi işleyen planlı ekonomik sistem, çok geçmeden verimsiz ve kaynak israfına yol açan bir sisteme dönüşmüş ve sistem çağın teknolojik gelişmelerine ayak uyduramayarak fonksiyonelliğini kaybetmiştir. Mao Zedong'tan sonra iktidar mücadelesini Deng Xiaoping, kazanmış ve ekonomik alanında yapmış olduğu reformlar ile dönemine damgasını vurmuştur. Deng Xiaoping, iktidarda olduğu dönem içerisinde birçok değişim ve dönüşümün öncüsü olmuştur. Bu dönemde askeri ve ekonomik alandaki gelişmelerin yanı sıra ortaya konan reformist politikalar sayesinde Çin, önemli derecede zenginleşmiş ve ekonomik sistemde önde gelen devletlerden biri olmuştur. Çin'in yükselişinin özünde, ekonomik büyümede göstermiş olduğu ciddi başarılar bulunmaktadır. Mevcut ekonomik yapısı ile dünyanın en fazla ihracat yapan ülkeleri arasında yer alan Çin, çok büyük döviz rezervleri sahiptir ve bütçesi rekor düzeyde fazla vermektedir ve göstermiş olduğu başarılarının yanı sıra Dünya Ticaret Örgütüne üye olması ile birlikte önemli miktarda yatırım çekmektedir. Diğer yandan Çin, ekonomideki devlet kontrolünü ve bireyler üzerindeki katı denetimini de devam ettirmektedir.

Ekonomik başarısı ile uluslararası sistemdeki siyasi profilini giderek artıran, bu yönüyle de uluslararası güç unsurları bakımından diğer devletler tarafından göz önünde bulundurulması gereken Çin, Asya-pasifik coğrafyasının yanında Afrika ve Güney Amerika'da da proaktif bir tutum sergilemektedir. Bu durum, Çin'in yalnızca bölgesel bir güç olmayacağını, küresel düzende de önemli bir rolünün olacağını göstermektedir.

Çin tarafından yayınlanan yoksulluk raporunda, kırsal alandaki yoksul kişi sayısı 1978 yılında 250 milyon iken, 2002 yılına gelindiğinde 28,2 milyona gerilemiş, diğer bir deyişle yoksul kişi sayısında %87,7'lik bir azalma sağlanmıştır. 1979 ve 2013 yılları arasında Çin'in gayri safi milli hasılası ortalama % 9,5 büyümüş ve Çin, bugün alım gücü açısından dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD'nin arkasında ikinci sırada yer almaktadır. Son çeyrek yüzyılda göstermiş olduğu bu inanılmaz gelişmeye bağlı olarak Çin, uluslararası sistemde "tek kutuplu bir dünya düzeni" yerine "çok kutuplu dünya düzeni" savını desteklemektedir.

Çin, ekonomik olarak ciddi ilerlemeler göstermesine karşın askeri ve siyasi güç unsurları bakımından henüz bir süper güç olmadığı bilincindedir. Bu bağlamda, Çin,

uluslararası ilişkilerde büyük ve iddialı beyanlardan kaçınmakta ve uluslararası alanda belirli bir düzeye ulaşana dek revizyonist dış politikadan çok statükonun devamına yönelik “barış içinde bir arada yaşama” prensibi çerçevesinde barışçıl bir dış politika izlemektedir. Sürekli büyüyen ekonomisinde devamlılığı sağlamak için enerji ve hammaddeye ihtiyaç duyan Çin’in, ihtiyaç duyduğu gereksinimleri sağlayabilmesi için istikrarlı bir uluslararası ortamın bulunması gerekmektedir. Bu nedenle uluslararası düzende çatışmaların ve kargaşanın önüne geçilmesi ve çok kutuplu bir sistemin oluşturulması konusunda çaba göstermekte ve “barış içinde bir arada yaşama” temelli barışçıl bir dış politika benimsemektedir. “Barış içinde bir arada yaşama” ilkesi, diğer ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüklerine saygı, mütekabiliyete dayalı olarak saldırmazlık, başka devletlerin iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda olmak üzere beş temaya vurgu yapmaktadır. Belirtilen bu ilkeler doğrultusunda Çin, bir yandan büyük devletler ile bağlarını güçlendirirken, diğer yandan da enerji ihtiyacını karşılayabileceği ve üretmiş olduğu ürünleri satabileceği Afrika, Orta Asya, Ortadoğu ve Latin Amerika kıtalarındaki gelişmemiş veya gelişmekte olan devlet ile işbirliği yapmakta ve nüfuz alanlarını genişletmektedir.

Çin’in Afrika, Orta Asya, Ortadoğu ve Latin Amerika kıtalarındaki devletlere yönelik politikalarını geliştirmesinde birçok etken bulunmaktadır. Birincisi ve en önemlisi, ekonomik kalkınmasının devamı için enerji kaynaklarına artan bağımlılığı nedeni ile enerji ihtiyacını karşıladığı bu bölgelerin başta petrol olmak üzere zengin yer altı kaynaklarına sahip olmasıdır. İkincisi, son dönemde Çin’in yükselişindeki en büyük etkenlerden biri de ihracat gelirleridir. Bu bağlamda, gelişmemiş veya gelişmekte olan bu bölgeler, üretmiş olduğu ürünleri satabileceği bir pazar olarak ortaya çıkmaktadır. Üçüncüsü, sınırları içerisinde yer alan ve zengin maden yataklarına sahip Doğu Türkistan’ın başka bir ifade ile ayrılıkçı ve terörist hareketlerin bulunduğu Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nin(Çin’e göre) özellikle Orta Asya ve Ortadoğu’daki devletler tarafından desteklenebileceğini düşünen Çin, bu bölgeler ile ekonomik, ticari ve politik ilişkiler kurarak Uygurların bağımsızlık hareketinin önüne geçmeyi hedeflemektedir. Dördüncüsü, Tek Çin Politikası ve Tayvan’ın Çin’e dahil edilmesi ile ilgili olarak uluslararası arenada destek sağlamak için bu bölgeler ile bağımlı güçlendirmektedir. Beşincisi, genel olarak altyapı ve teknoloji eksikliği olan bu bölgeler, Çin’in ekonomisinin büyümesindeki bir diğer etken olan altyapı yatırımlarını gerçekleştirebileceği bir alan olarak durmaktadır. Bu faktörlerin dışında Çin, uzun

dönemde uluslararası enerji piyasalarına bağımlılığını azaltmak için özellikle Afrika kıtasında hem bazı petrol bölgelerini hem de petrol şirketlerinin hisselerini satın alma çalışmaktadır. Böylece Çin, uzun dönemde enerji fiyatları üzerinde kontrolü sağlamayı hedeflemektedir.

Diğer yandan Çin, otoriter rejimleri nedeniyle Batılı devletler tarafından izolasyon politikalarına maruz kalan Afrika, Orta Asya Orta Doğu ve Latin Amerika'daki devletler ile kalkınma yardımları ve işbirliği bağlantıları aracılığıyla ilişkilerini güçlendirerek yumuşak güç unsurları açısından da bu bölgelerde nüfuzunu artırmaktadır. Çin'in bu bölgelerde kabul görmesinde, Pekin'in yapmış olduğu yatırımlarda herhangi bir politik ve ekonomik şart koymaması ve Avrupa devletleri gibi yapılan işlerin hesap verilebilirliğini talep etmemesi bulunmaktadır. Bu yönüyle de Çin batılı devletlerden ayrılmaktadır.

Özellikle Ortadoğu ülkelerinin muhatap olduğu “demokratik yönetim yokluğu/eksikliği” ve “insan hakları” merkezli eleştiriler, Batılı devletler tarafından Çin'e de yöneltilmektedir. Bu bağlamda Afrika, Orta Asya, Orta Doğu ve Latin Amerika'daki devletler açısından Çin, ekonomik bağlantıların ötesinde bir siyasal model olarak da öne çıkmaktadır. Batı ülkelerinin Çin'e yöneltmiş olduğu bu eleştirilere Çin'in vermiş olduğu karşılık, bir yönü ile bahsedilen bölgelerdeki devletler tarafından da benimsenen argümanlar haline gelmektedir.

Uluslararası düzendeki başat güç rolünü kaybetmek istemeyen Amerika Birleşik Devletleri, Çin'in dünya üzerindeki bu yayılımcı politikalarına karşı, özellikle 2010'lu yıllardan sonra Çin'in genişlemesini ve ekonomik büyümesini engellemeye yönelik politikalar izlemeye başlamıştır. ABD, Çin'in ekonomik kalkınmasını sağlamak adına petrol temininde kullandığı ve üretmiş olduğu ürünleri dünya pazarına açtığı bir güzergâh olan ayrıca önemli petrol yataklarına sahip olan Güney Çin Denizi'ni, kontrol altına alarak Çin'i bölgesine hapsedmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, ABD, bir yandan Birleşmiş Milletler, G-20 ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluş ve birlikler ve Pakistan, Brezilya, Hindistan ve Japonya gibi bölgesel aktörler ile işbirliği yaparken, diğer yandan da Tayland, Kamboçya, Malezya ve Filipinler gibi birçok devletle iyi ilişkiler kurarak Çin'in küresel alanda ve Asya-pasifik bölgesinde güçlenmesini engellemeye yönelik çevreleme stratejisi izlemektedir. Obama döneminde uygulamaya

konan Asya Pivotu Stratejisi ile bu bölgede ABD nüfuzunun genişletilmesi amaçlanmıştır. Çin ise ABD'nin bu çevreleme stratejisine karşı Çin Hava Savunma ve Tanımlama Bölgesi hamlesi, askeri modernizasyon ve çeşitli silahlanma çalışmaları gibi faaliyetler ile cevap vermektedir. Ayrıca Çin'in askeri yükselişini önlemeye yönelik ABD, Asya eksenli stratejisi kapsamında "Müşterek Operasyonel Erişim" adlı yeni bir savunma doktrinini ve "Hava-Deniz Savaşı" isimli askeri strateji uygulamaya koymuştur. "Hava-Deniz Savaşı" stratejisi ile Kuzey Asya ve Pasifik'te Çin'in etki alanının daraltılması ve Çin'e giden ve Çin'den gelen deniz trafiğinin kontrol edilmesi amaçlanmaktadır. Böylece bölgedeki Çin'in hareket yeteneğinin sınırlandırılması ve olası bir savaş durumunda sınırlarını daraltarak Çin Silahlı Kuvvetleri'nin operasyonlarının engellenmesi düşünülmektedir.

2012 yılında ABD'nin yayınladığı yeni savunma stratejisinde, gelecek dönemde ABD'nin savunma konseptinin odak noktasında Çin bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, yeni savunma stratejisinde 2002 yılında yayınlanan stratejisinden farklı olarak uluslararası düzendeki başat gücünün zayıflamasına çare olarak büyük askeri müdahaleler yerine kendisine rakip olması muhtemel ülkelerin zayıflatılmasına yönelik realpolitik'e dayalı güçler dengesi stratejisi bulunmaktadır. "Rakiplerin, bölgesel sorunlar içinde boğularak, küresel hesaplara girecek bir konuma ulaşmalarının engellenmesi ve rakipler arasındaki çatışmalara son anda müdahale ederek avantaj elde edilmesi"ne dayanan bu savunma konsepti ile Çin'in kendi sorunlarıyla uğraşması nedeni ile yükselişinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. ABD'nin yeni savunma stratejisi çerçevesinde, gelecek dönemde Tibet sorunu, Uygur Özerk Bölgesi, Tayvan sorunu, insan hakları ihlalleri, Hong Kong meselesi gibi Çin'in iç sorunları ile ilgilenmesi muhtemel görülmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin'in ekonomik büyümesini engellenmeye yönelik son dönemde gerçekleştirdiği adımlardan biri de Çin'den alınan bazı ürünlere ek gümrük vergileri getirmesidir, popüler ifadesi ile ticaret savaşlarıdır. Soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği'ni çevreleme stratejisi çerçevesinde ABD ile Çin arasında iyi ilişkiler kurulmuş, birçok ABD'li şirket ucuz işgücü ve üretim maliyetleri nedeni ile Çin'e yatırım yapmış, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde de Çin'e yapmış olduğu yatırımlar devam etmiş, hatta Barack Obama'nın başkan olduğu dönemde de ekonomik anlamda herhangi bir gerginlik yaşanmamıştır. Ancak 2017 yılına gelindiğinde, ABD

ile Çin arasındaki ticaret açığı, ABD aleyhine yaklaşık 375 milyar dolara ulaşmış ve Çin, ABD tahvillerinin en büyük alıcısı konumunu yükselerek ABD'ye en fazla borç veren ülke durumuna gelmiştir. İki ülke arasındaki giderek artan bu dengesizlik, birçok alanda ABD'nin gücünü yitirmesine sebep olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, geçmiş dönemde dünyanın üretim merkezi iken, katma değeri yüksek alanlarda üretim yapan fabrikalarının büyük bir kısmı, Çin rekabetine yenik düşmüş ve kapanmıştır. Diğer taraftan önceleri genellikle ucuz ve taklit ürünler yapan Çin, ABD'den sağladığı teknoloji transferini iyi kullanarak dünya çapında markalar yaratmaya başlamıştır. Çin'in aynı ürünleri daha düşük maliyetlerle üreterek satması, ABD'nin rekabet gücünü zayıflatmıştır. ABD başkanı Trump, Çin'in bu rekabet avantajını ortadan kaldırmak ve Çin'de faaliyet gösteren şirketlerin ABD de üretim yapmasını sağlamak amacıyla Çin'in üretmiş olduğu bazı ürünlerde ek gümrük vergisi koyarak Çin'in ekonomik gelişmesini engellemeye çalışmaktadır. Çin ise Trump'ın yüksek oy aldığı yerlerde üretilen ürünlere ek gümrük vergisi koyarak buna karşılık vermeye çalışmaktadır.

Diğer taraftan halihazırda dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin, ekonomik büyümesini devam ettirmek ve uluslararası arenada söz sahibi olmak için bir yandan Şanghay İşbirliği Örgütü, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği, Çin-Arap İşbirliği Formu, Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği gibi birçok devletler arası oluşuma katılım gösterirken, diğer yandan da “asrın projesi” olarak değerlendirilen “Bir Kuşak ve Bir Yol Projesi”ne önderlik ederek yeni atılımlar gerçekleştirmektedir. Bu proje ile Avrasya'nın merkezinde olduğu bir dünya ekonomisi oluşturmayı hedefleyen Çin, küresel kapitalizmin merkezini kendisinin liderliğini yaptığı Asya-pasifik bölgesine taşımayı hedeflemektedir. 2013 yılında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından açıklanan 60'ın üzerinde ülkeyi kapsayan bu proje ile girişimin güzergahındaki ülkelere yüz milyarlarca dolarlık yatırım yapılması ve ekonomik motivasyon ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve bir uluslararası ticaret alanı oluşturulması amaçlanmaktadır.

Projede 2 farklı güzergâh bulunmaktadır. Birincisi, Çin'in Orta Asya, Rusya ve Avrupa ile karadan bağlanmasını öngören “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı” İkincisi ise Çin'in Hint Okyanusu üzerinden Basra Körfezi ve Akdeniz'e bağlanmasını öngören Deniz İpek Yolu'dur. “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı” ile güzergahta yer alan devletlerin altyapı olanaklarının iyileştirilmesi, gerçekleştirilen yerli ve yabancı yatırımların sayısının yükseltilmesi ve serbest bir ticaret ortamının sağlanması hedeflenmektedir.

“Deniz İpek yolu” ile de Çin’in hem halihazırda kullandığı, yüksek maliyetli güzergahlara alternatif oluşturulması hem de Aden Körfezi ve Malakka Boğazından kaynaklı güvenlik problemlerinin elimine edilmesi öngörülmektedir. Ayrıca Asya, Avrupa ve Afrika da altyapı yatırımlarının yapılmasını hedefleyen proje ile medeniyetler, inanç merkezleri ve toplumlar arasında ekonomik ve kültürel etki meydana getirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca bu proje, Çin’in gelecek dönemde kendisine ABD’nin deniz ablukasını uygulama ihtimaline karşılık Avrupa ve Afrika ile gerçekleştireceği ticareti güvenli bir şekilde devam ettirebilmesini olanaklı kılacaktır. Bütün bu yönleri ile Bir Kuşak Bir Yol Projesi, sadece bir projeden öte lokomotifinin Çin’in olduğu ve Avrasya’nın sosyoekonomik, altyapı, yatırım ve finansal açıdan entegre olmasını amaçlayan ve başında ABD’nin olduğu tek kutuplu ve kapitalist dünya düzenine alternatif olan uzun vadeli ve sınırlarının tam olarak çizilmediği bir öneri olarak görünmektedir.

21. yüzyılda Çin, ortaya koyduğu çok yönlü bu stratejilere karşın, uluslararası düzende teknolojik, askeri ve yumuşak güç unsurları açısından Amerika Birleşik Devletleri’nin hala çok gerisindedir. 716 milyar dolar savunma bütçesi ile açık ara en fazla askeri harcama yapan Amerika Birleşik Devletleri, hava ve deniz gücü bağlamında dünyadaki diğer devletlerin oldukça önündedir. Çin, ABD’nin oldukça gerisinde olmasına rağmen son dönemde özellikle hava kuvvetlerinin ve donanmasının geliştirilmesi konusunda ciddi yatırımlar yapmaktadır. Örneğin Sovyetler Birliği’nden almış olduğu Varyag gemisini tamir ederek Çin’in ilk uçak gemisi olan Şi Lang’ı ve Amerika’nın F-117 Stealth Fighter’dan (Hayalet Uçak) esinlenerek radara yakalanmayan J-20 uçağını yapmıştır.

Öte taraftan Çin, ABD ile arasındaki teknolojik uçurumu kapatabilmek için yapay zekâ, 5G teknolojisi ve büyük veri konularında ciddi yatırımlar gerçekleştirmekte ve bu alanlar da faaliyet gösteren şirketlere önemli destekler vermektedir. Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü’nün (World Intellectual Property Organization-WIPO) hazırlamış olduğu kapsamlı rapora göre, yapay zeka ile ilgili yapılan patent başvuru sayılarında başta IBM olmak üzere ABD’li firmalar önde iken, Çin üniversiteleri ve araştırma kuruluşları, yıllık olarak en fazla patent başvurusu yapanların ilk 20’sinin 17’sini oluşturmaktadır.

Hollywood sineması, evrensel müzik listeleri, pop şarkıları ve devasa kültür endüstrisi ile dünya kamuoyunu yönlendiren ABD'nin yumuşak gücüne karşılık, Çin, dünyanın birçok bölgesinde Konfüçyüs Enstitüleri açmakta ve Çin mutfağı, Çin Astrolojisi, geleneksel Çin tıbbı, akupunktur ve Dragon Festivali gibi kültürel çekicilik nesnelere ile kültürünü tanıtmaya çalışmaktadır. Voice of America benzeri 43 dilde yayın yapan China Radio International, hayata geçirilerek Çin'in tanıtımı yapılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca Çin, 1990'larda Asya Oyunları ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Kadın Konferansı, 2001 yılında Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Zirvesi, 2008 yılında Olimpiyat Oyunları ve son olarak da Şanghay Dünya Fuarı gibi birçok etkinliğe ev sahipliği yapmaktadır. ABD'nin epey gerisinde olan Çin, gerçekleştirmiş olduğu bu çalışmalar ve faaliyetler ile yumuşak gücünü arttırmaya çalışmaktadır.

Son 30 yıl içerisinde görülmemiş bir ekonomik büyüme gösteren Çin, sahip olduğu geniş topraklar, nüfus ve zengin doğal kaynaklarının yanında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde veto hakkı, nükleer güce sahip olması ve uluslararası düzendeki artan etkinliği ile son dönemde dünya kamuoyunun önde gelen aktörlerinden biri haline gelmiştir. OECD'nin yayınlamış olduğu analizlere göre, satın alma gücü paritesi bakımından Amerika Birleşik Devletleri'nin arkasından ikinci sırada bulunan Çin, gelecek yıllarda dünyanın yeni süper gücü olabileceği düşünülmektedir. Goldman Sach's'in ortaya koyduğu bir çalışmada, Çin, gelecek dönemde politik ve ekonomik kriz yaşamaması ve günümüzde gerçekleştirdiği büyüme rakamlarını sürdürmesi halinde 2050 yılında 44 trilyon dolarlık gayri safi milli hasıla ile Amerika Birleşik Devletleri'ni geride bırakacağı öngörülmektedir.

Her ne kadar son dönemde Çin'in gelecekte uluslararası sistemin hegemon devleti olabileceği yönünde tahminler olsa da Çin'in uluslararası sistemde hegemon devlet rolünü alma konusunda önünde bazı engeller bulunmaktadır: Birincisi, sahip olduğu askeri ve teknolojik gücün, henüz ABD'nin gerisinde olması ve yaşanacak çatışma veya gerilim durumunda ABD'ye meydan okuyabilecek seviyede bulunmaması. İkincisi, daha önce görülmemiş ekonomik büyüme rakamlarına sahip olmasına rağmen hala ekonomik büyümesinin ABD'ye bağımlı olması(en büyük ticari ortaklarından biridir). Üçüncüsü, Çin'in dış politika bilgi birikiminin henüz uluslararası sistemin lideri olabilecek seviyede bulunmaması. Dördüncüsü, Uygur Özerk Bölgesi, Tibet sorunu, tek parti yönetimi, insan hakları ihlalleri, gelir adaletsizliği uçurumu, Tayvan sorunu gibi

birçok iç sorununun bulunması. Beşincisi, yumuşak güç bağlamında ABD gibi dünyaya sunabileceği ileri seviye kültürel ve siyasi modelinin olmaması.

Yukarıda bahsedilen meseleler, Çin'in gelecek dönemde uluslararası sistemin hegemon devleti olma konusunda aşması gereken engeller olarak durmaktadır. Ayrıca Çin, Soğuk Savaş döneminde ABD'yle Sovyetler Birliği'nin yaşamış olduğu benzer bir mücadele ile henüz karşılaşmamıştır. Hatta son döneme kadar Çin, ABD'nin Sovyetler Birliği'ni çevreleme stratejisi kapsamında sağlanan işbirliği ve bu doğrultuda yapılan politikalar ile gücünü artırmıştır. Günümüz itibari ile Çin, ABD'nin uluslararası sistemin liderliği hususunda mutlak ve en büyük rakibi olarak durmaktadır. Aslında Çin'in gelecek yıllarda hegemon bir devlet olup olamayacağı, yukarıda bahsedilen meseleleri aşip aşması ve ABD ile uluslararası sistemin liderliğine ilişkin giriştiği amansız mücadelenin sonucu gösterecektir.

KAYNAKÇA

- Aka, A. (2009, Haziran). Antonio Gramsci ve “Hegemonik Okul”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 12(Sayı 21)*, S: 329-338.
- Akçadağ, E. (tarih yok). *Yükselen Güç Çin'in Kamu Diplomasisi*. 24.12.2019 tarihinde www.kamudiplomasisi.org:
<https://www.kamudiplomasisi.org/pdf/cinkamudip.pdf> adresinden alındı
- Akın, F. (tarih yok). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yeni dünya Düzeni ve Türkiye. *İş ve Hayat*, Sayfa:119-133.
- Aktan, Ö. (2015, Mart 31). *Emine Akçadağ İle Çin-ABD İlişkileri*. 22.11.2019 tarihinde TUIÇ Akademi: <http://www.tuicakademi.org/dr-emine-akcadag-ile-cin-abd-iliskileri/> adresinden alındı
- Aktaş, F. (tarih yok). *Uluslararası Örgütlerdeki Amerikan Hegemonyası*. 15.10.2019 tarihinde Acedemia:
https://www.academia.edu/35011798/Amerikan_Hegemonyas%C4%B1_ve_Uluslararası%C4%B1_Ekonomik_%C3%96rg%C3%BCtler adresinden alındı
- Alagöz, E. A. (2010, Mart 17). *Yükselen Güç Çin'in Düünden Bugüne Dış Politika Analizi*. 20.12.2019 tarihinde Bilgesam: <http://www.bilgesam.org/incele/865/-yukselen-guc-cin%E2%80%99in-dunden-bugune-dis-politika-analizi/#.XgAtv1UzbIU> adresinden alındı
- Alperen, Ü. (2017, 05 20). *Bir Kuşak Bir Yol: Çin karakteristiği ile küreselleşme*. 20.11.2019 tarihinde Karar Gazatesi: <http://www.karar.com/gorusler/bir-kusak-bir-yol-cin-karakteristigi-ile-kuresellesme-487431#> adresinden alındı
- Alperen, Ü. (2018, Güz). “Bir Kuşak Bir Yol” Girişimi ve Çin’in Orta Asya Politikası. *Bilge Strateji, Cilt:10(Sayı:19)*, s:17-38.
- Altan, M. (2013). *Uluslararası Ekonomi Politik* (1. Baskı b.). (E. M. Çetin, Dü.) Eskişehir : T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını NO: 2941.

- Apeldoorn, B. . (2003). Theories of European Integration: A Critique. E. B. Ryner (Dü.) içinde, *A Ruined Fortress? Neoliberal Hegemony and Transformation in Europe* (s. 19). Rowman & Littlefield Publishers.
- Aran, B. (2019 , Eylül). ABD Çin Ticaret Savaşlarında Son Gelişmeler ve Teknoloji Boyutu. (N201927). Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı <https://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/1435> .
- Arrighi, G. (1993). Three Hegemonies of Historical Capitalism. S. Gill içinde, *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* (s. s:148-185). New York:: Cambridge University Press.
- Arrighi, G. (1993). Three Hegemonies of Historical Capitalism. S. Gill içinde, *Gramsci, Historical Materialism and International Relations* (s. s:148-185). New York: Cambridge University Press.
- Aslan, H. K. (2014). Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Akademik ORTA DOĞU,, Cilt: 9 (Sayı:1), Sayfa:29-55.*
- Ateş, O. B. (2013). Türkiye Bölgesel Hegemonya Arayışında Mı? *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(29)*, S:31-44.
- Avcioğlu, G. S. (2014). Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemi, Jeopolitik ve Jeokültür Kuramı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi(Sayı:31)*, Sayfa: 97-110.
- Aydın, F. (2019, Haziran). Çin Yükselişi'nin Ekonomik Perspektifi Ve Gelecek Tahminlerinin Orta Asya'ya Yansımaları. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4 (Sayı: 8)*, s.1-12.
- Aydın, F. (tarih yok). *Kuşak Yol Projesi ve Yeniden Gelişen İran-Çin Ekonomik Ortaklığı*. 21.11.2019 tarihinde Academia: https://www.academia.edu/38283466/Ku%C5%9Fak_Yol_Projesi_ve_Yeniden_Geli%C5%9Fen_%C4%B0ran-%C3%87in_Ekonomik_Ortakl%C4%B1%C4%9F%C4%B1 adresinden alındı

- Aydın, F. (tarih yok). *Orta Doğu'da Bölgesel Yeniden Dengeleme Hamleleri ve Çin'in Güncellenen Orta Doğu Stratejisi: "Savaşma, Ticaret Yap"*. Acedemia: https://www.academia.edu/40654215/Orta_Do%C4%9Fuda_B%C3%B6lgesel_Yeniden_Dengeleme_Hamleleri_ve_%C3%87inin_G%C3%BCncellenen_Orta_Do%C4%9Fu_Stratejisi_Sava%C5%9Fma_Ticaret_Yap_adresinden_alınmıştır
- Aydın, M. (2004, Bahar). Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler, Cilt 1*(Sayı 1), 33-60.
- Balaam, D. N., & Dillman, B. (2015). *Uluslararası Ekonomi Politika Giriş* (1.Baskı b.). (Ç. N. Uslu, Çev.) Adres Yayınları.
- Birsel, H. (2012). Başlangıçtan Günümüze NATO Sorunsalı Madalyonun İki Yüzü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(sayı:25), 109-124.
- Cox, R. W. (1986). Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory. R. O. Keohane içinde, *Neorealism and Its Critics* (s. 204-255). New York: Columbia University Press.
- Çakıroğlu, İ. (tarih yok). *Çin'in Orta Asya Politikası*. 24.12.2019 tarihinde academia.edu: https://www.academia.edu/11465911/%C3%87%C4%B0N%C4%B0N_ORTA_ASYA_POL%C4%B0T%C4%B0KASI adresinden alındı
- Dağlı, O. (2018, 08 28). *Afrika'da Çin'in yükselişi ve stratejik hedefleri*. 20.12.2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr:> <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/afrikada-cin-in-yukselisi-ve-stratejik-hedefleri/1240987> adresinden alındı
- Dedekoca, E. (2017 , Aralık). ABD-Çin İlişkilerinde Kriz Yönetimi. *Ankasam Uluslararası Kriz Ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 1*(3), s.141-168.
- Demir, E. (2014). Dünya Sistemleri Analizi. M. Şahin, & O. Şen içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar* (s. 125-156). Ankara: Kripto Basın Yayın.
- Demirbaş, S. (2015, Ağustos 24). *Dış Politika ve Enerji Ekonomisi: Çin'in Sudan'da Uyguladığı Ekonomi Politikaları Örneği*. 22.11.2019 tarihinde TUIÇ Akademi:

<http://www.tuicakademi.org/dis-politika-ve-enerji-ekonomisi-cin-in-sudan-da-uyguladigi-ekonomi-politikalari-ornegi/> adresinden alındı

Deniz, T. (2014, Yaz). Yükselen Çin Halk Cumhuriyeti'nin Stratejik Hamleleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:13(Sayı:50)*, sayfa:188-212.

Deniz, Y. (tarih yok). *Amerikan Yüzyılının Sonu*. 27.12.2019 tarihinde <https://tesam.org.tr/>: <https://tesam.org.tr/amerikan-yuzyilinin-sonu/> adresinden alındı

Dereli, E. (tarih yok). *Hegemonya Teorileri; Gramsci, Cox, Wallerstein, Gilpin*. 02.08.2019 tarihinde https://www.academia.edu/37188910/Hegemonya_Teorileri.docx. adresinden alındı

Dural, B. (2012 , Kış). Antonio Gramsci ve Hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:11(Sayı:39)*, 309-321.

Durdular, A. (2016). Çin'in "Kuşak-Yol" Projesi Ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi. *49-1, Sayfa:77-97*. Avrasya Etüdüleri T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı.

Ekrem, E. (2011). *Çin'in Orta Asya Politikaları*. Ankara : Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma dizisi.

Elmas, F. (tarih yok). Modern Dünya-Sistemi Analizi ve Dış Ticaret. *Ekonomik Yaklaşım, Cilt : 23(Özel Sayı)*, S.133-160.

Emiroğlu, H. (tarih yok). Soğuk Savaş Sonrası Çin'in Ortadoğu'ya Yönelik Dış Politikası . s:463-482. https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/19_soguk_sava_sonrasi_cin_in_ortadoğu_ya.pdf Ortadoğu Yıllığı.

Ergenç, C. (tarih yok). *Çin'in Yükselişi*. 22.12.2019 tarihinde academia: https://www.academia.edu/7172164/Cinin_Yukselisi_-_kitap_bolumu adresinden alındı

- Erkan, A. Ü. (2010). Amerika Birleşik Devletleri Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası. *Sosyal Bilimler, Cilt:8* (Sayı:1), 183-194.
- Ermağan, İ., & Fidan , G. (tarih yok). *Çin'in Afrika Politikası*. 22.12.2019 tarihinde www.academia.edu:
<https://www.academia.edu/31284047/%C3%87%C4%B0N-AFR%C4%B0KA.pdf> adresinden alındı
- Ermağan, İ., & Üstüenal , E. (2014). Çin'in Orta Doğu Politikaları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(sayı:37), s:19-39.
- Feaver, P. D. (2012, 07 02). *Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin genel stratejisi*. 19.09.2019 tarihinde Bilgesam: <http://www.bilgesam.org/incele/38/-soguk-savas-sonrasi-donemde-abd%E2%80%99nin-genel-stratejisi-/#.XdR1y9UzbiU> adresinden alındı
- Gamble, A. (2002). Hegemony and Decline: Britain and the United States. P. K. Clesse içinde, *Two Hegemonies: Britain 1846-1914 and the United States, 1941-2001* (s. s:127-140). Aldershot: Ashgate Publishing Ltd.
- Gamble, A. (2007). Anglo-Amerika ve Hegemonik istikrar teorisi. *31*(256), 31-44. (ç. O. Etiman, Çev.) Mülkiye Dergisi.
- Germain, R. (1996). "The Worlds of Finance: A BraudeJian Perspective on IPE". *European Journal of International Relations, Cilt:2*(No:2), s:208.
- Gilpin, R. (1987). *The Political Economy of International Relations*. Princeton University Press.
- Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy: Understanding The International Economic Order*. New Jersey: Princeton University Press.
- Gilpin, R. (2017). *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası* (5.Baskı b.). (S. O. Murat Duran, Çev.) Ankara: Kripto Yayınları.

- Gökten, Y. S. (2013). Hegemonya İlişkilerinin Tarihsel Dönüşümü: 1870-2010 Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Gramsci, A. (2007). *Hapishane Defterleri: Felsefe ve Politika Sorunları seçmeler*. (Ç. A. Cemgil, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Güneş, E. (2009, Mayıs- Aralık). Yeni Yüzyıldaki Çin-Amerika Rekabeti. *Toplum ve Demokrasi* , 3 ((6-7)), s.175-188.
- Gürdal, E. (2014, Aralık). Orta Asya'nın Amerikan Hegemonyasına Eklemlenmesi Ve Bu Süreçte Abd'nin Enerji Politikaları. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans tezi.
- Halaç, U., & Doruk, E. (2019). Hegemonik İstikrar(Sızlık) Kuramı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(60), 179-192.
- İbrahimov, R. (tarih yok). *Uluslararası İlişkilerde Reaistler ve Realizm Paradigması*. Bakü/Azerbeycan: <https://www.academia.edu>.
- Karacasulu, N. (2009). Hegemonik Düzen Tartışmaları ve Eleştirel Görüşler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:11 (Sayı:4)* , s: 53-71.
- Karagöl, E. T. (2017, Mayıs). *Modern İpek Yolu Projesi*, sayı:174. 22.12.2019 tarihinde <https://www.setav.org/>: <https://www.setav.org/modern-ipek-yolu-projesi/> adresinden alındı
- Kaymak, M. (2016). Hegemonya Tartışmaları Işığında İngiliz Ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Kural Koyucu Hegemonyaya. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 34(Sayı:1)*, s. 63-92.
- Keohane, R. O. (2004). International Liberalism Reconsidered. *Power and Governance in Partially Globalized World* (s. 39-62). içinde Routledge Press.
- Keohane, R. O. (2005). *After hegemony: cooperation and discord in the world political economy*. Princeton: N.J.: Princeton University Press.

- Kılıç, S. (2013 , Nisan). Çin-Afrika İlişkilerinin Gelişmesinde Baraj İnşaatlarının Rolü. *Ortadoğu Analiz , Cilt:5 (Sayı:52), s:88-94.*
- Kindleberger, C. (1981, Haziran). Dominance and Leadership in the International Economy: Exploitation, Public Goods, and Free Rides. *International Studies Quarterly, C. 25(No. 2)*, 248-251.
- Kindleberger, C. (1986, Güz). Hierarchy versus Initial Cooperation. *International Organization, C. 40(No. 4)*, 841-847.
- Kızılaltan, A. (tarih yok). Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti'nin "Süpergüç" Olabilirliği. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt:5(sayı:1)*, s:45-66.
- Kodaman, T., & Gonca , İ. B. (2016). Jeoekonomik Hayaller: Çin'in Yeni İpek Yolu Girişimi'nin Orta Asya'da Algısı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5(Sayı:5), Sayfa: 1251-1261.*
- Krasner, S. (2000). State Power and the Structure of International Trade. e. J. Lake (Dü.) içinde, *International Political Economy Perspectives on Global Power and Wealth* (4 B. b., s. 19-36.). Londra ve New York : Routledge.
- Kuntay, B. (2019). Uluslararası Sistemde ABD'nin Değişen Paradigmaları. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:6 (Sayı:11)*, 168-185.
- Kutsal, Y. (tarih yok). *Uzun Döngüler Yaklaşımı:George Modelski ve Savaş Kuramları.* 27.12.2019 tarihinde <http://www.savasvebaris.com/>: <http://www.savasvebaris.com/uzun-donguler-yaklasimi/> adresinden alındı
- Marshall, G. (1988). *Sosyoloji sözlüğü* . (Ç. O.-D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mercan, G. N. (2019, 07 25). Tuiç Akademi: <http://www.tuicakademi.org/realizm/> adresinden alınmıştır
- Modelski, G. (2005, Güz). Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus- Devlet . *Uluslararası İlişkiler, Cilt:2(Sayı:7)*, s:3-30.

- Modelski, G. (tarih yok). *Long Cycles in Global Politics*. 27.12.2019 tarihinde <https://www.eolss.net/Sample-Chapters/C14/E1-35-01-08.pdf> adresinden alındı
- Nar, M. Ş. (2015, Nisan). Küreselleşmenin Tüketim Kültürü Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:8(Sayı:37)* .
- Nye, J. S. (2005). *Yumuşak Güç*. (R. İ. Aydın, Çev.) Ankara: Elips Kitap.
- Okur, M. A. (2017). “Bir Kuşak, Bir Yol” Projesi’nin Jeopolitiği, Türk Kuşağı ve Uygurlar. *IV(8)*, S:45-54. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/394585> 2017 adresinden alınmıştır
- Örmeci, O. (2013 , Ağustos). 21. Yüzyılda Abd-Çin Rekabeti. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi SDU Sosyal Bilimler Dergisi(sayı:29)*, Sayfa:1-14.
- Örmeci, O. (2017, Aralık 22). *Çin Halk Cumhuriyeti’nin Afrika Açılımı*. 24.12.2019 tarihinde politikaakademisi.org: <http://politikaakademisi.org/2017/12/22/cin-halk-cumhuriyetinin-afrika-acilimi/> adresinden alındı
- Özdemir, S. (2019, 03 07). *Pasifik’ten Afrika’ya Çin Stratejisi*. 19.12.2019 tarihinde www.diplomatikstrateji.com: <https://www.diplomatikstrateji.com/pasifikten-afrikaya-cinin-afrika-stratejisi/> adresinden alındı
- Özen, Ç. (2005-2006 , Kış). Neogramşiyen Hegemonya Yaklaşımı Çerçevesinde Güç ve Global Finans: Pax Britannica’daki Büyük Dönüşüm. *Uluslararası İlişkiler, Cilt 2(Sayı 8)* , s. 3-31.
- Öztürk, N. (tarih yok). İMF’in Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 4(57)*, sayfa:95-125.
- Öztürk, S., & Saygın, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:6(Sayı:12)*, 1-12.
- Politikaakademisi. (2015, Kasım 10). *Tayvan Adası ABD-Çin Dış Politikasına Şekil Veriyor*. 18.12.2019 tarihinde <http://politikaakademisi.org/2015/11/10/tayvan-adasi-abd-cin-dis-politikasina-sekil-veriyor/> adresinden alındı

- Romya, K. (2018, Eylül-Ekim). Kur ve Ticaret Savaşlarının Etkisinde Yaklaşan Finansal Fırtına Bölüm 2. Ticaret Savaşlarının Arka Planı. *Anka Strateji Dergisi*(Sayı :9).
- Saklı, A. R. (2007, Ocak). Kapitalist Gelişim Sürecinde Fordizm ve Post Fordizm. Ankara.
- Sandıklı, A. (2009 , Güz). Geleceğin Süper Gücü Çin. *Bilge Strateji, Cilt:1*(Sayı:1), s:40-50.
- Saray, M. O., & Gökdemir, L. (tarih yok). Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005). *Journal of Yasar University, Cilt:2*(Sayı:7), Sayfa:681-686.
- Schwartz, H. M. (1994). *States Versus Markets: History, Geography, and the Development of the International Political Economy*. St. Martin's Press.
- Serdar, İ. (2015, July). Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm Ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış. *The Journal of Europe - Middle East Social Science Studies, Volume: 1, Issue: 1*, 14-38.
- Şener, B. (2014, Summer II). Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: 'Amerikan İstisnacılığı' ya da 'Açık/Kaçınılmaz Yazgı'. *JASS Studies*(Number: 26), s: 405-420.
- Şimşek, O. (2019). Küreselleşmenin Dönüşümü ve Çin'in Rolü. *Sosyaekonomi, Cilt:27*(Sayı:40), Sayfa:185-196.
- Tepebaş, U. (2011, Mart 15). *Yükselen Güçlerin Afrika'daki Kalkınma Politikaları: Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Örneği*. 24.12.2019 tarihinde https://tasam.org/tr-TR:https://tasam.org/Files/Icerik/File/yukselen_cinin_afrika_politikalari_be95dd7b-06fd-4d60-a3de-91c8167dce64.PDF adresinden alındı
- Toman, M., & Akman, H. (2014, Aralık). Tarihi Süreç İçerisinde Amerikan İmparatorluğu. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*(Sayı:10), Sayfa:285-331.
- uliwiki.org. (tarih yok). <http://uliwiki.org/index.php?title=Anasayfa>. 27.12.2019 tarihinde

http://uliwiki.org/index.php?title=Ba%C5%9Fat_G%C3%BC%C3%A7
adresinden alındı

Umuç, G. (2014). *Çin-ABD İlişkileri Ve Geleceği*. Academia:
https://www.academia.edu/3811549/%C3%87%C4%B0N-ABD_%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0 adresinden alınmıştır

Vural, A. (2017). Yumuşak Güç Stratejisi Çerçevesinde Çin'in Afrika Politikası. *T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Avrasya Etüdlere*, Cilt:51(Sayı:1), s:123-152.

Wallerstein, I. (1998). *Jeopolitik ve Jeokültür*. (ç. M. Özel, Çev.) İstanbul: İz Yayınları.

Wallerstein, I. (2002). *Tarihsel Kapitalizm* (3. Baskı b.). (Ç. Alpay, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık .

Yaramış, V., & Kolasi, K. (2014). Eleştirel Teori, Hegemonya ve Güvenlik. O. Ş. Şen içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar* (s. 171-208). Ankara: Kripto Yayınları.

Yıldızoğlu, E. (2012). *ABD'nin Yeni Savunma Stratejisi*. 20.12.2019 tarihinde <http://erginyildizoglu.blogspot.com/2012/01/abdnin-yeni-savunma-stratejisi-i.html> adresinden alındı

Yılmaz, S. (2008). Yükselen Güç Çin'in Güvenlik Politika ve Stratejileri. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1(Sayı:2), s:77-98.